

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΤΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Διπλωματική Εργασία

Ποινική Επιλεκτικότητα και κρατικά εγκλήματα:

Η υπόθεση Μαξ Μέρτεν

ΤΟΣΚΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

A.M. 509203

Επιβλέπων Καθηγητής - Σύμβουλος: ΟΥΪΛΙΑΜ ΑΛΟΣΚΟΦΗΣ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια - Σύμβουλος: ANNA ΚΑΣΑΠΟΓΛΟΥ

Ευχαριστίες

Ειλικρινείς ευχαριστίες στον κύριο Αλοσκόφη γιατί ενέπνευσε, ενδιαφέρθηκε, καθοδήγησε και συμπαραστάθηκε.

Στην κυρία Κασάπογλου γιατί ενεθάρρυνε και στήριξε.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη διασύνδεση τη επιλεκτικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος με το κρατικό έγκλημα υπό την εκδοχή της λεηλασίας των περιουσιών των κατακτημένων κρατών εκ μέρους των κατακτητών σε περίοδο πολεμικής σύρραξης.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι κυριότερες εγκληματολογικές θεωρίες που αναφέρονται στην επιλεκτική λειτουργία του ποινικού συστήματος. Ακολούθως εξετάζεται ο επιλεκτικός τρόπος λειτουργίας των φορέων του ποινικοκατασταλτικού συστήματος και ειδικότερα της αστυνομίας, των δικαστηρίων και των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά στην έννοια του κρατικού εγκλήματος και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Παρουσιάζονται τα εγκλήματα που εμφανίζουν συνάφεια με τα κρατικά και περιγράφονται οι τρόποι με τους οποίους απολογούνται οι δράστες και αντιδρούν οι κυβερνήσεις για τις θηριωδίες τους. Εξετάζονται ακόμη η λεηλασία των περιουσιών, ως ειδικότερη μορφή του κρατικού εγκλήματος, η θεωρητική της επεξεργασία από τους στοχαστές, η εκλεκτική συγγένεια των δραστών με τους κουρσάρους και η ερμηνεία της ως εκδήλωση του ολοκληρωτικού κράτους.

Στο τρίτο μέρος γίνεται διαπραγμάτευση της λεηλασίας των περιουσιών των υπό κατάκτηση χωρών εκ μέρους του Γ' Ράιχ στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ειδικότερα εξετάζεται η αποστολή των μελών της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης στα καταναγκαστικά έργα, η τύχη των εβραϊκών περιουσιών και η καταστροφή του νεκροταφείου τους. Στη συνέχεια μελετάται η υπόθεση Μαξ Μέρτεν (σύλληψη, δίκη, καταδίκη, φυλάκιση, αποφυλάκιση) καθώς και οι πολιτικές προεκτάσεις των αποκαλύψεων του μετά την επιστροφή του στη Γερμανία.

Κατόπιν παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και η άποψη του γράφοντος.

Η εργασία βασίζεται στη σχετική βιβλιογραφία, στην ελληνική νομοθεσία και στην ανάλυση μιας μελέτης περίπτωσης.

Λέξεις – Κλειδιά: Ποινική Επιλεκτικότητα – Κρατικό Έγκλημα – Μαξ Μέρτεν.

ABSTRACT

This paper focuses on the interconnection of the selective operation of the penal system with state crime under the version of the looting of the properties of the conquered states by the conquerors in a period of war.

The first part presents the main criminological theories that refer to the selective operation of the criminal system. Next, the selective mode of operation of the bodies of the criminal justice system and in particular the police, courts and prisons is examined. In the second part, reference is made to the concept of state crime and its special characteristics. It presents the crimes that show relevance to the state and describes the ways in which the perpetrators apologize and the governments react to their atrocities. The looting of property, as a more specific form of state crime, its theoretical elaboration by thinkers, the selective kinship of the perpetrators with corsairs and its interpretation as a manifestation of the totalitarian state are also examined.

The third part deals with the looting of the properties of the conquered countries by the Third Reich during the Second World War. In particular, the mission of the members of the Jewish community of Thessaloniki to the forced labor, the fate of the Jewish properties and the destruction of their cemetery are examined. The Max Merten case is then studied (arrest, trial, conviction, imprisonment, release) as well as the political ramifications of his revelations after his return to Germany.

Then the conclusions and the writer's point of view are presented.

The paper is based on the relevant bibliography, the Greek legislation and the analysis of a case study.

Keywords: Criminal Selectivity – State Crime – Max Merten.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
Επιλεκτικότητα.....	8
Σκοτεινός αριθμός	8
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	10
ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ	10
α) Η Θεωρία των Διαφορικών Συναναστροφών	10
β) Οι Υποπολιτισμικές Θεωρίες	12
γ) Η Θεωρία της Ανομίας	13
δ) Η Θεωρία της Ετικέτας	14
ε) Η Κριτική Εγκληματολογία	14
ζ) Η Ριζοσπαστική Εγκληματολογία	16
Η ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	17
α) Αστυνομία	17
β) Δικαιοσύνη	18
γ) Φυλακή.....	21
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	24
ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	24
ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	25
ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΣΥΝΑΦΗ ΜΕ ΤΑ ΚΡΑΤΙΚΑ.....	27
α) Τα «εγκλήματα μίσους»	27
β) Τα «εγκλήματα πολέμου»	28
γ) Η «γεννοκτονία»	29
ΟΙ ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΦΡΙΚΑΛΕΟΤΗΤΕΣ.....	29
α) Η άρνηση της ευθύνης	29
β) Η άρνηση της βλάβης	31
γ) Η άρνηση του θύματος.....	31
δ) Η κατηγορία των κατηγορούντων	31
ε) Η επίκληση ανώτερων ιδανικών.....	31

στ) Η άρνηση της γνώσης.....	32
ζ) Η ηθική αδιαφορία	32
ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΕΣ	32
α) Η κλασική επίσημη άρνηση	33
β) Η αντεπίθεση.....	33
γ) Η μερική αναγνώριση.....	33
ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΛΕΗΛΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ	34
Η ΚΑΤΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΥΡΣΑΡΩΝ	35
ΟΙ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ....	36
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ	37
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΡΑΪΧ	37
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	39
Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	41
ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΑ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ	42
Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΒΡΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ	45
Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ	46
ΟΙ ΑΠΟΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ.....	51
ΜΙΑ ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ: Η ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	54
Η ΕΙΔΙΚΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ	55
Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΜΑΞ ΜΕΡΤΕΝ	57
α) Το ευρύτερο πλαίσιο	57
β) Το νομικό πλέγμα της δίωξης των εγκληματιών πολέμου	60
γ) Η σύλληψη	61
δ) Η δίκη, η φυλάκιση και η απελευθέρωση	63
ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΜΑΞ ΜΕΡΤΕΝ	66
α) Οι κατηγορίες για δωσιλογισμό	66
β) Τα αποδεσμευμένα έγγραφα	68
γ) Η επανεξέταση του ρόλου του Μαξ Μέρτεν.....	70
δ) Η αποκατάσταση του Κων/νου Καραμανλή	70
Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ, ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	71
α) Εγκληματολογικές θεωρίες.....	71
β) Σύστημα ποινικής δικαιοσύνης:.....	72
γ) Κρατικό έγκλημα.....	73
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	74

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	75
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:.....	75
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:.....	76
Νομοθετικές πηγές	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επιλεκτικότητα

Στον όρο «επιλεκτικότητα» αναφερόμαστε όταν στην ποινική δικαιοσύνη καταλήγει μόνον ένα τμήμα από το σύνολο των διαπραχθέντων εγκλημάτων ή των δραστών που τα εκτέλεσαν. *«Η επιλεκτικότητα έχει παρομοιασθεί με ένα χωνί μέσα από το οποίο περνά ένα μικρό τμήμα του περιεχομένου που ρίχνεται σε αυτό»* (Λαμπροπούλου, 2012, σελ. 125).

Η σύγχρονη Εγκληματολογία υπό την επίδραση των θεωρητικών προσεγγίσεων της Κριτικής Εγκληματολογίας και της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης επισήμανε ότι τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα υπερεκπροσωπούσαν σαν παραβάτες του ποινικού δικαίου στις επίσημες στατιστικές. Η σύγχρονη Εγκληματολογία προσπάθησε να εξετάσει γιατί συμβαίνει αυτό. Και ειδικότερα αν τα ποινικά αδικήματα τελούνται συχνότερα από τα χαμηλά στρώματα της κοινωνίας ή εάν η διαφαινόμενη διαφορά οφείλεται στον επιλεκτικό τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι θεσμοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία, δικαιοσύνη, φυλακές). Για παράδειγμα οδηγούνται πιο συχνά στις δικαστικές αίθουσες γιατί οι ποινικές παραβάσεις τους παρουσιάζουν μεγαλύτερη θεατότητα, με αποτέλεσμα να επισημαίνονται στη δικαιοσύνη ευκολότερα.

Η σημαντική διαφορά των χαμηλών στρωμάτων της κοινωνίας στην εγκληματικότητα που καταγραφόταν, οδήγησε την επιστήμη της Εγκληματολογίας να μην αντιμετωπίζει τα στοιχεία που αποτυπώνονταν στους στατιστικούς πίνακες ως έγκυρη πηγή πληροφοριών (Λαμπροπούλου, 2012, σελ. 126).

Σκοτεινός αριθμός

Προτού εξεταστούν οι εγκληματολογικές θεωρίες που ερμηνεύουν το φαινόμενο της επιλεκτικότητας, πρέπει να γίνει αναφορά στον «σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας». Για τον Ηλία Δασκαλάκη, ο «σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας» συνιστά τον «σταυρό» τόσο της εγκληματολογίας όσο και των εγκληματολόγων. Χωρίς τη γνώση του “σκοτεινού αριθμού” δεν είναι δυνατόν οι εγκληματολόγοι να γνωρίζουν την πραγματική έκταση του φαινομένου της εγκληματικότητας. Το σύνολο των εγκλημάτων τα οποία δικάστηκαν από τα ποινικά δικαστήρια και εξεδόθησαν επί αυτών καταδικαστικές αποφάσεις με τις ποινές που τους αναλογούν, απαρτίζουν τη «δήλη εγκληματικότητα». Οι διωκτικές αρχές λαμβάνουν γνώση και άλλων πράξεων εκτός από αυτές που οδηγούνται στα ποινικά

ακροατήρια. Είναι αυτές των οποίων ο δράστης δεν ανακαλύπτεται. Η ομάδα των εγκλημάτων αυτών συνιστά τη «φαινομένη εγκληματικότητα». Ονομάζεται «φαινομένη» επίσης γιατί παραμένει σε ισχύ το ερώτημα αν αποτελούν γνήσια εγκλήματα. Πιθανόν κατά ορθή νομική εκτίμηση να μην χαρακτηρίζονται εγκλήματα. Για τους λόγους αυτούς η «φαινομένη» είναι ευρύτερη της «δήλης εγκληματικότητας». Με τις δύο αυτές κατηγορίες δεν καλύπτεται ολόκληρο το πεδίο της εγκληματικότητας. Παρά το αστυνομικό στερεότυπο ότι «τέλειο έγκλημα δεν υπάρχει», αυτό υφίσταται και μάλιστα καταλαμβάνει μεγάλο χώρο. Μεγάλος αριθμός εγκλημάτων δεν βγαίνει στην επιφάνεια ώστε να τα γνωρίζουν οι δικτικές αρχές και το κοινωνικό σύνολο. Συνεπώς η «δήλη» και η «φαινομένη» εγκληματικότητα σχηματίζουν ένα επιμέρους τμήμα της «αληθούς εγκληματικότητας». Με τον όρο αυτόν εννοούμε τον συνολικό αριθμό των εγκλημάτων που τελούνται σε μια συγκεκριμένη κοινωνία εντός ενός καθορισμένου χρονικού διαστήματος και που παραμένει άγνωστος. Το μεταξύ της «φαινομένης» και της «δήλης» εγκληματικότητας τμήμα που είναι ακαθόριστο αριθμητικά, ονομάζεται «σκοτεινός αριθμός» (Δασκαλάκης, 1975, σελ. 370).

Κοινά χαρακτηριστικά των εγκλημάτων που εμπίπτουν στην σκοτεινή περιοχή της εγκληματικότητας θα μπορούσαν να αναφερθούν: α) η άγνοια σε συλλογικό επίπεδο της διάπραξης του εγκλήματος, που μπορεί να οφείλεται στον περίπλοκο χαρακτήρα της πράξης, στα μειωμένα ανακλαστικά των δικτικών αρχών και στην οξύνοια του δράστη και β) στην έλλειψη επίσημων και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων που σχετίζονται με τα εγκλήματα αυτού του είδους (Κουφού, 2018, σελ. 345).

Οι επίσημες στατιστικές, που θέτουν ως βάση τους τη «δήλη εγκληματικότητα» συσχετίζουν το φαινόμενο του εγκλήματος με τους άνδρες και με τα χαμηλά κοινωνικά – οικονομικά στρώματα. Οι εγκληματολογικές έρευνες όμως δείχνουν με καθαρό τρόπο ότι όλες οι κοινωνικές τάξεις μετέχουν με ίσο τρόπο στο έγκλημα. Ανισότητα υπάρχει στη δίωξη και στην καταδίκη των παραβατών (Δασκαλάκης, 1975, σελ. 376).

Ως επιπρόσθετες τεχνικές προσέγγισης της εγκληματικότητας εφαρμόζονται στη σημερινή εποχή οι έρευνες θυματοποίησης και οι έρευνες αυτοομολογούμενης εγκληματικής συμπεριφοράς μέσω ερωτηματολογίων που απευθύνονται προς όσους υπήρξαν θύματα ή διέπραξαν εγκλήματα στο παρελθόν, οι έρευνες του οικονομικού κόστους που επήλθε στο κοινωνικό σύνολο, του φόβου και της ανασφάλειας που

δημιουργήθηκε στους πολίτες καθώς και η ιστορική και συγκριτική έρευνα των τάσεων της εγκληματικότητας (Φαρσεδάκης, 2005, σελ. 149).

Κρίσιμες παραμέτρους αποτελούν: η έλλειψη προθυμίας εκ μέρους του θύματος να προβεί σε καταγγελία εξαιτίας του φόβου, των τύψεων ή της απουσίας εμπιστοσύνης του προς τις διωκτικές αρχές, η μη καταγραφή λόγω αβελτηρίας ή η λανθασμένη καταγραφή από άγνοια ή λανθασμένη ερμηνεία του νόμου εκ μέρους των αστυνομικών αρχών, η παράλειψη άσκησης ποινικής δίωξης από τις δικαστικές αρχές λόγω υπερφόρτωσης ή έλλειψης αποδείξεων (Κουφού, 2018, σελ. 347).

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι θεωρίες που προσέφεραν ερμηνείες στην Εγκληματολογία για το παραπάνω φαινόμενο, προσεγγίζουν το έγκλημα υπό το πρίσμα του συγκρουσιακού προτύπου. Σύμφωνα με αυτό το θεωρητικό πρότυπο, η κοινωνία έχει σχηματιστεί ύστερα από την επικράτηση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων επάνω σε άλλες και περιλαμβάνει συγκρουόμενα συμφέροντα και ανομοιομορφες αξίες. Η διαδικασία δημιουργίας του εγκλήματος περιέχει την πρώτη φάση, στην οποία ο ποινικός νόμος ανάγει συγκεκριμένες συμπεριφορές ως έγκλημα προστατεύοντας τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και τη δεύτερη φάση, όπου τα όργανα που εφαρμόζουν το νόμο απονέμουν την ιδιότητα του εγκληματία σε ορισμένα πρόσωπα (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 34 – 35). Στον αντίποδα βρίσκεται το συναινετικό πρότυπο, που βλέπει στην κοινωνία σταθερές δομές και αρμονικές σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 33). Οι κυριότερες από τις θεωρίες αυτές είναι:

α) Η Θεωρία των Διαφορικών Συναναστροφών

Η θεωρία για το έγκλημα του λευκού κολάρου και η θεωρία για τις διαφορικές κοινωνικές συναναστροφές, συγκροτούν την καταλυτική συνεισφορά στην εγκληματολογική θεωρία του Edwin Sutherland, ενός από τους μεγαλύτερους εγκληματολόγους του 20ού αιώνα.

Ο Sutherland εισήγαγε τον ορισμό του εγκλήματος του «λευκού κολάρου» ως έγκλημα που διαπράχθηκε, κατά την άσκηση του επαγγέλματός του, από πρόσωπο που διαθέτει υψηλή κοινωνική θέση και απολαμβάνει υψηλό κοινωνικό κύρος. Με τις μελέτες του απέδειξε ότι είναι μύθος η μεγάλη συμμετοχή των κατώτερων κοινωνικών τάξεων στο

έγκλημα. Και ότι οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις ενώ παραβιάζουν συχνά τους κανόνες που ρυθμίζουν το επάγγελμά τους σπάνια οδηγούνται σε δίκη και καταδίκη για τις παρανομίες τους. Σύμφωνα με τις στατιστικές της εποχής του, λιγότερο από το δύο τοις εκατό (2%) των προσώπων που συλλαμβάνονται και φυλακίζονται ανήκουν στην ανώτερη τάξη (Sutherland, 1940, σελ. 1-12). Τρεις παράγοντες βοηθούν στην εξήγηση αυτής της διαφοροποιημένης εφαρμογής του νόμου, συγκεκριμένα, η ιδιότητα του επιχειρηματία, η τάση απομάκρυνσης από την τιμωρία και η σχετικά ανοργάνωτη δυσαρέσκεια του κοινού κατά των εγκληματιών του «λευκού κολάρου» (Sutherland, 1944, σελ. 137).

Σύμφωνα με την «αρχή των διαφορικών συναναστροφών», η εκδήλωση της εγκληματικής συμπεριφοράς αποτελεί σοβαρό ενδεχόμενο όταν ένα άτομο επηρεάζεται περισσότερο από αντιλήψεις που ωθούν στην παραβίαση του νόμου και λιγότερο από ιδέες που στήνουν αναχώματα στην παραβίασή του ή ευνοούν το σεβασμό στο νόμο. Ο Sutherland ισχυρίστηκε ότι το έγκλημα μαθαίνεται και ερεύνησε τους μηχανισμούς με τους οποίους διαφοροποιούνται οι κοινωνικές επαφές στο εσωτερικό μιας ομάδας και μαθαίνεται η εγκληματική συμπεριφορά. Εξέτασε όχι μόνον το πώς διαφοροποιούνται οι σχέσεις μέσα σε μια ομάδα αλλά και πώς διαφοροποιούνται και οι σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, προσφέροντας με τις αναλύσεις του μια διαταξική εξήγηση του εγκλήματος. Εξήγησε όχι μόνον τα χαρακτηριστικά του εγκλήματος των κατωτέρων τάξεων (όπως συνέβαινε μέχρι τότε εκ μέρους της εγκληματολογίας) αλλά και αυτά των ανωτέρων τάξεων (πλουσίων, μεσο – αστών, εταιρικών στελεχών) (Βιδάλη, 2022, σελ. 65 -66). Τη διαδικασία και τους όρους μέσω των οποίων κάποιος καταλήγει δράστης εγκληματικής πράξεως περιέγραψε ο Sutherland με τις εννέα (9) θέσεις του: 1) Η εγκληματική συμπεριφορά δεν κληρονομείται, αλλά μαθαίνεται. 2) Μαθαίνεται επίσης με τη συναναστροφή με άλλα άτομα μέσα από μια διαδικασία λεκτικής αλληλεπίδρασης ή μέσω χειρονομιών. 3) Το βασικό μέρος της εκμάθησης πραγματώνεται στο εσωτερικό ομάδων με στενές διαπροσωπικές σχέσεις. 4) Η εκμάθηση περιλαμβάνει εξαιρετικά απλές και εξαιρετικά περίπλοκες τεχνικές και το πώς οφείλουν να διαμορφωθούν τα κίνητρα, οι συμπεριφορές, οι ορμές. 5) ο προσανατολισμός των κινήτρων και των πρωτοβουλιών εξαρτάται από την ποιότητα και τις αντιλήψεις των προσώπων που περιστοιχίζουν ένα πρόσωπο. 6) όταν οι απόψεις που υπερτερούν στο περιβάλλον ενός ατόμου προκρίνουν την παραβίαση των ορισμών του νόμου αυτός καταλήγει να γίνει εγκληματίας. Αυτό

αποτελεί και τον πυρήνα της «αρχής των διαφορικών συναναστροφών». 7) η ανάπτυξη φιλικών και κοινωνικών σχέσεων με διαφορετικές ομάδες εμφανίζουν διαφορές ως προς τη συχνότητα, τη σοβαρότητα, τη δύναμη και τη διάρκεια. 8) η διαδικασία με την οποία μαθαίνεται το έγκλημα μέσω προτύπων δεν περιλαμβάνει όλους τους μηχανισμούς της μάθησης. 9) οι γενικές αξίες και ανάγκες μιας κοινωνίας (οικονομική επιτυχία, απόκτηση κύρους, κατάκτηση ευτυχίας) εξηγούν εξίσου την εγκληματική και τη σύννομη συμπεριφορά (Κρανιδιώτη & Κατσιγαράκη, 2018, σελ. 586).

Ο Sutherland χρησιμοποιεί το παράδειγμα του κλέφτη και του εργάτη. Και οι δύο ασπάζονται την αξία της οικονομικής επιτυχίας. Μόνον που ο πρώτος ασκείται στην κλοπή αφαιρώντας πράγματα που ανήκουν σε άλλους ενώ ο δεύτερος δουλεύει (Βιδάλη, 2022, σελ. 66).

Ωστόσο για τη θεωρία του διατυπώθηκαν δυσμενείς κριτικές. Οι βασικότερες από αυτές είναι οι παρακάτω: α) Η θεωρία του Sutherland δεν δίνει εξήγηση στο γιατί κάποια άτομα σχετίζονται με εγκληματίες. Μπορεί τα θρησκευτικά κείμενα να ορίζουν ότι *«μετά ανδρός αθώου αθώος έση και μετά εκλεκτού εκλεκτός έστι και μετά στρεβλού διαστρέψεις»* (Η Παλαιά Διαθήκη, 2012, σελ. 979) αλλά τίθεται το ερώτημα μήπως συγκεκριμένα άτομα έλκονται από παρές που θα τους οδηγήσουν σε ανήθικους και παράνομους τρόπους ζωής, β) Παρουσιάζει κενά ως προς την επιρροή που μπορούν να ασκήσουν τα μη προσωπικά μέσα επικοινωνίας, όπως είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αφού όταν διατυπωνόταν η θεωρία δεν είχαν αποκτήσει την εξάπλωση που έχουν σήμερα (Σπινέλλη, 2004, σελ. 264).

β) Οι Υποπολιτισμικές Θεωρίες

Διατυπώθηκαν μετά τη δεκαετία του 1950. Σε αυτές ανήκει μια ευρεία γκάμα θεωριών που εμφανίζονται να έχουν ως κοινό παρονομαστή την αντιστοίχιση ανάμεσα στο εγκληματικό φαινόμενο και στις πεποιθήσεις, τα πρότυπα της συμπεριφοράς και τις πρακτικές που ακολουθούν διάφορες πληθυσμιακές ομάδες και κυρίως οι νέοι. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η θεωρία των τεχνικών της ουδετεροποίησης. Σύμφωνα με αυτή τρία είναι τα στάδια τα οποία διατρέχει κάποιος προκειμένου να οδηγηθεί στο έγκλημα: α) η απόκτηση οικειότητας με κάποιον εγκληματικό υποπολιτισμό, β) η δικαιολόγηση των ιδίων πράξεων και γ) η τελική προτίμηση. Αποφασιστική συμβολή έχει το μεσαίο στάδιο όπου και εμφανίζονται οι τεχνικές της ουδετεροποίησης από ηθική άποψη. Με τον τρόπο αυτόν ο δράστης επιτυγχάνει να υπερασπιστεί τον εαυτό

του μέσα από ένα σύνολο δικαιολογιών και εκλογικεύσεων και να απονευρώσει τον κοινωνικό έλεγχο (Βιδάλη, 2022, σελ. 99).

γ) Η Θεωρία της Ανομίας

Χρησιμοποιήθηκε ως έννοια για πρώτη φορά από τον Emile Durkheim το έτος 1893 στο έργο του με τίτλο «Η κατανομή της εργασίας στην κοινωνία». Περιγράφεται ως η κατάσταση όπου δεν υπάρχουν ηθικοί και κοινωνικοί κανόνες ή αν υπάρχουν χαρακτηρίζονται από ασάφεια και σύγχυση. Οι κανόνες δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τις ενέργειες των μελών μιας κοινωνίας και αυτά δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν τη θέση τους μέσα σε αυτήν. Οι ξαφνικές κοινωνικές αλλαγές (μεγάλες κρίσεις – μεγάλη ευμάρεια) καταλήγουν σε συγκρούσεις, αισθήματα δυσαρέσκειας, παραβατικότητα, ανομία και το σύστημα καταρρέει (Μαρούλη, 2007).

Τοποθετώντας ως βάση την ανάλυση του Durkheim περί ανομίας, ο κοινωνιολόγος Robert Merton απορρίπτει την άποψη ότι η εγκληματική δράση πηγάζει από την ανθρώπινη φύση και ερμηνεύει αυτήν ως συνέπεια της ανισορροπίας που δημιουργείται μεταξύ των κοινωνικά αποδεκτών στόχων και των μέσων υλοποίησής τους.

Τη δεκαετία του 1930 που χαρακτηρίζεται από την οικονομική ύφεση, το βάρος δινόταν στην υλική επιτυχία και στην οικονομική ευμάρεια. Σε αυτό που συνοπτικά ονομάστηκε «αμερικανικό όνειρο». Αυτό εντείνει τον ατομικισμό και οδηγεί στο να εκλαμβάνονται η επιτυχία ή η αποτυχία επίτευξης του στόχου ως αποτέλεσμα ατομικών ενεργειών και χαρακτηριστικών. Τοποθετώντας ο Merton τη δομή της κοινωνίας στο κέντρο της έρευνάς του συμβάλλει στο να εξηγηθεί η υπερβολική εκπροσώπηση των χαμηλών κοινωνικών τάξεων στη διάπραξη των εγκλημάτων. Μολονότι το «αμερικανικό όνειρο» είναι γενικά αποδεκτό, υπάρχει ανισότητα ως προς τις δυνατότητες προσέγγισής του ανάμεσα στις ανώτερες και τις κατώτερες κοινωνικο – οικονομικές τάξεις. Οι τελευταίες, συναντώντας δυσκολίες να το υλοποιήσουν οδηγούνται στη χρησιμοποίηση παράνομων μέσων (Γουσέτη, 2011).

Κοινός παρονομαστής των παραπάνω θεωριών είναι η άποψη ότι τα αδικήματα τελούνται συχνότερα από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα γιατί είναι δύσκολη η προσέγγισή τους στην κοινωνική επιτυχία.

Τις απόψεις αυτές αμφισβήτησε έντονα η θεωρία της ετικέτας αναφερόμενη για πρώτη φορά στην επιλεκτικότητα που εφαρμόζουν οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου στη δίωξη του εγκλήματος.

δ) Η Θεωρία της Ετικέτας

Σύμφωνα με τον Frank Tannenbaum, η διαδικασία κατασκευής του εγκληματία, «... είναι μια διαδικασία επισήμανσης, προσδιορισμού, ταυτοποίησης, διαχωρισμού, περιγραφής, έμφασης, συνειδητοποίησης και αυτοσυνειδησίας .... Το άτομο γίνεται το πράγμα που περιγράφεται ως τέτοιο .... Η διέξοδος είναι η άρνηση να δραματοποιηθεί το κακό» (Tannenbaum, 1938, σελ. 19-20).

Ο Becker ισχυρίζεται ότι «... οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν απόκλιση φτιάχνοντας τους κανόνες των οποίων η παράβαση συνιστά παρέκκλιση και εφαρμόζοντας αυτούς τους κανόνες σε συγκεκριμένα άτομα και χαρακτηρίζοντάς τους ως «εκτός του κατεστημένου κύκλου» (outsiders). Από την άποψη αυτή η παρέκκλιση δεν είναι η ποιότητα της πράξης που διαπράττει το άτομο, αλλά μάλλον η συνέπεια της εφαρμογής κανόνων και κυρώσεων από άλλους σε έναν «παραβάτη». Ο παρεκκλίνων είναι ένας επάνω στον οποίο έχει εφαρμοστεί επιτυχώς αυτή η ετικέτα. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι συμπεριφορά που οι άνθρωποι χαρακτηρίζουν ως τέτοια» (Becker, 1963, σελ. 09).

Άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι η θεωρία της ετικέτας συγγενεύει με τις απόψεις των σοφιστών στην Αρχαία Ελλάδα. Και πιο συγκεκριμένα παρουσιάζει ομοιότητες με τις ιδέες του Θρασύμαχου στο πρώτο βιβλίο της Πολιτείας του Πλάτωνα (Τάτσης, 1989, σελ. 58). Συνομιλώντας με τον Σωκράτη για την έννοια της δικαιοσύνης με τρόπο κυνικό διατείνεται ότι « .... δίκαιο είναι το συμφέρον του ισχυρότερου» (Πλάτων, 2011, σελ. 63) και στη συνέχεια ότι « .... Αυτό λοιπόν υποστηρίζω, βέλτιστε, λέγοντας ότι σε όλες τις πόλεις ισχύει τι ίδιο δίκαιο, δηλαδή το συμφέρον της εγκατεστημένης εξουσίας. Γιατί αυτή επιβάλλεται, ώστε συμβαίνει για έναν σώφρονα να ισχύει παντού το ίδιο δίκαιο, δηλαδή το συμφέρον του ισχυροτέρου» (Πλάτων, 2011, σελ. 65).

Άλλες προσεγγίσεις που έβαλαν τα θεμέλια για την εξέταση του φαινομένου της επιλεκτικότητας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος είναι:

ε) Η Κριτική Εγκληματολογία

Μελετά τη σχέση ανάμεσα στο έγκλημα και τον τρόπο που λειτουργούν οι κοινωνικοί θεσμοί, οι κοινωνικές δομές και οι γενικότερες κοινωνικές σχέσεις. Ερευνά το έγκλημα

και την εγκληματικότητα τοποθετώντας τα εντός του ιστορικού πλαισίου στο οποίο σχηματίζονται οι σχέσεις εξουσίας που επιδρούν σε αυτά. Συνδέεται με τη μαρξιστική θεωρία όπως αναπτύχθηκε από τους Μαρξ και Ένγκελς. Μολονότι δεν έγραψαν ολοκληρωμένα έργα για το έγκλημα, θέματα όπως η αλλοτρίωση (αποξένωση του ανθρώπου από τη φύση του) και η χειραφέτηση του ανθρώπου (υπέρβαση της αλλοτρίωσης) αποτελούν κεντρικές έννοιες για τα αίτια του εγκλήματος (Βιδάλη, 2018 Π, σελ. 380 - 381).

Βασικός εκφραστής είναι ο Ολλανδός καθηγητής Willem Adriaan Bongers (1876 – 1940). Ανάγει ως βασικό αίτιο του εγκλήματος τον καπιταλισμό και τις οικονομικές συνθήκες. Μελετά όχι μόνον την εγκληματικότητα των μελών της εργατικής τάξης αλλά όλων των ατόμων που ζουν σε μια βιομηχανική κοινωνία. Αντιπαράθετει στον αλτρουϊσμό που ευνοείται από τον σοσιαλισμό, τον εγωισμό που κατευθύνεται προς την εγκληματική συμπεριφορά. Την εγκληματικότητα την καταλογίζει στον καπιταλισμό και στην ανηθικότητα που αυτός προκαλεί. Την ανηθικότητα δεν την αποδίδει στις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των προλετάρων αλλά στην απουσία ηθικής διαπαιδαγώγησης και στον εγωισμό. Τα άτομα επιδιώκουν με εγωιστικό τρόπο την ικανοποίηση των συμφερόντων τους. Το έγκλημα παρουσιάζεται συχνότερα στις κατώτερες τάξεις γιατί ο καπιταλισμός δίνει στους πλούσιους νόμιμες ευκαιρίες ενώ ποινικοποιεί την προσπάθεια των φτωχών να εκπληρώσουν τις επιδιώξεις τους. Η εγκληματικότητα δεν οφείλεται μόνον στη φτώχεια που καταστρέφει τις ανθρώπινες σχέσεις. Υπάρχει και η εγκληματικότητα που εκπορεύεται από συνθήκες υλικής ευημερίας που καταστρέφει και αυτή τις ανθρώπινες σχέσεις (Χαϊδου, 1996, σελ. 236 - 237).

Η εγκληματολόγος Valeria Vegh Weis ορίζει τη δομική μεροληψία που χαρακτηρίζει το σύνολο του ποινικού συστήματος ως ποινική επιλεκτικότητα και την τοποθετεί μεταξύ των πράξεων που προξενούν κοινωνική βλάβη και του κοινωνικού ελέγχου τους. Διακρίνει δε μεταξύ της «πρωτογενούς» εγκληματοποίησης (το στάδιο της ποινικής νομοθέτησης που επηρεάζεται από τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης) και «δευτερογενούς» εγκληματοποίησης (το στάδιο της άνισης εφαρμογής του ποινικού νόμου από αστυνομία, δικαιοσύνη, φυλακές) (Αλοσκόφης, 2023).

Η Vegh Weis δίνει έμφαση σε δύο συμπληρωματικές έννοιες, οι οποίες τέμνουν τα δύο στάδια:

α) της υπερ-εγκληματοποίησης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων τόσο στο στάδιο της θέσπισης των ποινικών νόμων όσο και σε αυτό της έκτισης της ποινής και

β) της υπο-εγκληματοποίησης των περισσότερο επιζήμιων ενεργειών των ισχυρών όχι μόνον στον καθορισμό των ποινικών διατάξεων αλλά και στην υλοποίησή τους. (Αλοσκόφης, 2023).

ζ) Η Ριζοσπαστική Εγκληματολογία

Μεταπολεμικά η Κριτική εγκληματολογία αναπτύσσεται ως Ριζοσπαστική εγκληματολογία στις Η.Π.Α. Έχει στον πυρήνα της τον μαρξισμό και φέρνει στο επίκεντρο την πολιτική οικονομία του εγκλήματος. Μεταξύ των μαρξιστών εγκληματολόγων ανήκει και ο William Chambliss. Μελέτησε συστηματικά το οργανωμένο έγκλημα, τη διαφθορά και τα εγκλήματα των ισχυρών. Ισχυρίζεται ότι το έγκλημα δεν είναι υποπροϊόν αλλά θεμέλιος λίθος της καπιταλιστικής κοινωνίας. Υποστηρίζει επίσης ότι υφίσταται διαλεκτική και συμβιωτική σχέση μεταξύ του ποινικού νόμου και της εγκληματικής συμπεριφοράς (Βιδάλη, 2022, σελ. 150).

Διατείνεται ότι λανθάνον γνώρισμα της εγκληματικότητας αποτελεί «ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρηματίες που διαχειρίζονται μια κατά τεκμήριο θεμιτή και απολύτως νόμιμη επιχείρηση εμπλέκονται είτε φανερά είτε κρυφά σε εγκληματικές δραστηριότητες. Πιο συχνά από ό,τι αναγνωρίζεται ποτέ από τις αρχές επιβολής του νόμου ή τους ερευνητές, οι επιχειρηματίες είναι οι χρηματοδότες πίσω από εγκληματικές επιχειρήσεις» (Chambliss, 1988, σελ. 72).

Ο Chambliss διαπιστώνει ότι υπάρχει μεγάλο χάσμα μεταξύ του γραπτού νόμου και της εφαρμογής του. Η αστυνομία, η εισαγγελία και οι δικαστές μετατρέπονται σε όργανα των ισχυρών και μεταχειρίζονται με ανέντιμο και άδικο τρόπο του φτωχούς και ανίσχυρους. Οι εφαρμοστές του νόμου δεν ευθύνονται ως άτομα. Η συμπεριφορά τους είναι το αποτέλεσμα μιας επιταγής που εκπορεύεται από το σύστημα για διαφοροποιημένη μεταχείριση πλούσιων και φτωχών. Εάν στραφούν εναντίον πολιτών που είναι υπεράνω υποψίας και ανήκουν στις μεσαίες και ανώτερες τάξεις για εγκλήματα του λευκού κολάρου πιθανόν να ζημιωθούν προσωπικά ή θεσμικά. Ενώ όταν συλλαμβάνουν ανίσχυρους (τοξικομανείς, κλέφτες, ληστές, πόρνες κ.ά.) απολαμβάνουν θεσμικά οφέλη με την ενίσχυση της εξουσίας τους ή προσωπικά οφέλη με την ενδυνάμωση του κοινωνικού τους κύρους και με την αύξηση του μισθολογίου τους. Το ποινικό δίκαιο με αυτόν τον τρόπο μετασχηματίζεται από ασπίδα προστασίας

των πολιτών σε υπηρέτη των πλουσίων. Το αποτέλεσμα είναι να μετατρέπονται σε αυτεπαγγέλτως διωκόμενα τα εγκλήματα στα οποία απαιτείτο η έγκληση, να αυξάνονται τα όρια των ποινών σε πράξεις που δεν έχουν μεγάλη κοινωνική και ηθική απαξία, να θεσπίζονται νόμοι προς όφελος των ισχυρών, να επιβάλλεται μαζικά η προσωρινή κράτηση ή άλλοι οδυνηροί περιοριστικοί όροι, κ.ά. (Δημόπουλος, 2022, σελ. 404).

Στο ερώτημα για τη διαφορετική μεταχείριση των πράξεων των ευάλωτων στρωμάτων σε σύγκριση με αυτές των ισχυρών τάξεων, υποστήριξε ότι οι πράξεις των χαμηλών στρωμάτων χαρακτηρίζονται εγκληματικές γιατί αυτό συμφέρει την άρχουσα τάξη. Η αστική τάξη έχει υπό τον έλεγχό της τα μέσα παραγωγής και έτσι είναι σε θέση να ελέγχει και το κράτος και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται ο νόμος (Βιδάλη, 2022, σελ.153).

Η ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Ποινική δικαιοσύνη είναι «το σύνολο της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης κατά του εγκλήματος που έχει ανατεθεί σε όργανα πρόληψης, ανακάλυψης, δίωξης, ανάκρισης, απόφασης και εκτέλεσης της απόφασης, των οποίων η λειτουργία αποτελεί ένα αδιάσπαστο σύνολο που χαρακτηρίζεται από την κοινότητα του τελικού σκοπού». Ο κοινός σκοπός των αλληλοσυνδεόμενων στοιχείων την καθιστά σύστημα. Τα επιμέρους υποσυστήματα από τα οποία αποτελείται είναι: α) η αστυνομία, β) η εισαγγελία, γ) η με στενή έννοια ποινική δικαιοσύνη (ανακριτικά – δικαιοδοτικά όργανα, δ) τα σωφρονιστικά καταστήματα (Δασκαλάκης κ.ά., 1983, σελ. 17).

Η επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος συνδέεται στενά με τις οικονομικές και τις κοινωνικές ανισότητες από τις οποίες απορρέουν οι διακρίσεις εις βάρος των πολιτών.

α) Αστυνομία

Αποστολή της είναι να προστατεύει το κοινωνικό σύνολο και να διατηρεί την κοινωνική ειρήνη. Ανήκει στους φορείς της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης και έχει την ευθύνη του πρώτου φιλτραρίσματος που θέτει σε κίνηση το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (Ζαραφωνίτου, 1995, σελ. 153).

Εκδηλώσεις της επιλεκτικής λειτουργίας της αστυνομίας συνιστούν η ακατάλληλη συμπεριφορά κατά τη σύλληψη και την προσαγωγή των υπόπτων, η υπερβολική χρήση αστυνομικών δυνάμεων και η βία που εκδηλώνεται στις συγκεντρώσεις και στις πορείες, η βαναυσότητα απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες που

διαβιώνουν σε ειδικά κέντρα κράτησης. Μορφή ανισότητας αποτελούν επίσης η ειδική μεταχείριση και ο σταθερά επαναλαμβανόμενος τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (Ρομά, τοξικομανείς, μετανάστες) τα αστυνομικά» όργανα (Βιδάλη, 2017, σελ. 79).

Σε πόρισμα του Ο.Η.Ε. του έτους 2006, αναφέρεται ότι *«μια καλά αποδεκτή αστυνομία είναι πρόκριμα για να δημιουργηθεί θετική άποψη για τη δικαιοσύνη εκ μέρους των πολιτών»* (Μαγγανάς & Λάζος & Σβουρδάκου, 2008, σελ. 47).

Η επιλεκτικότητα στη λειτουργία της Αστυνομίας εδράζεται στο θεσμικό πλαίσιο της λειτουργίας της και στην εργασιακή κουλτούρα των αστυνομικών. Από το πρώτο απορρέουν οι συμβουλευτικές ιδέες που καθορίζουν το περιεχόμενο του έργου της αστυνομίας. Μέσω της δεύτερης υλοποιείται η διακριτική ευχέρεια που διαθέτουν οι αστυνομικοί (Βιδάλη, 2018 I, σελ. 64).

Από το νόμο ορίζεται ότι η αστυνομία μόλις λάβει γνώση της τέλεσης ενός αδικήματος οφείλει να κινητοποιηθεί άμεσα. Στην πραγματικότητα όμως διατηρεί για τον εαυτό της τη διακριτική ευχέρεια να επιλέγει ανάμεσα στις υποθέσεις που χειρίζεται. Οι έρευνες της ομάδας Δασκαλάκη στη χώρα μας, έδειξαν ότι το 44,7% των υποθέσεων που εισέρχονται στο ποινικό σύστημα προέρχονται από την αστυνομία. Το υπόλοιπο μεταβιβάζεται από τους ιδιώτες. Η διακριτική αυτή ευχέρεια δεν είναι απεριόριστη. Οι έρευνες έχουν φανερώσει ότι περιορίζεται αν ο μηνυτής κατέχει υψηλή θέση στην κοινωνική ιεραρχία. Αντιστρόφως, παραβλέπονται υποθέσεις ατόμων που συνεργάζονται με την αστυνομία παρέχοντάς της πληροφορίες. Ακόμη, έχει καταδειχτεί ότι παράγοντες που προσδιορίζουν τις υποθέσεις που προωθούνται από την αστυνομία αποτελούν: α) ο υπερβολικός όγκος των υποθέσεων που αναγκάζει τους αστυνομικούς να διαλέξουν με κριτήριο τη βαρύτητα του εγκλήματος που καθορίζεται από την ύπαρξη βίας, την αξία των κλαπέντων, από το αν πρόκειται για υπότροπο δράστη ή αν η πράξη αφορά σε ναρκωτικές ουσίες, β) η ευάλωτη κοινωνικο – οικονομική τάξη από την οποία προέρχεται ο δράστης (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 110).

β) Δικαιοσύνη

Ο τρόπος με τον οποίο θα αντιμετωπιστεί όποιος έλθει σε επαφή με την ποινική δικαιοσύνη καθορίζεται καταρχήν από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Πρόκειται για ένα σύνολο διατάξεων που ρυθμίζουν τον τρόπο διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας. Υπάρχουν όμως και εξωνομικοί παράγοντες όπως η έλλειψη προσωπικού

και κατάλληλων χώρων, ο υπερβολικός φόρτος εργασίας. Ποιοτικά χαρακτηριστικά όπως η διακριτική ευχέρεια των εισαγγελικών και δικαστικών λειτουργιών που καταλήγει σε έκδοση διαφορετικών αποφάσεων επί ομοίων υποθέσεων λαμβάνεται ελάχιστα υπόψιν. Οι έρευνες καταδεικνύουν ότι όσοι προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα καταδικάζονται συχνότερα, πράγμα που δείχνει ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του κατηγορουμένου καθορίζουν την απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Μέσω της ποινικής δικαιοσύνης μετασχηματίζεται η κοινωνική και οικονομική ανισότητα σε άνιση μεταχείριση. Η λήψη δικονομικών μέτρων (ένταλμα προσωρινής κρατήσεως, διάταξη περιοριστικών όρων, ένταλμα βιαίας προσαγωγής) στο στάδιο της ανάκρισης καθώς και η κήρυξη της ενοχής, η επιμέτρηση της ποινής, το ποσό της μετατροπής σε χρήμα στο ακροατήριο όταν αφορούν σε μετανάστες, τοξικομανείς ή Ρομά φαίνεται να εξαρτώνται από τα στερεότυπα των εισαγγελέων και των δικαστών. Στο επίπεδο της διοίκησης της δικαιοσύνης παράγοντες ενισχυτικοί των ανισοτήτων και των διακριτικών μεταχειρίσεων αποτελούν η πολιτική ποδηγέτηση και η ύπαρξη της διαφθοράς στους κόλπους τη δικαιοσύνης (Βιδάλη, 2017, σελ. 83).

Τα βασικά κριτήρια που σχηματίζουν την κρίση του ποινικού δικαστηρίου είναι *«το επίπεδο βαρύτητας του εγκλήματος, οι ενδείξεις της ενοχής και ο βαθμός της ένταξης του κατηγορουμένου στην εγκληματικότητα»* (Ζαραφωνίτου, 1995, σελ. 188).

Σε έρευνα που διεξήχθη μεταξύ κρατουμένων με μορφή συνεντεύξεων, όταν ρωτήθηκαν για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν στο ακροατήριο του ποινικού δικαστηρίου, απάντησαν ότι η αντιμετώπισή τους «τις περισσότερες φορές ήταν απαξιωτική, διακρινόταν από ταξική προκατάληψη, ήταν γενικά αδιάφορη για την ουσία της υπόθεσής τους, σκληρή και τιμωρητική» (Σορβατζιώτη, 2011, σελ. 137).

Έχει διαπιστωθεί ότι λειτουργεί εις βάρος των ατόμων που προέρχονται από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα το γεγονός ότι δεν είναι σε θέση να εκφραστούν σωστά υπερασπιζόμενοι τον εαυτό τους λόγω ελλείψεως επαρκούς μόρφωσης. Πέρα όμως από τις υποκειμενικές δυσχέρειες, έχει καταδειχτεί από έρευνες ότι η ατμόσφαιρα που δημιουργείται στο ακροατήριο δεν συμβάλλει στην επικοινωνία που αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Για το λόγο αυτό το δικαστήριο έχει χαρακτηριστεί «οργάνωση της αφωνίας» ή και «θέατρο παραμορφωμένης επικοινωνίας». Ο διάλογος που διεξάγεται εμφανίζει «εξουσιαστικές τάσεις» και αυτό οδηγεί τους πολίτες να

χαρακτηρίζουν τους δικαστές ως «μη φιλικούς, απορριπτικούς και μεροληπτικούς» (Λαμπροπούλου, 2012, σελ. 156-157).

Στη διάρκεια της ποινικής δίκης ο δικαστής καλείται να σχηματίσει γνώμη έχοντας ως βάση τη διαμάχη ανάμεσα στην κατηγορία και την υπεράσπιση. Εκτιμά ελεύθερα τις αποδείξεις και αναζητά την αλήθεια με μοναδικό οδηγό τη συνείδησή του. Αυτά ισχύουν σε θεωρητικό επίπεδο. Η ζωντανή πραγματικότητα είναι διαφορετική. Στη φάση της ανάκρισης ο δικαστής δεσμεύεται από το υλικό που του υποβάλλει η αστυνομία. Στη διαδικασία στο ακροατήριο το αντικείμενο της δίκης έχει δομηθεί πλήρως (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 122 – 123). Το 55% των δικαστών θεωρεί σοβαρό το ενδεχόμενο δικαστικής πλάνης. Τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι ο δικαστής δεν είναι ξεκομμένος από το σώμα της κοινωνίας. Διακατέχεται από τα ίδια στερεότυπα και τις ίδιες προκαταλήψεις όπως και ο υπόλοιπος πληθυσμός. Οι απόψεις του για το έγκλημα, τον εγκληματία, τα αίτια του εγκλήματος, δεν διαφέρουν από τις αντίστοιχες της κοινωνίας. Αυτό αποδίδεται στην έλλειψη εγκληματολογικής κατάρτισης. Έχοντας αποκλειστικά νομική παιδεία επηρεάζεται από το περιβάλλον στο οποίο ανήκει, την παιδεία του, την πείρα και το χαρακτήρα του. Εκτός από τις προκαταλήψεις αυτές, η άνιση αντιμετώπιση των χαμηλών κοινωνικών τάξεων από τα ποινικά δικαστήρια οφείλεται και στην αδυναμία εξασφάλισης ικανών συνηγόρων υπεράσπισης. Πέρα από αυτούς τους παράγοντες, τα φιλτραρίσματα των προηγούμενων σταδίων της ποινικής δικαιοσύνης έχουν παγιώσει την υπερβολική εκπροσώπηση των κατώτερων κοινωνικο – οικονομικών τάξεων (Δασκαλάκης, 1985, σελ. 124 - 125). Η εγκληματικότητα του δρόμου αντιμετωπίζει τη «σιδερένια πυγμή» του ποινικού συστήματος. Οι οικονομικές και περιβαλλοντικές παραβάσεις της ανώτερης αστικής τάξης έρχονται αντιμέτωπες με το «βελούδινο γάντι» των θεσμών (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 15).

Στο επόμενο στάδιο, της ανάκρισης, οι δράστες που διαθέτουν υψηλή μόρφωση και σημαντική κοινωνική θέση, αφού περάσουν στο εσωτερικό του ανακριτικού γραφείου συμπεριφέρονται με χαλαρότητα σαν να είναι τα τιμώμενα πρόσωπα σε επίσημη τελετή. Συνοδεύονται από συνηγόρους υπεράσπισης με αξιόλογη κατάρτιση. Ακόμη και όταν τους επιδεικνύονται έγγραφα που αποδεικνύουν τη συμμετοχή τους σε υποθέσεις διαφθοράς δεν ομολογούν. Ισχυρίζονται ότι έχουν πέσει θύματα δολοπλοκίας και ότι πλούτισαν χωρίς να το γνωρίζουν (Τσιρώνης, 2019, σελ. 362).

γ) Φυλακή

Είναι ο τρίτος φορέας επίσημου κοινωνικού ελέγχου ύστερα από την αστυνομία και την ποινική δικαιοσύνη. Στόχους της στέρησης της ελευθερίας έχουν αποτελέσει κατά καιρούς η βελτίωση του δράστη, ο εκφοβισμός του, η αχρήστευσή του και η θεραπεία του. Συνακόλουθα, η φυλακή λειτούργησε κυρίως ως χώρος εκμηδένισης της προσωπικότητας, ως αποθήκη ανθρώπων και μόνον σπάνια σαν τόπος βελτίωσης. Στη σύγχρονη εποχή, καταβάλλεται προσπάθεια από τους διεθνείς οργανισμούς για την προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων (Λαμπροπούλου, 1994, σελ. 223).

Σημαντική έρευνα πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας μεταξύ των ετών 1982 και 1983 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Σε δείγμα τετρακοσίων είκοσι επτά (427) κρατουμένων που προερχόταν από έξι σωφρονιστικά καταστήματα διαπιστώθηκε ότι το 45% ήταν υπότροποι και το 67% προερχόταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Λαμπροπούλου, 1994, σελ. 255). Επρόκειτο για εργάτες, γεωργούς, τεχνίτες κ.ά. με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης (Ζαραφωνίτου, 2004, σελ. 190 – 191).

Ο επιλεκτικός τρόπος με τον οποίο λειτουργεί το ποινικό σύστημα εμφανίζει τις φυλακές ως «κοινωνικές λέσχες» κλειστού χαρακτήρα. Τα μέλη τους, να προέρχονται αποκλειστικά από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, συντελώντας έτσι στην ανάπτυξη της εσφαλμένης αναπαράστασης του εγκλήματος σαν μιας απειλής που ξεκινά μόνον από τα συγκεκριμένα στρώματα (Αλοσκόφης, 2019, σελ. 88).

Άμεσα συνδεδεμένα με την ανισότητα που χαρακτηρίζει το ποινικό σύστημα είναι και τα διαρθρωτικά προβλήματα των φυλακών:

Η απουσία επικοινωνίας μεταξύ του προσωπικού και των αλλοδαπών κρατουμένων που στην πλειονότητά τους δεν διαθέτουν ένα ενισχυτικό κοινωνικό δίκτυο και οικονομικούς πόρους.

Η παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων που στην περίπτωση των τοξικομανών, των νέων, των μεταναστών αναπαράγει και προεκτείνει την ανισότητα ενώπιον του νόμου.

Η ελλιπής στελέχωση του σωφρονιστικού προσωπικού σε συνδυασμό με την απουσία ειδικής εκπαίδευσης, τον υπερβολικό όγκο δουλειάς, τη μειωμένη ψυχολογική στήριξη δημιουργεί συνθήκες ανισότητας σε σχέση με άλλους εργαζόμενους (Βιδάλη, 2019, σελ. 56). Σε σχέση με αυτό το δομικό πρόβλημα των φυλακών, γίνεται λόγος για την

«επαγγελματική εξουθένωση του “διεφθαρμένου ανθρωποφύλακα”». Το προσωπικό των φυλακών πέρα από την εργασιακή εξάντληση καλείται να αντιμετωπίσει και τη διπλή υποβάθμιση του ρόλου του, αφού στην κηλίδα του «ανθρωποφύλακα» προστίθεται και η προκατάληψη ότι στο σωφρονιστικό σύστημα κυριαρχεί, λόγω γειννίας και συμβίωσης, η διαφθορά (Κουλούρης, 2011, σελ. 235). Έχει διαπιστωθεί ότι η έλλειψη του αισθήματος της σιγουριάς για τη σωματική ακεραιότητα και οι ανησυχίες για την επαγγελματική πρόοδο που βιώνει το προσωπικό των φυλακών αντιστοιχεί στην αυστηρή και εκδικητική στάση που τηρεί απέναντι στους κρατούμενους (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 41).

Με την είσοδο στη φυλακή η νομική και πραγματική κατάσταση ενός κρατούμενου επιδεινώνεται. Αλλά και μετά την αποφυλάκισή του διαπιστώνει ότι δεν βρίσκει ουσιαστική συμπαράσταση. Η προσπάθεια να αποκοπεί εντελώς από το περιβάλλον της φυλακής και να επανενταχθεί στην κοινωνία αποβαίνει δυσχερής. Το αποφυλακιστήριο αντί «να είναι διαβατήριο ομαλής κοινωνικής ενσωμάτωσης, συχνά είναι εισιτήριο επαναφυλάκισης» (Κουλούρης, 2011, σελ. 242). Η μετατροπή του χρόνου κρατήσεως ενός φυλακισμένου σε μια φάση όπου θα αντιμετωπιστούν οι λόγοι που τον οδήγησαν στη φυλακή και θα αρχίσει η διαδικασία της ενσωμάτωσής του στην κοινωνία, εξακολουθεί να είναι ζητούμενο (Κουλούρης, 2011, σελ. 243).

Οι κρατούμενοι που εκπροσωπούν τα ανώτερα και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα συνιστούν τη μειονότητα του συνόλου των εγκλείστων. Η τάση εμφανίζεται να είναι αυξητική σε σχέση με το παρελθόν. Οι αλλαγές που προκύπτουν ως προς τους κρατούμενους είναι και ποσοτικές και ποιοτικές (Κασάπογλου, 2016).

Από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί και αφορούσαν σε δράστες οικονομικών εγκλημάτων και με καταγωγή από τα προνομιούχα στρώματα, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα:

Σε γενικές γραμμές, οι κρατούμενοι με προέλευση από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα αποφεύγουν να συναναστρέφονται το πλήθος των φυλακισμένων (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 36).

Επίσης, έχουν αποτελεσματική επικοινωνία με τη διεύθυνση και το προσωπικό των φυλακών. Υστερούν όμως σε σχέση με τους ανοσοποιημένους λούμπεν εγκλείστους ως προς το βαθμό προετοιμασίας τους για την αντιμετώπιση της καθημερινής διαμάχης με τους συγκατατούμενους (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 63).

Άξια μνείας είναι η περίπτωση των πρόσκαιρα κρατούμενων (παρεπιδημούντες), για τους οποίους είναι γνωστό ότι θα αποφυλακιστούν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτοί επιδιώκουν να κινούνται ελεύθερα, να μην κινδυνεύουν και να αισθάνονται ότι διάγουν προσωπική ζωή (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 80).

Οι καλλιεργημένοι κρατούμενοι δεν αντιμάχονται κατά μέτωπο τους κανόνες που είναι σε ισχύ. Τους υποσκάπτουν διακριτικά με το να τους στρέφουν εναντίον των εξουσιαστών τονίζοντάς τους ότι τους παραβιάζουν εις βάρος των εγκλείστων. Αποσκοπούν στη μεταρρύθμιση των κανόνων λειτουργίας της φυλακής και οργανώνουν για το σκοπό αυτό σχετικές εκστρατείες (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 82).

Οι λεπτεπίλεπτοι και εμφανίσιμοι νεαροί, που προέρχονται από τις μεσαίες τάξεις κινδυνεύουν – ως πιο ευάλωτοι – να κακοποιηθούν σεξουαλικά στη φυλακή. Εάν αυτό συμβεί, αναγκάζονται να παρέχουν υπηρεσίες συζύγου (σκούπισμα, καθάρισμα, σερβίρισμα) και έρχονται αντιμέτωποι με την περιφρόνηση των υπολοίπων συγκρατούμενων (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 87).

Όσα από τα μέλη της μεσαίας τάξης παραβαίνουν το νόμο περιστασιακά και δεν είναι ενταγμένα σε εγκληματικά δίκτυα, προσπαθούν να αποφυλακιστούν το συντομότερο δυνατόν. Δεν τους ενδιαφέρει να αναρριχηθούν στην ιεραρχία της φυλακής αλλά να συνεχίσουν την προηγούμενη κοινωνική τους ζωή. Ακολουθούν πιστά την επικούρεια συμβουλή του «λάθε βιώσας». Δεν συνεργάζονται με το προσωπικό ούτε συγχρωτίζονται με τους ανυπάκουους συγκρατούμενους (Αλοσκόφης, 2010, σελ. 91).

Οι δράστες οικονομικών εγκλημάτων έχουν ηλικία πάνω από το μέσο όρο των λοιπών κρατούμενων, είναι έγγαμοι με παιδιά, διαβιούν σε πόλεις, ασκούν επαγγέλματα με κύρος, διαθέτουν υψηλή μόρφωση (Κασάπογλου, 2014, σελ. 264).

Δεν παραιτούνται και αντιμετωπίζουν με επιτυχία τις δυσκολίες που συναντούν (Κασάπογλου, 2014, σελ. 270).

Η οικογένειά τους και οι φίλοι τους κρατούν ενθαρρυντική και υποστηρικτική στάση απέναντί τους (Κασάπογλου, 2014, σελ. 268-269).

Η αυτοεκτίμησή τους όχι μόνον δεν πλήττεται αλλά ενισχύεται περαιτέρω (Κασάπογλου, 2014: 269).

Είναι οικονομικά εξασφαλισμένοι (Κασάπογλου, 2014, σελ. 270).

Αντιμετωπίζουν την κράτησή τους ως παρένθεση που δεν τους στιγματίζει και δεν επηρεάζει τις μελλοντικές προοπτικές τους (Κασάπογλου, 2014, σελ. 271).

Συγχρωτίζονται με άτομα παρόμοιας κοινωνικής στάθμης, διαχωρίζουν τον εαυτό τους από το περιβάλλον της φυλακής και από τους συγκρατούμενους, δεν θεωρούν το εαυτό τους εγκληματία και επιτυγχάνουν να μην αλλοιωθεί η προγενέστερη κοινωνική ταυτότητά τους (Κασάπογλου, 2016).

Η ισχύς των παραπάνω εγκληματολογικών θεωριών και η επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος στη θέσπιση και στην εφαρμογή των νόμων γίνονται αντιληπτές και στην περίπτωση της ευνοϊκής αντιμετώπισης των δραστών των κρατικών εγκλημάτων, που προέρχονται από τις τάξεις των κοινωνικά και οικονομικά ισχυρών και διαπράττουν τα εγκλήματά τους στη διάρκεια ένοπλων αναμετρήσεων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Οι κατηγορίες των εγκλημάτων στην Εγκληματολογία διαφέρουν από τις αντίστοιχες του Ποινικού Δικαίου. Οι διακρίσεις που καταγράφονται στον Ποινικό Κώδικα λαμβάνουν υπόψιν τους το έννομο αγαθό που προσβάλλεται και τη βαρύτητα του εγκλήματος (Βιδάλη, 2022, σελ. 277).

Η θεώρηση της Εγκληματολογίας είναι διαφορετική. Λαμβάνονται υπόψιν ο τρόπος με τον οποίο διαπράχθηκε το έγκλημα, τα χαρακτηριστικά του δράστη και της πράξης και το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό (Βιδάλη, 2022, σελ. 278). Ξεχωριστή θέση στην εποχή μας έχουν τα εγκλήματα των ισχυρών. Σε αυτά περιλαμβάνονται τα εγκλήματα του λευκού κολάρου, τα εταιρικά εγκλήματα, τα εγκλήματα του κράτους, τα κρατικά – εταιρικά εγκλήματα, τα τμήματα του οργανωμένου εγκλήματος που συμβιώνουν με τις κρατικές αρχές και το πολιτικό σύστημα κ.λπ. Οι δράστες των εγκλημάτων αυτών είναι φορείς σοβαρής πολιτικής, κοινωνικής ή οικονομικής εξουσίας (Βιδάλη, 2022, σελ. 279).

Ο όρος «εγκλήματα του κράτους» εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως ξεχωριστή αναλυτική κατηγορία από τον William Chambliss το έτος 1989, σε ομιλία του ως Πρόεδρος της Αμερικανικής Εγκληματολογικής Εταιρείας. Ισχυρίστηκε ότι η εγκληματολογία νομιμοποιείται να τα μελετάει. Η υποδοχή εκ μέρους της παραδοσιακής εγκληματολογίας δεν ήταν θετική. Σήμερα όμως η σημασία τους στην

επιστημονική έρευνα αυξάνεται. Στη χώρα μας δεν υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία (Βιδάλη, 2018, σελ. 331). Στην έννοια αυτή περιέχονται οι πράξεις κυβερνήσεων ή κρατών που σκοπεύουν να αναπτύξουν μια σειρά από πολιτικές στο εξωτερικό ή στο εσωτερικό τους που έχουν ως αποτέλεσμα την υλική, φυσική, κοινωνική βλάβη των πολιτών τους ή των πολιτών ξένων χωρών (Βιδάλη, 2018, σελ. 330).

Ο Chambliss περιγράφει το τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται το έγκλημα αυτό. Όλα ξεκινούν όταν υπό ορισμένες συνθήκες τα συμφέροντα του κράτους έρχονται σε αντίθεση με τους νόμους. Ως λύση προκρίνεται το έγκλημα που οργανώνει το κράτος ώστε να αρθούν οι αμφισβητήσεις και οι συγκρούσεις που απορρέουν από στόχους που είναι εξίσου νομιμοποιημένοι αλλά εμφανίζονται να είναι αντίθετοι.

Ο Barrak τη δεκαετία του 1990 με το βιβλίο του που ασχολείται μόνον με το κρατικό έγκλημα, επισημαίνει την παγκόσμια εξάπλωσή του που έρχεται σε αντίθεση με το περιορισμένο ενδιαφέρον που έχουν οι εγκληματολόγοι για την κατηγορία αυτή.

Το 2004 οι Penny Green και Tony Ward, κατατάσσουν στο κρατικό έγκλημα τα βασανιστήρια, τη γενοκτονία και τα εγκλήματα του πολέμου. Διατείνονται ότι η παγκόσμια αναφορά στα δικαιώματα του ανθρώπου αποκρύπτει τις προωθούμενες οικονομικές ατζέντες (Βιδάλη, 2022, σελ. 175).

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Η έννοια του κρατικού εγκλήματος συνιστά μόνιμο σημείο διχογνωμιών ως προς δύο θέματα: α) Ποιες περιπτώσεις είναι δυνατόν να συμπεριλαμβάνονται στην έννοια αυτή και β) Πόσο αποδεκτά μπορεί να είναι τα κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί προκειμένου να την προσδιορίσουν.

Ως προς το πρώτο θέμα ο Eugene McLaughlin (ΜακΛάφλιν) έχει προτείνει τέσσερις κατηγορίες: 1) Η πολιτική εγκληματικότητα που περιέχει πράξεις όπως η λογοκρισία, ο εκφοβισμός, η αλλοίωση των εκλογών, η διαφθορά, 2) η εγκληματικότητα που σχετίζεται με τον τρόπο που λειτουργούν τα σώματα ασφαλείας και διατηρείται η ασφάλεια ενός κράτους όπως είναι τα βασανιστήρια, οι απαγωγές, οι εξαφανίσεις, η δραστηριότητα των τρομοκρατικών οργανώσεων, η κήρυξη πολέμου, ο βίαιος εκτοπισμός πληθυσμών που ανήκουν σε ιδιαίτερες εθνικές ομάδες, η συστηματική δίωξη ενός έθνους ή μιας φυλής με απώτερο σκοπό την εξαφάνισή τους, 3) η εγκληματικότητα που έχει οικονομικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει πράξεις όπως η

παράνομη σύμπραξη με πολυεθνικούς κολοσσούς, οι πρακτικές που έχουν μονοπωλιακό χαρακτήρα, η παραβίαση των κανονισμών ασφάλειας και υγείας, 4) η εγκληματικότητα που αναπτύσσεται στο πολιτισμικό και στο κοινωνικό πεδίο και εμφανίζεται σαν ρατσισμός που κινείται μέσα στο πλαίσιο των θεσμών, σαν καταστροφή έργων τέχνης και πολιτισμού, ως κατάσταση πολύ μεγάλης κατάπτωσης ιδιαίτερα από υλική άποψη κάποιων τομέων της κοινωνίας.

Ως προς το δεύτερο θέμα καταρχήν υπάρχει σύμφωνη γνώμη στο ότι υφίσταται στενός δεσμός με την έννοια της «κατάχρησης εξουσίας». Μολαταύτα δεν έχει σχηματιστεί ακόμη ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός. Διακρίνονται δύο τάσεις στον ορισμό του φαινομένου: Η πρώτη τοποθετεί θεμέλιο του κρατικού εγκλήματος την «κοινωνική βλάβη» και μάλιστα υπό τη μορφή της παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η δεύτερη υιοθετεί έναν ορισμό που παραμένει προσκολλημένος περισσότερο στο γράμμα και όχι στο πνεύμα του νόμου αφού προϋποθέτει την παραβίαση του νόμου χωρίς να είναι απαραίτητο να πρόκειται για τον ποινικό νόμο. Με τον τρόπο αυτό το δημόσιο διεθνές δίκαιο αναδεικνύεται στην πηγή που μας προσφέρει τον πιο πλήρη ορισμό του κρατικού εγκλήματος επειδή εμπεριέχει κανόνες που έχουν αποδέκτες τα κράτη και προσδιορίζει και τα κυριότερα δικαιώματα του ανθρώπου (Χουλιάρας, 2019, σελ. 77).

Οι παραπάνω τάσεις διαθέτουν τα προτερήματά τους και τις ατέλειές τους. Δεν αλληλοαναιρούνται αλλά η μια συμπληρώνει την άλλη. Σχηματίζουν δύο κύκλους που διαθέτουν κοινό κέντρο. Ο ένας με τον πλατύτερο ορισμό του κρατικού εγκλήματος εμπεριέχει τον δεύτερο που μας προσφέρει έναν στενότερο ορισμό του φαινομένου. Και οι δύο προϋποθέτουν για την τέλεση ενός κρατικού εγκλήματος δύο στοιχεία: α) οι δράστες να ενεργούν για λογαριασμό του κράτους (πολιτικός χαρακτήρας) και β) η πράξη να πραγματοποιείται προκειμένου να προαχθούν σκοποί που σχετίζονται με την οργάνωση του κράτους (οργανωσιακός παράγοντας). (Χουλιάρας, 2019, σελ. 78).

Ασφαλές κριτήριο για τον εντοπισμό των κρατικών εγκλημάτων αποτελεί η σχέση τους με τις προσβολές των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Εξ ορισμού τα εγκλήματα του κράτους προσβάλλουν τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και παραβιάζουν το εσωτερικό δίκαιο και τις διεθνείς συνθήκες (Βιδάλη, 2018, σελ. 331-332).

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εγκλημάτων του κράτους είναι ακόμη, α) το ότι το θεμέλιο των αντικειμενικών συνθηκών πάνω στο οποίο διαπράττονται έχει σχέση με

την κρατική κυριαρχία και με το μονοπωλιακό της χαρακτήρα. Η αλλοίωση των μονοπωλίων της θέσπισης των νόμων, της νόμιμης βίας, του ελέγχου της κανονικής λειτουργίας των θεσμών είναι που καταλήγει στα εγκλήματα αυτά, β) το ότι οι δράστες και οι ηθικοί αυτουργοί τους είναι οι ίδιοι οι φύλακες των νόμων. Τα όργανα του κράτους γίνονται παραβάτες των συμφερόντων του πολίτη που προστατεύονται από το νόμο (Βιδάλη, 2007, σελ. 573).

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΣΥΝΑΦΗ ΜΕ ΤΑ ΚΡΑΤΙΚΑ

α) Τα «εγκλήματα μίσους»

Εμφανίζουν στενή συνάφεια με τα εγκλήματα του κράτους, με την πολιτική και με τους εθνικισμούς. Πρόκειται για «έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου ...», σύμφωνα με το άρθρο 82 Α του Π.Κ. (Έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά). Κίνητρό τους αποτελούν τα εχθρικά συναισθήματα ή η αρνητική προδιάθεση απέναντι σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων. Τα αίτιά τους ποικίλουν. Συνήθως συνδέονται με πολιτικές αντιλήψεις ή με τις γενικότερες απόψεις που έχουν εδραιωθεί σε μια κοινωνία μέσω της γενικής εκπαίδευσης, της ειδικής εκπαίδευσης που λαμβάνουν τα πρόσωπα που εμπλέκονται στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομικοί, δικαστές, σωφρονιστικοί υπάλληλοι), του δημόσιου λόγου που κυριαρχεί και των κοινωνικών σχέσεων. Οι απόψεις αυτές αντιμετωπίζουν άτομα ή κοινωνικές ομάδες ως υποδεέστερες, δυσάρεστες, βλαβερές ή ακόμα και επικίνδυνες. Μέσω των διαδικασιών της «απανθρωποποίησης» (ο άλλος αντιμετωπίζεται ως απλό αντικείμενο) και της «ετεροποίησης» (ο άλλος δεν θεωρείται ότι ανήκει στο ανθρώπινο είδος) κάνουν την εμφάνισή τους φαινόμενα ακραίας βίας. Τα εγκλήματα αυτά συνοδεύονται τις περισσότερες φορές με δημόσιους εξευτελισμούς, ψυχολογικές κακοποιήσεις, βασανιστήρια, σοβαρές σωματικές βλάβες, ανθρωποκτονίες. Οι ενέργειες των ομάδων αυτών υποβοηθούνται ακόμη και από το οργανωμένο έγκλημα όπως δείχνει η συνεργασία του Μουσολίνι με την οργάνωση της Μαφίας. Οι κρατικές αρχές μπορεί επίσης να δείχνουν ανοχή ή και να αποσιωπούν σκόπιμα τη δράση τους ώστε να μην αποκαλυφθεί, όπως έχει συμβεί στις περιπτώσεις της Κου Κλουξ Κλαν στην Αμερική και του ναζισμού στη Γερμανία (Βιδάλη, 2022, σελ. 280).

Σαν παραδείγματα εγκλημάτων μίσους με ομαδικό χαρακτήρα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το Ολοκαύτωμα των Εβραίων που οργανώθηκε με τρόπο που θυμίζει βιομηχανική παραγωγή και τη νομοθεσία των φυλετικών διακρίσεων που εφαρμόστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Βιδάλη, 2022, σελ. 281). Στην τυπολογία των δραστών (αυθόρμητοι, αμυντικοί και αντεκδικητές δράστες) άξιοι μνείας είναι οι ιδεολόγοι δράστες. Χρίζουν τον εαυτό τους σταυροφόρο που σκοπεύει να απαλλάξει την κοινωνία από τις μιαιρές και εξαχρειωμένες υπάρξεις. Είναι πεπεισμένοι για το δίκαιο των ενεργειών τους και τιμωρούν τις αμαρτίες καθιερώνοντας κανόνες κοινωνικής ηθικής (Παπαγεωργίου, 2018, σελ. 302-303).

β) Τα «εγκλήματα πολέμου»

Παρουσιάζουν επίσης συγγένεια με τα κρατικά εγκλήματα. Περιγράφουν παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και εκτείνονται στις διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις και στις εσωτερικές συρράξεις (Βάσσου, 2018, σελ. 318). Σημαντική, ως προς την κωδικοποίηση των νόμων του πολέμου, είναι η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης που προστατεύει τους αμάχους σε πολεμικές περιόδους. Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης δημιουργήθηκαν το 1949 μετά τη δίκη της Νυρεμβέργης. Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την ύπαρξη νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου, δεν προσάγονται απαραίτητα οι εγκληματίες πολέμου στη δικαιοσύνη. Αρμόδια για αυτό είναι τα επιμέρους κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί για να αποδείξουν αν είναι πράγματι πρόθυμα να διώξουν τους εγκληματίες πολέμου (Βάσσου, 2018, σελ. 319). Ο πόλεμος πολλές φορές αποτελεί πηγή έμπνευσης και πεδίο αναφοράς για την Εγκληματολογία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι θεωρίες του Durkheim, που έζησε τον πόλεμο, καθώς επίσης και του Bonger, ο οποίος πέθανε το 1940 σε στρατόπεδο συγκέντρωσης (Βιδάλη, 2007, σελ. 485). Αν θέλει να κατανοήσει κάποιος την εγκληματικότητα σε σχέση με τον πόλεμο και την περίοδο της κατοχής στην Ελλάδα χρήσιμο είναι να αναφερθεί στις κυριότερες συνέπειές τους: την κοινωνική αποδιοργάνωση και την ακραία ανομία. Δημιουργούνται με ραγδαίο και αναπάντεχο τρόπο νέα περιβάλλοντα που οδηγούν τους ανθρώπους σε εντάσεις και σε αναπροσαρμογή της συμπεριφοράς τους (Βιδάλη, 2007, σελ. 493). Η γενίκευση και η επέκταση της ανομίας δημιουργεί την κοινωνική αποδιοργάνωση. Η γραφειοκρατία και οι κρατικές λειτουργίες καταρρέουν. Οι κοινωνικές σχέσεις συρρικνώνονται και κυριαρχούν η καχυποψία, η ανασφάλεια, η έλλειψη αλληλεγγύης (Βιδάλη, 2007, σελ. 495).

γ) Η «γενοκτονία»

Ορίζεται ως η συνειδητή και με συστηματικό τρόπο καταστροφή μιας φυλετικής, εθνικής, πολιτισμικής ομάδας ή ενός έθνους με βίαια μέσα κατά τη διάρκεια ειρήνης ή πολέμου. Διατυπώθηκε το 1944 πριν ξεκινήσει η δίκη της Νυρεμβέργης από τον Πολωνό νομικό, εβραϊκής καταγωγής, Ραφαέλ Λέμκιν. Θεωρούσε τις έννοιες «εγκλήματα πολέμου» και «μαζικές δολοφονίες» ως μη δυνάμενες να περιγράψουν την προσπάθεια βιολογικής εξόντωσης των Εβραίων εκ μέρους της ναζιστικής Γερμανίας πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά τη δίκη της Νυρεμβέργης ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε ψήφισμα με το οποίο η γενοκτονία οριζόταν ως το σοβαρότερο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Πράξεις που το συνιστούν είναι οι δολοφονίες όλων ή σχεδόν όλων των μελών μιας ομάδας, τα μέτρα αποτροπής γεννήσεων, η επιβολή συνθηκών ζωής που οδηγούν αναπόφευκτα στην εξάλειψη μιας ομάδα (Κουφού, 2018, σελ. 163-164). Το κατεξοχήν παράδειγμα γενοκτονίας αποτελεί το Ολοκαύτωμα που ξεκίνησε το 1933 και διήρκεσε έως το 1945. Τη νύχτα των Κρυστάλλων λεηλατήθηκαν 7.000 καταστήματα Εβραίων και 30.000 Εβραίοι συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Συνολικά εκτελέστηκαν περίπου έξι εκατομμύρια Εβραίοι, διακόσιες χιλιάδες Ρομά, δεκάδες χιλιάδες Σλάβοι και ανάπηροι καθώς και ακαθόριστος αριθμός γκέι και λεσβιών (Παπανικολάου, 2018, σελ. 974).

ΟΙ ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΦΡΙΚΑΛΕΟΤΗΤΕΣ

Στον τρόπο με τον οποίο εξαφανίζονται από τη συλλογική μνήμη οι γενοκτονίες και τα εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας αναφέρεται το βιβλίο του Stanley Cohen με τίτλο «States of Denial» (Βιδάλη, 2022, σελ. 175).

Οι αρνήσεις που χρησιμοποίησαν οι δράστες απάνθρωπων ενεργειών μπορούν να κωδικοποιηθούν στις παρακάτω τεχνικές ουδετεροποίησης:

α) Η άρνηση της ευθύνης

Οι λογοδοσίες των κοινών παραβατών είναι κοινότοπες («Δεν γνώριζα, δεν κατάλαβα τι έκανα»). Στα εγκλήματα του κράτους οι αρνήσεις της ευθύνης εμπνέονται από την ιδεολογία και διαθέτουν εκτεταμένο ρεπερτόριο. Εδώ ανήκουν η *υπακοή στην εξουσία*, η *συμμόρφωση*, η *αναγκαιότητα* και η *διάσπαση* (Cohen, 2021, σελ. 142).

Την *υπακοή* την επικαλούνται οι υφιστάμενοι που δέχονται εντολές χωρίς να δίνουν, που υλοποιούν παρά σχεδιάζουν μια πολιτική. Αρνείσαι πιο εύκολα την ευθύνη όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι στην ιεραρχία. Όταν είσαι ο έσχατος κρίκος σε μια μακρά αλυσίδα χωρίς τη δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών. Η εφαρμογή της έννοιας της υπακοής ωστόσο είναι σχετική αφού όσο πιο ψηλά βρίσκεσαι στις εξουσιαστικές δομές τόσο απομακρυσμένος είσαι από τα τελικά αποτελέσματα (Cohen, 2021, σελ. 143).

Οι προϋποθέσεις για τη διάπραξη εγκλημάτων υπακοής είναι τρεις:

α) *Η έγκριση της βίας* που περιέχεται στις εντολές μιας ανώτερης αρχής. Αυτή παίρνει τις κρίσιμες ηθικές αποφάσεις και δεν χρειάζεται να παραβεί τις δικές σου ηθικές αξίες.

β) *Η απανθρωποποίηση*. Τα θύματα εξορίζονται από το ηθικό σου σύμπαν και δεν σε δεσμεύει καμία υποχρέωση απέναντί τους.

γ) *Η ένταξη στη ρουτίνα*. Αφότου ξεπεραστούν οι αρχικές αναστολές τα βήματα που ακολουθούν γίνονται με πιο εύκολο τρόπο. Οι φόνοι και τα βασανιστήρια – ύστερα από την πρώτη διάπραξή τους - επαναλαμβάνονται μηχανικά και τυποποιημένα (Cohen, 2021, σελ. 144).

Η *συμμόρφωση* έχει ευρεία χρήση, διαθέτει αληθοφάνεια και ακούγεται λογική. Αποτυπώνεται στη φράση «Έπραξα ό,τι έκαναν όλοι οι άλλοι». Οι κοινοί παραβάτες επικαλούνται τις κακές παρέες, το σχολικό περιβάλλον, τη γειτονιά. Ο πιο ακραίος ιδεολογικός τρόπος δικαιολόγησης της συμμόρφωσης είναι η φράση «Το ίδιο θα έκανες και εσύ εάν βρισκόσουν στη θέση μου» (Cohen, 2021, σελ. 145).

Στην *αναγκαιότητα* ανήκει καταρχήν η αυτοάμυνα προκειμένου να αντιμετωπιστούν ευδιάκριτες απειλές και κίνδυνοι. Κάθε λογικός άνθρωπος το ίδιο θα έκανε. Στην έννοια αυτή περιλαμβάνεται και η «βρώμικη δουλειά» που είναι απαραίτητο να γίνει κεκαλυμμένα στα παρασκήνια. Οι δράστες βασανιστηρίων έχει διαπιστωθεί ότι συνεχίζουν κανονικά την εύτακτη ζωή τους γνωρίζοντας ότι η οικογένειά τους οφείλει την ασφάλειά της στην μυστική βρώμικη δουλειά των ιδίων (Cohen, 2021, σελ. 146).

Με τον *διαχωρισμό* η δράση αποδίδεται σε αυτόνομο τμήμα του εαυτού. Τρεις είναι οι τρόποι με τους οποίους ο αυθεντικός εαυτός αποχωρίζεται από το άτομο που διαπράττει το κακό. Πρώτον, σχηματίζεται ένα τμήμα που ξεχωρίζει από τον λοιπό εαυτό (πεδίο αποκοπής). Δεύτερον, μειώνεται η ικανότητα για οποιοδήποτε

συναίσθημα (μούδιασμα ψυχικό). Τρίτον, διπλασιάζεται ο εαυτός. Το επιμέρους κομμάτι γίνεται ολόκληρο. Ο Φρόιντ χρησιμοποιεί τους όρους αποσύνδεση, διαμερισματοποίηση και διάσπαση του Εγώ για να περιγράψει το μοντέλο αυτό που εφαρμόστηκε στη μελέτη των ναζί γιατρών (Cohen, 2021, σελ. 147). Ο Cohen αναφέρει επίσης την περίπτωση των χωρικών της Λιθουανίας που παρέδωσαν αβίαστα τους Εβραίους γείτονές τους στους ναζί και κατόπιν μετακόμισαν στα εγκαταλειμμένα σπίτια τους. Στους σημερινούς «τουρίστες μνήμης» αναφέρουν ότι συμπεριφέρονταν με καλοσύνη και εκτιμούσαν τους Εβραίους και ότι εξακολουθούν να μην έχουν διαφορές μαζί τους (Cohen, 2021, σελ. 149).

β) Η άρνηση της βλάβης

Η άρνηση ή η υποτίμηση της βλάβης δεν είναι εύκολη στην περίπτωση των σοβαρών φρικαλεοτήτων. Όταν όμως τα θύματα ανήκουν σε εθνοτικές ομάδες που συστηματικά υποτιμούνται τότε οι δράστες ισχυρίζονται ότι οι ομάδες αυτές είναι συνηθισμένες να υφίστανται βία ή ότι δεν αισθάνονται τον πόνο όπως οι άλλοι άνθρωποι (Cohen, 2021, σελ. 150)

γ) Η άρνηση του θύματος

Στις πολιτικές βαρβαρότητες η άρνηση του θύματος βασίζεται σε συνεχείς ιστορικές αφηγήσεις που κατηγορούν τον «άλλον». Σε έναν δίκαιο κόσμο κανείς δεν τιμωρείται άδικα. Κάτι πρέπει να έχει κάνει και του αξίζει να υποφέρει (Cohen, 2021, σελ. 151). Οι ιστορικές αυτές αναφορές προέρχονται από τους ανώτερους υπαλλήλους, τους ηγέτες και τους ιδεολόγους. Οι συνηθισμένοι χαμηλόβαθμοι δράστες συνήθως δεν γνωρίζουν ούτε μπορούν να αρθρώσουν την ιδεολογική ιστορία που κατασκευάζουν οι ελίτ (Cohen, 2021, σελ. 153).

δ) Η κατηγορία των κατηγορούντων

Αμφισβητείται το δικαίωμα των κριτών να ασκήσουν κριτική και η προσοχή παρεκκλίνει από τη συμπεριφορά των δραστών. Κεντρικό θέμα είναι η αδικία των άλλων (Cohen, 2021, σελ. 153).

ε) Η επίκληση ανώτερων ιδανικών

Γίνεται αναφορά στην ελευθερία, στη δικαιοσύνη, στον ανθρωπισμό, στην αφοσίωση στους φίλους (Cohen, 2021, σελ. 154).

Στις πέντε βασικές τεχνικές ουδετεροποίησης, ο Cohen προσθέτει ακόμη δύο σημαντικούς τύπους αρνήσεων: την άρνηση της γνώσης και την ηθική αδιαφορία.

στ) Η άρνηση της γνώσης

Το «δεν γνωρίζαμε» δεν αναμένει κανείς να το ακούσει από δράστες με αφετηρία ιδεολογική. Ωστόσο όσοι από αυτούς κινούνται στα χαμηλότερα επίπεδα υιοθετούν δικαιολογίες συνηθισμένων παραβατών. Πολλοί από αυτούς προσποιούνται ότι δεν είχαν καταλάβει τι συνέβαινε. Ενδέχεται όμως δευτερεύοντες μάρτυρες αλλά ακόμη και δράστες να μην έχουν τη συνολική εικόνα. Ζήτημα γεννάται με τους δράστες που είχαν πληροφόρηση, βρίσκονταν στο κέντρο των μηχανισμών και έδιναν εντολές (Cohen, 2021, σελ. 130). Διαμάχες (ποιοί, πόσοι, πότε και τι γνώριζαν) υφίστανται ακόμη και στην περίπτωση της χιτλερικής Γερμανίας που έχει μελετηθεί διεξοδικά. Απαιτείται μαζική ανάμειξη για να δημιουργηθεί ένα κράτος που διαπράττει γενοκτονίες. Το μεγαλύτερο τμήμα του γερμανικού λαού γνώριζε ή μπορούσε να συμπεράνει στις γενικές του γραμμές το πρόγραμμα εξόντωσης. Οι αποκλεισμοί των Εβραίων, των τσιγγάνων, των ομοφυλόφιλων, των ψυχικά νοσούντων είχαν αρχίσει από τα προπολεμικά χρόνια. Στήθηκε ένα αρχετυπικό «κοινό μυστικό». Αυτό δεν σήμαινε ούτε συλλογική ευθύνη ούτε ότι ο γιατρός στο Άουσβιτς είναι ίδιος και απαράλλακτος με τον γραμματέα που υποβάλλει έγγραφα για την κατάσχεση της εβραϊκής περιουσίας. Υπάρχει κλιμάκωση στη συλλογική γνώση. Ένας ενημερωμένος εξωτερικός παρατηρητής μπορεί να γνωρίζει περισσότερα από ένα μικρό γρανάξι που βρίσκεται μέσα στους μηχανισμούς (Cohen, 2021, σελ. 131).

ζ) Η ηθική αδιαφορία

Οι δράστες εξακολουθούν για πολλά χρόνια να υποστηρίζουν ότι δεν καταλαβαίνουν γιατί αυτό που έπραξαν πρέπει να καταδικαστεί. Αυτό είναι ή πρόδηλο ψέμα ή μια εκδοχή αυτοεξαπάτησης. Συμπεριφέρθηκαν απροβλημάτιστα, όπως όλος ο περίγυρός τους, χωρίς να διαπιστώσουν κάποιο λάθος την κρίσιμη στιγμή (Cohen, 2021, σελ. 156). Το ίδιο ηθικό κενό καταλαμβάνουν ο πειθήνιος ωφελμιστής, που λειτουργεί χωρίς αρχές και αποκρύπτει τα εγωκεντρικά κίνητρά του, με τον πολυμήχανο και πλήρως ενημερωμένο ιδεολόγο που ακολουθεί συγκεκριμένες αρχές (Cohen, 2021, σελ. 157).

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΕΣ

Οι κυβερνητικές αντιδράσεις στη διεθνή κριτική λαμβάνουν τρεις μορφές:

α) Η κλασική επίσημη άρνηση

Εμφανίζεται με τρεις παραλλαγές. Τα αυταρχικά καθεστώτα διατείνονται ότι «τίποτα δεν συνέβη» χωρίς να καταφεύγουν σε περίτεχνες διατυπώσεις. Τα δημοκρατικά καθεστώτα ισχυρίζονται ότι «ποτέ δεν θα επιτρέπαμε να συμβεί κάτι παρόμοιο, επομένως δεν θα μπορούσε να συμβεί». Πρόκειται για την «κυριολεκτική άρνηση». Οι αρνήσεις βασίζονται στο ότι τα γεγονότα συνέβησαν πολύ καιρό πριν, ότι η μνήμη παραπλανά, ότι τα αρχεία έχουν εξαφανιστεί. Τροχοπέδη αποτελούν οι τεχνολογικές εξελίξεις στο τομέα της πληροφορίας (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τηλεοπτικό υλικό, διαδίκτυο) (Cohen, 2021, σελ. 161). Η επόμενη στρατηγική είναι η «ερμηνευτική άρνηση». Δεν αμφισβητούνται τα γεγονότα κατά τρόπο χονδροειδή αλλά υπάρχει άρνηση του ερμηνευτικού πλαισίου τους. Αυτό που συνέβη δεν είναι βασανιστήριο, λεηλασία, δολοφονία αλλά κάτι άλλο. Όλες οι κοινωνικές εκδηλώσεις χρειάζονται ερμηνεία. Για να υπάρξουν κοινοί ορισμοί απαιτείται καλή πίστη και συναίνεση. Οι νομικοί ορισμοί όρων όπως «έγκλημα πολέμου», «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» «γενοκτονία» έχουν αντικαταστήσει το νόημα που λαμβάνουν οι όροι με βάση την κοινή λογική. Οι κυβερνήσεις ενδιαφέρονται να εφαρμοστεί ο πιο στενός επίσημος ορισμός (Cohen, 2021, σελ. 163). Τρίτη παραλλαγή της επίσημης άρνησης των κυβερνήσεων είναι η «ενοχοποιητική άρνηση». Οι παραβιάσεις συνέβησαν γιατί ήταν δικαιολογημένες. Και ήταν δικαιολογημένες για λόγους αναγκαιότητας («δεν υπήρχε εναλλακτική»), λόγω υπαιτιότητας των θυμάτων («έπαθαν αυτό που τους άξιζε») ή γιατί οι επικριτές δεν κατανοούν τη μοναδικότητα των συνθηκών υπό τις οποίες σημειώθηκαν οι παραβιάσεις (Cohen, 2021, σελ. 169).

β) Η αντεπίθεση

Με τη στρατηγική αυτή χαρακτηρίζονται όλες οι επικρίσεις ως προπαγάνδα, παραπληροφόρηση, ψεύδη. Η αμυντική θέση μεταστρέφεται σε επίθεση εναντίον των κριτών. Οι εσωτερικοί κατήγοροι ορίζονται σαν προδότες, εχθροί της πατρίδας, επιπόλαιοι (Cohen, 2021, σελ. 171).

γ) Η μερική αναγνώριση

Όπως υπάρχουν διαβαθμίσεις στην άρνηση έτσι υπάρχουν και ταξινομήσεις στην αναγνώριση. Οι χώρες που ενδιαφέρονται να διατηρήσουν το δημοκρατικό τους προφίλ κατευθύνονται προς την μερική αναγνώριση. Δεν μπορούν να επικαλούνται συνεχώς πλήρη άγνοια των κατηγοριών, να προτάσσουν ανεπεξέργαστες αρνήσεις ή να αντεπιτίθενται στις επικρίσεις. Τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούν είναι ο *χρονικός*

περιορισμός (αυτό συνέβαινε στο παρελθόν αλλά όχι τώρα), η χωρική απομόνωση (πρόκειται για μεμονωμένο περιστατικό) και η αυτοδιόρθωση (η αντιμετώπιση του προβλήματος γίνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο) (Cohen, 2021, σελ. 172).

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΛΕΗΛΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ

Η λεηλασία ορίζεται ως η αφαίρεση με βίαιο τρόπο πραγμάτων από μια πόλη, μια χώρα, ένα σπίτι ή ένα κατάστημα. Συνώνυμες λέξεις αποτελούν η *διαρπαγή*, η *λαφυραγώγηση*, το *κούρσεμα*, το *πλιάτσικο* (Κριαράς, 1995, σελ. 795). Αποτελεί σημαντική μορφή πραγμάτωσης ενός κρατικού εγκλήματος αφού εφαρμοζόμενη σταδιακά οδηγεί στον αφανισμό μιας κοινωνικής ομάδας εντός ή εκτός των ορίων μιας χώρας. Η γενεαλογία της έννοιας της απόσπασης περιουσιακών στοιχείων του εχθρού στη διάρκεια ενός πολέμου μπορεί να εντοπιστεί στις διεξοδικές μελέτες στοχαστών όπως ο Grotius και ο Vitoria.

Στη νομική πραγματεία «Για το δίκαιο του πολέμου» ο θεολόγος και νομομαθής Francisco de Vitoria (1488-1546), με περίτεχνο και λεπτό τρόπο θέτει τις θεωρητικές βάσεις του δίκαιου πολέμου. Στο ερώτημα «Τι και πόσα μπορούν να γίνουν στον δίκαιο πόλεμο;», ο Βιτόριο διατυπώνει, μεταξύ άλλων, τις εξής προτάσεις: Είναι νόμιμο να κατάσχονται τα αγαθά του εχθρού σαν αποζημίωση για τις αδικαιολόγητες απώλειες που προκάλεσε ο εχθρός και για τα έξοδα του πολέμου: Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει ένας διαιτητής που κρίνει μεταξύ των δύο αντιπάλων σε έναν πόλεμο, τότε θα καταδίκασε αυτόν που επιτίθεται άδικα και προκαλεί ζημιές να αποκαταστήσει τα κλεμμένα αγαθά και να αποζημιώσει τις απώλειες και το κόστος που συνεπάγεται ο πόλεμος. Γιατί αν είναι επιτρεπτό σε ένα ιδιώτη να κατάσχει αυτό που του ανήκει από τον οφειλέτη του, αν δεν υπάρχει άλλος τρόπος, τότε την ίδια δυνατότητα έχει και ένας ηγεμόνας (Vitoria, 2020, σελ. 66). Ακόμη και όταν έχει επιστρέψει η ιδιοκτησία στους νόμιμους ιδιοκτήτες της και έχει εμπεδωθεί η ασφάλεια και η ειρήνη, είναι νόμιμο να υπάρξει εκδίκηση και ο εχθρός να λάβει ένα μάθημα και να τιμωρηθεί για τη ζημιά που προκάλεσε: Όλα όσα απαιτούνται για να διατηρηθεί ο κόσμος και να κυβερνηθεί δίκαια ανήκουν στο φυσικό δίκαιο. Αν, σύμφωνα με το φυσικό δίκαιο, μια πολιτεία έχει την εξουσία να τιμωρεί εκείνα από τα μέλη της που την βλάπτουν, τότε όλος ο κόσμος, δια μέσω των ηγεμόνων, έχει την εξουσία να στραφεί εναντίον των κακών και επιζήμιων ανθρώπων. Οι περισσότεροι Χριστιανοί βασιλείς διεξάγουν τον πόλεμο όχι μόνον για να αποκτήσουν εκ νέου όσα έχασαν αλλά και προκειμένου να εκδικηθούν για την

ατίμωση και τη ντροπή που υπεισήλθε στη χώρα τους. Ο Βιτόριο παραπέμπει στην περίπτωση των Μακκαβαίων. Της ιουδαϊκής παράταξης που επαναστάτησε εναντίον των Σελευκιδών, των επιγόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου που ήλεγχαν την περιοχή της Ιουδαίας. Οδηγήθηκαν στην εξέγερση αφότου με διαταγή του ηγεμόνα των Σελευκιδών Αντίοχου απαγορεύθηκε η ιουδαϊκή θρησκεία, τιμωρήθηκε με θάνατο η περιτομή, χτίστηκε – ως ύψιστη προσβολή – βωμός του Δία στο εσωτερικό του Ναού και ζητήθηκε από τους Μακκαβαίους να θυσιάσουν χοίρους στους Έλληνες θεούς, δίνοντας το καλό παράδειγμα και στους υπόλοιπους συμπολίτες τους (Vitoria, 2020, σελ. 69).

Ο Hugo Grotius (1583-1645), Ολλανδός ουμανιστής, πολιτικός, διπλωμάτης και νομικός, επεξεργάστηκε θεωρητικά το Δίκαιο του λαφύρου και της λείας, στο έργο του «11 Θέσεις περί Κυριαρχίας, Δίκαιου Πολέμου και Ανταρσίας». Τη θεωρητική βάση του πολύτομου έργου του αποτέλεσαν οι πραγματείες του Βιτόριο. Το σχόλιο για τη Θέση με αριθμό 8, έχει τίτλο «Οποιοσδήποτε αναλαμβάνει έναν δίκαιο πόλεμο προς υπεράσπιση ενός σημαδιού κυριαρχίας που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του αποκτά επίσης βαθμιαία και τα άλλα σημάδια κυριαρχίας». Ισχυρίζεται ότι το δικαίωμα κατοχής των αγαθών του εχθρού όσο διαρκεί ένας πόλεμος εξισορροπείται από την εξουσία για σοβαρή εκδίκηση ή για καταλογισμό ποινής που είναι εγγενής με το κράτος. Εκείνος ο οποίος κατέχει ένα σημάδι κυριαρχίας πρέπει να διαθέτει και τη δικαστική εξουσία. Η εξουσία αυτή πρέπει να εμπεριέχει και την εξουσία του τιμωρείν. Εάν αυτό δεν συμβαίνει τότε το κράτος δεν είναι άταρκες (Grotius, 2020, σελ. 93).

Η ΚΑΤΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΥΡΣΑΡΩΝ

Η λεηλασία των περιουσιών παραπέμπει στη δράση των κουρσάρων, των πειρατών που διέθεταν κρατική υποστήριξη.

Ο Φράνσις Ντρέικ ήταν το κλειδί για την απόκτηση μεγάλου μέρους του πλούτου και των ναυτικών επιτυχιών της Αγγλίας. Οι πράξεις του ήταν διεφθαρμένες αλλά είχαν ζωτική σημασία για την βρετανική κυβέρνηση και για την βασίλισσα της Αγγλίας. Πραγματοποιούσε επιθέσεις σε ισπανικά πλοία παίρνοντας το θησαυρό που μετέφεραν από το εξωτερικό, και έκανε επιδρομές σε ισπανικά και πορτογαλικά λιμάνια. Η βασίλισσα Ελισάβετ Α΄ τον στρατολόγησε το 1572 ως ιδιώτη (πειρατή που εργαζόταν για τον αρχηγό μιας χώρας) για να πλεύσει προς την Αμερική. Η ίδια για να αποτρέψει τις εχθρικές σχέσεις με την Ισπανία, διατηρούσε μια δημόσια στάση αποδοκιμασίας

για τις παράνομες μεθόδους του. Ωστόσο, ενέκρινε τον θησαυρό με τον οποίο επέστρεψε. Σε αναγνώριση των επιτευγμάτων του η Ελισάβετ Α΄ τον ανακήρυξε ιππότη. Στη συνέχεια έγινε δήμαρχος του Πλύμουθ (Ben Johnson).

Για την παρουσία κουρσάρων στον ελληνικό χώρο έρευνα διεξήγε ο Μανώλης Περσελής, καθηγητής στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος στηρίχθηκε σε πληθώρα από αξιόπιστες μαρτυρίες και προξενικά έγγραφα. Διαχώρισε την ελεύθερη πειρατεία που αποσκοπεί στο ίδιο όφελος των επιτιθέμενων από τις πολεμικές ενέργειες των κουρσάρων, που καλύπτονται από τις κρατικές επιταγές:

«Το τάγμα των ιπποτών του Αγίου Ιωάννου, εκείνοι που έφυγαν από τη Ρόδο, διωγμένοι από τους Τούρκους, και ίδρυσαν το μικρό κράτος της Μάλτας, αυτοί, όπως φαίνεται, ήταν οι πρώτοι, που ξεκίνησαν το πλιάτσικο και τις επιθέσεις στα πλοία, με βουλοκέρι και επίσημα χαρτιά. Ο κύρσος το 1700 γίνεται με σφραγίδες και υπογραφές από το Δούκα της Μάλτας και ο σκοπός είναι να πολεμήσουν κατά των «απίστων μουσουλμάνων», αυτή είναι η επίσημη δικαιολογία, αλλά παράλληλα προσπαθούν να ελέγξουν όλο το εμπόριο, μέσα από τα θαλάσσια περάσματα». Αλλά και η Ελένη Γλύκατζη – Αρβελέρ, με τη μελέτη της «Ναυτικά Πειρατικά της Καρπάθου», αποδίδει με γλαφυρό τρόπο τη δράση των Γάλλων και των Μαλτέζων κουρσάρων σε όλη τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα. Τις επιχειρήσεις τους τις διεξάγουν για λογαριασμό των Φλωρεντίνων ή των Ιωαννιτών Ιπποτών της Μάλτας. (Δημελλάς).

ΟΙ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ενδιαφέρουσες ερμηνείες των εκδοχών που λαμβάνει στον εικοστό αιώνα το ολοκληρωτικό κράτος (βία, τρόμος, λεηλασία, καταστροφή, θανατώσεις) προσέφεραν ο Νόρμπερτ Ελίας και η Σιμόν Βέιλ, που μελέτησαν την περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας.

Ο Norbert Elias (1897-1990), ένας από τους σημαντικότερους κοινωνιολόγους της εποχής μας, τοποθετεί σε κεντρικό σημείο την απώλεια της γερμανικής ισχύος μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, από τη μια πλευρά, και την αντίφαση ανάμεσα στις φιλοδοξίες του έθνους, που κληρονομούνταν από γενιά σε γενιά, και στην ιδεατή αυτοεικόνα που είχαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα του γερμανικού λαού, από την άλλη (Elias, 2016, σελ. 180). Θεωρούσαν τη Γερμανία ανώτερη από τα ευρωπαϊκά έθνη και όχι μια χώρα υποδεέστερης κατηγορίας όπως ήταν στην πραγματικότητα. Η

αγάπη που διακηρύσσουν δεν είναι αγάπη για την πραγματική Γερμανία που διαθέτει περιορισμένες δυνάμεις αλλά για μια νοητή Γερμανία (Elias, 2016, σελ. 110). Ο Χίτλερ θεώρησε ότι ήταν η τελευταία ευκαιρία για ανάκτηση του χαμένου μεγαλείου και προσπάθησε κινητοποιώντας όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις να πραγματοποιήσει αυτή την οπτασία. Το χάσμα με την πραγματικότητα συνέχισε να μεγαλώνει και οι προσπάθειες της ναζιστικής ηγεσίας κατέληξαν να γίνουν ανελέητες, βάρβαρες και απελπισμένες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η εξολόθρευση των Εβραίων (κοινωνική, υλική, φυσική) αποκτά τη σημασία ενός συμβόλου που καταδεικνύει ότι οι ηγετικές ομάδες των πολιτισμένων εθνών συμπεριφέρονται όπως τα άγρια ζώα όταν νιώσουν ότι η υπεροχή τους φθίνει και ότι οι ανταγωνιστές τους υπερτερούν (Elias, 2016, σελ. 112).

Η Simone Veil (1909-1943), Γαλλίδα φιλόσοφος, με το κείμενό της «Στοχασμοί για τις απαρχές του χιτλερισμού», κινείται στον αντίποδα. Εστιάζει στις κρατικές δομές και δεν αποδίδει τη δημιουργία του ναζιστικού καθεστώτος στις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς ως έθνος ούτε στην μοχθηρή προσωπικότητα του Χίτλερ (Veil, 2018, σελ. 265). Υπόβαθρό του αποτελούν δύο αρχές: α) *η αρχή του έθνους*, σαν μια περίφρακτη οντότητα ανήκουσα στη δικαιοδοσία ενός κράτους που συγκεντρώνει τις εξουσίες σε στρατοκρατικά κέντρα διοίκησης και λήψης αποφάσεων και β) *η αρχή του μεγαλείου και της δύναμης*, της οποίας μοντέλο υπήρξε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Στην Αρχαία Ρώμη τοποθετεί η Βέιλ την κοιτίδα του κατακτητικού πολέμου και των βαρβαροτήτων του ιμπεριαλισμού (Veil, 2018, σελ. 266). Αυτή χρησιμοποιεί απάνθρωπη βία εις βάρος των υπόδουλων επαρχιών της με σκοπό να τις καθυποτάξει αφανίζοντας τους πολιτισμούς τους και λεηλατώντας τες. Το μέσο που χρησιμοποιεί είναι μια καταπιεστική εξουσία που θεοποιεί τον αυτοκράτορα. Πρώτοι αντιγραφείς υπήρξαν ο Λουδοβίκος ο 14^{ος} και ο Ναπολέων. Ο Χίτλερ παραλαμβάνει και προσαρμόζει στην εποχή του τα πρότυπα αυτά (Veil, 2018, σελ. 267).

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΡΑΪΧ

Ο Gotz Aly, τοποθετεί τον τρόπο λειτουργίας του ναζιστικού καθεστώτος επάνω σε μια διπλή βάση:

Α) Από τη μια πλευρά, στην καινοφανή ανάπτυξη μιας πολιτικής με κοινωνικές παροχές προς τον γερμανικό λαό ώστε να επιτευχθεί μια ευρεία πολιτική συναίνεση. Τους αξιωματούχους του Ράιχ τούς απασχολούσε διαρκώς η εξασφάλιση και η

βελτίωση της καθολικής ικανοποίησης. Προσπαθούσαν να εξαγοράζουν κάθε μέρα την ενθάρρυνση του γερμανικού λαού ή τουλάχιστον την ουδετερότητά του. Με το μηχανισμό του «δούναι και λαβείν» θεμελίωσαν μια δικτατορία της συναίνεσης που είχε εξασφαλισμένη συνεχώς μια ικανή πλειοψηφία (Gotz, 2009, σελ. 41). Εδώ εντάσσονται οι φορολογικές ελαφρύνσεις προς τον γερμανικό πληθυσμό και η εκ νέου εισαγωγή των επιδομάτων για την εργασία πέραν των δέκα ωρών, καθώς επίσης και για την νυχτερινή εργασία, την εργασία τις Κυριακές και τις εορτές (Gotz, 2009, σελ. 79). Επιπλέον η αύξηση των συντάξεων, η καθιέρωση της υποχρεωτικής ασφάλισης υγείας και οι παροχές για αγορά κάρβουνου και πατάτας (Gotz, 2009, σελ. 81-82),

Και Β) από την άλλη πλευρά στην κατάσχεση των εβραϊκών περιουσιών, συμπεριλαμβανομένων και των περιουσιών των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, και στη λεηλασία των υπό κατάκτηση χωρών προκειμένου να ενισχυθεί η οικονομία της Γερμανίας και να διατηρηθεί η σταθερότητα του νομίσματος. Η απαλλοτρίωση και ρευστοποίηση των εβραϊκών περιουσιακών στοιχείων ξεκίνησε το 1938 από τη Γερμανία σαν ένα έκτακτο μέτρο ενίσχυσης του προϋπολογισμού. Στη συνέχεια αποτέλεσε το μοντέλο εφαρμογής και στις υποδουλωμένες χώρες της Ευρώπης. Μπορεί να περιγραφεί ως μια εκτεταμένη διαδικασία ξεπλύματος χρήματος η οποία ελάμβανε διαφορετική μορφή σε κάθε χώρα. Προφανώς συνοδεύτηκε από φαινόμενα κατάχρησης, παράνομου πλουτισμού και διαφθοράς. Ανεξάρτητα από τη διαμόρφωση του φαινομένου σε κάθε χώρα, ο τελικός αποδέκτης ήταν πάντοτε το γερμανικό ταμείο του πολέμου. Με τον τρόπο αυτόν καλύπτονταν ορισμένες οικονομικές δυσκολίες. Η απαλλοτριωμένη περιουσία πρώτα εθνικοποιήθηκε και στη συνέχεια ιδιωτικοποιήθηκε. Σπίτια, έπιπλα, ρούχα, χρήματα, μετοχές πέρασαν στα χέρια ιδιωτών. Ακόμη και στην περίπτωση που πουλήθηκαν με μικρό αντίτιμο, το θησαυροφυλάκιο του Ράιχ ενισχύθηκε με σημαντικά κέρδη. Στους κερδισμένους αυτής της υπόθεσης δεν ανήκουν μόνον τα διευθυντικά στελέχη των τραπεζών και των επιχειρήσεων. Συγκαταλέγονται επίσης κατώτερα και ανώτερα στελέχη των Ναζί αλλά και κοινοί πολίτες της Γερμανίας, της Πολωνίας, της Τσεχίας, της Ουγγαρίας και της Ελλάδας εμφανίστηκαν ως επικαρπωτές των εβραϊκών περιουσιών. Ήταν ένας συχνός τρόπος για να εξαργυρώσουν τις επιλήψιμες υπηρεσίες τους προς τις κατοχικές δυνάμεις. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι εάν εστιάσουμε μόνον στους ιδιώτες κερδοσκόπους, παραβλέποντας τον τρόπο με τον οποίο οι Γερμανοί χρηματοδότησαν

τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οδηγούμαστε σε λάθος συμπεράσματα (Gotz, 2009, σελ. 233-234)

Η Τράπεζα του Ράιχ όχι μόνον οικειοποιήθηκε τις μετοχές, το συνάλλαγμα, το χρυσό από τα δόντια, τα νομίσματα των θυμάτων αλλά σε κάθε κατακτημένη χώρα εγκατέστησε έναν επιθεωρητή Γερμανό που θα είχε ως αποστολή να ενισχύει οικονομικά το στρατό της Βέρμαχτ, να εισπράττει τις εισφορές και να φροντίζει για τη σταθερότητα του νομίσματος. Το σκοπό αυτόν εξυπηρετούσε η συστηματική ρευστοποίηση σε χρήμα των εβραϊκών περιουσιών (Gotz, 2009, σελ. 50-51).

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η Ελλάδα ήταν μια χώρα που ακόμη και την ειρηνική περίοδο είχε ανάγκη από τις εισαγωγές τροφίμων. Με τον πόλεμο απώλεσε αυτή τη δυνατότητα. Δημιουργήθηκε πρόβλημα στην αγορά γιατί ο γερμανικός στρατός τρεφόταν από την ύπαιθρο και γιατί οι πλέον εύφορες περιοχές είχαν κατακυρωθεί στη Βουλγαρία (Gotz, 2009, σελ. 307). Η Ελλάδα με απόφαση των κατοχικών δυνάμεων, όφειλε να καταβάλλει κάθε μήνα (1,5) δισ. δραχμές στα ιταλικά και γερμανικά στρατεύματα. Αν οι δαπάνες υπερέβαιναν το ποσόν αυτό, η Ελλάδα έπρεπε να προκαταβάλλει τη διαφορά στις δυνάμεις των κατακτητών. Κατόπιν χρέωνε τα επιπλέον ποσά στις δυνάμεις αυτές μέσω ειδικών λογαριασμών στην Τράπεζα της Ελλάδος. Το συνολικό ποσό των χρεώσεων αποτέλεσε το πολυσυζητημένο «κατοχικό δάνειο» που οφείλουν οι δυνάμεις κατοχής στη χώρα μας (Γκιούρας, Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ. 18).

Το νόμισμα άρχισε να αποσταθεροποιείται και στα μέσα του 1942 σήμανε συναγερμός στο Υπουργείο Οικονομικών του Ράιχ. Τις ανησυχίες του για μια χρηματοπιστωτική και δημοσιονομική καταστροφή της Ελλάδας εξέφρασε και ο Μουσολίνι στον Χίτλερ. Από την άλλη πλευρά οι απεργίες των Ελλήνων εργατών και υπαλλήλων πίεζαν τις χώρες του Άξονα να ενεργήσουν ανάλογα. Η καθίζηση της αγοραστικής δύναμης στην Ελλάδα οφειλόταν σε μια γενικότερη οικονομική αδυναμία της χώρας, στην έλλειψη μιας σαφούς και συγκεκριμένης οικονομικής διοίκησης και στην καταστροφή, λόγω του πολέμου, της ναυτιλίας, που αποτελούσε την πιο σημαντική πηγή εσόδων. Κυριότερη αιτία όμως ήταν η λεηλασία από τα γερμανικά κυρίως αλλά και τα ιταλικά στρατεύματα (Gotz, 2009, σελ. 307-308).

Το χειμώνα του 1941-1942 εμφανίστηκε ο λιμός στα πιο φτωχά στρώματα του πληθυσμού των πόλεων. Τη γερμανική πολιτική δεν την ενδιέφεραν αυτές οι πλευρές

του πολέμου. Την ένοιαζε η κατάσταση ανάγκης στην οποία είχαν περιέλθει οι στρατιώτες της. Οι τελευταίοι εφόσον ο μισθός τους σε δραχμές δεν επαρκούσε άρχισαν να πουλάνε υλικά του στρατού ώστε να μπορούν να αγοράσουν πράγματα από τη μαύρη αγορά (Gotz, 2009, σελ. 309).

Οι εμπλεκόμενοι φορείς αναγκάστηκαν να πραγματοποιήσουν συνδιασκέψεις στο Βερολίνο και στη Ρώμη το Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1942, αντίστοιχα. Διορίστηκαν Ειδικοί Πληρεξούσιοι για την τραγική οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα. Για τους Γερμανούς εστάλη ο Neubacher τον Οκτώβριο του 1942, ο οποίος θα καθόριζε την οικονομική πολιτική τα επόμενα χρόνια (Γκιούρας & Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ.22). Το 1938 είχε διοριστεί δήμαρχος Βιέννης και ήταν υπεύθυνος για τον κατατρεγμό των Εβραίων καθώς και για τον ορισμό τριτεγγυητών για τις περιουσίες και τα καταστήματα των Εβραίων της πόλης (Γκιούρας & Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ. 25).

Βασικοί μηχανισμοί που αρθρώθηκαν προκειμένου να καλυφθούν οι δαπάνες της κατοχής ήταν: α) η πώληση χρυσών λιρών και φράγκων μέσω του Χρηματιστηρίου ή της ελεύθερης αγοράς με σκοπό να μειωθεί ή να συγκρατηθεί η τιμή του χρυσού (Γκιούρας & Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ. 35), β) η καταναγκαστική εργασία του πληθυσμού σε τοπικά τεχνικά έργα ή σε γερμανικά εργοστάσια, γ) ο σφετερισμός, η κατάσχεση και η καταστροφή κινητών και ακινήτων περιουσιών (Γκιούρας & Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ. 36).

Ο ιθύνων νους της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα Ειδικός Πληρεξούσιος Neubacher αναφέρει στα απομνημονεύματά του που έγραψε το 1957 με τίτλο «Ειδική αποστολή – Νοτιοανατολική Ευρώπη 1940-45 – Αναφορά ενός ιπτάμενου διπλωμάτη» ότι «το φθινόπωρο του 1943 η κατάσταση ήταν πολύ άσχημη, και υπήρχε πλέον ένα μόνο εμπόρευμα η μεταφορά του οποίου δεν αποτελούσε πρόβλημα, και το οποίο εκπέμπει την μεγαλύτερη υποβολή από αρχαιοτάτων χρόνων: ο χρυσός». Στη συνέχεια αναφέρει ότι πέταξε στο Βερολίνο και μετά από συνδιάσκεψη του οικονομικού επιτελείου του Γ' Ράιχ, έλαβε (1) εκατομμύριο χρυσές λίρες για να υπερασπίσει την ελληνική δραχμή (Γκιούρας & Ψαλιδόπουλος, 2015, σελ. 398).

Μεταξύ των παρεμβάσεων του Νοϊμπάχερ, ανήκουν ο περιορισμός σε γκέτο, η απαλλοτρίωση και ο εκτοπισμός των Εβραίων. Αυτό προκύπτει από τη στενή

συνεργασία μεταξύ του επίσημου εισηγητή για το ζήτημα των Εβραίων στο Υπουργείο Εξωτερικών Φον Τάντεν με τον έκτακτο απεσταλμένο (Gotz, 2009, σελ. 311-312).

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Οι Σεφαραδίτες (Εβραίοι της Ιβηρικής Χερσονήσου) εκδιώχθηκαν το 1492 από την Ισπανία και το 1507 από την Πορτογαλία. Οι πρώτοι μετά την έξωσή τους εγκαταστάθηκαν σε χώρες της Βόρειας Αφρικής και σε πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη. Η πόλη εξελίχθηκε σε τόπο με τη μεγαλύτερη και πιο εύρωστη εβραϊκή κοινότητα. Τον 20ό αιώνα η Θεσσαλονίκη γίνεται ελληνική (Βαρών – Βασάρ, 2022, σελ. 121-122).

Οι διενέξεις των χριστιανών της πόλης με τους Εβραίους άρχισαν αφότου προσαρτήθηκε η Θεσσαλονίκη στο ελληνικό κράτος. Εντάθηκαν με την άφιξη περίπου 100.000 προσφύγων από τη Μικρά Ασία το 1922. Οι επικεφαλής της πόλης ανησυχούσαν για την ελληνικότητά της και αντιμετώπιζαν τους Εβραίους ως ανταγωνιστές υιοθετώντας αρνητική στάση απέναντί τους (Ναρ, 2022, σελ. 145).

Σύμφωνα με την απογραφή του 1940, το σύνολο των Εβραίων της Ελλάδας ήταν 67.661. Η αναλογία προ τον γενικό πληθυσμό της χώρας ήταν 0,90%. Στη Θεσσαλονίκη οι Εβραίοι ήταν 48.954. Η αναλογία με τον πληθυσμό της πόλης ήταν 17,66% (Χεκίμογλου, 2022, σελ. 24-25).

Μια βασική παράμετρος είναι ότι ο εβραϊσμός της Θεσσαλονίκης ήταν ο πλουσιότερος και πολυπληθέστερος. Για τους Γερμανούς ήταν στόχος με προτεραιότητα. Επιστρατεύθηκαν ισχυρές δυνάμεις και στελέχη με υψηλή εξειδίκευση που σχημάτισαν την ομάδα «Ρόζενμπεργκ». Πρώτα στράφηκαν, με την αρωγή της Βέρμαχτ, εναντίον των αντικειμένων με αξία από τον Ιούνιο του 1941. Θα ακολουθούσαν αργότερα τα υποκείμενα. Η καταστροφή αρχείων, βιβλίων, παμπάλαιων και πολύτιμων χειρόγραφων είχε συμβολική αξία. Το ίδιο συνέβη με τις συναγωγές και τα θρησκευτικά σύμβολα. Τα τεκμήρια της μακραίωνης ιστορίας των σεφαραδιτών της πόλης καταστράφηκαν πριν από αυτούς (Βαρών – Βασάρ, 2012, σελ. 134).

Μετά τον πόλεμο, στην πόλη επέστρεψαν περίπου 2.000 άτομα. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονταν 1.000 επιζώντες από τα στρατόπεδα εξόντωσης και όσοι κρύφτηκαν ή στρατεύτηκαν και αντιστάθηκαν μέσα από τις τάξεις του ΕΛΑΣ. Η κοινότητα ήταν ολιγάριθμη αλλά με ιστορική βαρύτητα. Τα τελευταία χρόνια με

ενέργειες του Δήμου Θεσσαλονίκης και της Ισραηλιτικής Κοινότητας γίνεται προσπάθεια να επανεγγραφεί η ιστορία των Εβραίων στον ιστό της τοπικής κοινωνίας. Αρκετοί από αυτούς που επέζησαν δεν άντεξαν τις θλιβερές αναμνήσεις και την εχθρική υποδοχή των συμπολιτών τους. Αναχώρησαν για το Ισραήλ και κυρίως, λόγω της ισπανοφωνίας, για τη Λατινική Αμερική (Βαρών – Βασάρ, 2022, σελ. 142-143).

Με την απομάκρυνση των Εβραίων η Θεσσαλονίκη στερήθηκε ένα στοιχείο πολιτιστικό, οικονομικό και δημογραφικό. Η Θεσσαλονίκη μετά τον πόλεμο θα είναι μια διαφορετική πόλη (Βαρών – Βασάρ, 2012, σελ. 135).

Όσοι επέζησαν από το Ολοκαύτωμα και επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη ήλθαν αντιμέτωποι με αντίξοες καταστάσεις. Απουσίαζαν τα οικογενειακά και συγγενικά δίκτυα ενώ δεν υπήρχαν περιουσιακά στοιχεία. Η ελληνική πολιτεία περνούσε βαθιά κρίση, ήταν κατακερματισμένη και η στάση της απέναντι στην εκ νέου εγκατάσταση των Εβραίων ήταν έντονα αρνητική (Καβάλα, 2022, σελ. 211-212).

Στις προσπάθειες των Εβραίων που επέζησαν, για αποκατάσταση της νομιμότητας, αντιδρούσαν σφοδρά οι χιλιάδες των μεσεγγυούχων (διορισμένοι από τους Γερμανούς ή από τους συνεργάτες των Γερμανών) έχοντας εξασφαλίσει τη στήριξη του συνόλου των πολιτευτών της Θεσσαλονίκης. Διεκδικούσαν δικαιώματα πάνω στα ακίνητα των Εβραίων απαιτώντας να εφαρμοστεί το σχέδιο της λεηλασίας των ναζί (Μπουρούτης, 2022, σελ. 196).

Έως το 1992 η εβραϊκή κοινότητα διατηρούσε χαμηλό προφίλ που συνδυαζόταν από μια γενικότερη σιωπή για τη μοίρα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, σαν να μην αποτελούσαν τμήμα της δημόσιας μνήμης της πόλης. Εξαίρεση αποτελούν τα αποκαλυπτήρια του μνημείου του Ολοκαυτώματος που έγιναν σε προάστια της πόλης το 1997 και εγκαταστάθηκε από το 2006 στην πλατεία Ελευθερίας, όπου οι γερμανικές κατοχικές δυνάμεις συγκέντρωσαν περίπου 9.000 άνδρες Εβραίους το 1942 (Lewcowitz, 2000, σελ. 272).

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΤΑ ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

Την αρχή του τέλους της μακραίωνης παρουσίας των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη σηματοδότησε το «Μαύρο Σάββατο», στις 11 Ιουλίου 1942. Στην πλατεία Ελευθερίας, χιλιάδες Θεσσαλονικείς Εβραίοι, χωρίς νερό και τροφή, υπό συνθήκες καύσωνα,

υποβλήθηκαν σε γυμναστικές ασκήσεις και σε δημόσιο εξευτελισμό από τους Γερμανούς στρατιώτες (Μπουρούτης, 2023, σελ. 57).

Ο Μώυς Εσκαλονή, Εβραίος, κομμουνιστής και αντιστασιακός, παρακολούθησε όσα συνέβησαν στην πλατεία Ελευθερίας, κρυμμένος στην οδό Μοναστηρίου. Τότε «άρχισε να πέφτει το δηλητήριο του μίσους μέσα μου. Όχι επειδή ήταν Εβραίοι. Ήταν η απανθρωπιά .... Ο άλλος λιποθυμούσε από τη ζέστη και ρίχναν τα λυκόσκυλα πάνω του ...» (Χανδρινός, 2022, σελ. 168).

Λίγες εβδομάδες μετά τη σαδιστική συμπεριφορά των Γερμανών απέναντι σε εννέα χιλιάδες Εβραίους που συγκέντρωσαν στην πλατεία Ελευθερίας στις 11 Ιουλίου 1942, κατέφθασε στη Θεσσαλονίκη, ύστερα από γραφειοκρατικές καραμπόλες, ο Μαξ Μέρτεν. Ήταν 31 ετών, λοχαγός του γερμανικού στρατού με νομικές γνώσεις. Με τη συνεργασία του ελληνομαθούς υπασπιστή του Μάισνερ και δύο αξιωματικών των Ες Ες υλοποίησαν το σχέδιο της «τελικής λύσης» σε βάρος της εβραϊκής κοινότητας (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 295).

Μετά το «Μαύρο Σάββατο», άρχισε η επιστράτευση των ενηλίκων Εβραίων για την αποστολή τους σαν εργάτες σε έργα που θα εκτελούνταν από τη ναζιστική οργάνωση Todt και τον εργολάβο Ι. Μύλλερ. Την πρωτοβουλία για την ενέργεια αυτή, σύμφωνα με τον Μίκαελ Μόλχο, την είχαν οι εργολάβοι γιατί αποκτούσαν φθηνά εργατικά χέρια. Το συμπέρασμα το συνάγει από την απουσία αντιδράσεων για τα γεγονότα της πλατείας Ελευθερίας εκ μέρους των επαγγελματικών οργανώσεων, του Πανεπιστημίου και του γενικού διοικητή Μακεδονίας (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 390).

Ο Γιομτβόβ Γιακοέλ αναφέρει ότι οι Ισραηλίτες ατύχησαν γιατί είχαν γενικό διοικητή τον Σιμωνίδη, ο οποίος για να διατηρεί τη θέση του όχι μόνον δεν ερχόταν αντιμέτωπος με τους Γερμανούς αλλά βοηθούσε πρόθυμα να εκτελούνται οι εντολές τους (Γιακοέλ, 1993, σελ. 59).

Ο Χάγκεν Φλάϊσερ, θεωρεί ότι το πρώτο οργανωμένο κτύπημα κατά των Εβραίων εξαπολύθηκε ύστερα από πρωτοβουλία που ανέλαβαν οι δοσίλογοι. Τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1942, οι Γερμανοί κάλεσαν τους Έλληνες άνδρες που γεννήθηκαν από το 1912 έως το 1921 να παράσχουν «υποχρεωτική εργασία» κυρίως στα ορυχεία. Οι εντολές αυτές προκάλεσαν τη διαμαρτυρία του Γενικού Διευθυντή των Νομαρχιών Μακεδονίας Α.Χ., ο οποίος ζήτησε να μην αποκλειστούν οι Εβραίοι από την

«υποχρεωτική εργασία». Από τότε ενεργοποιήθηκαν τα μέτρα εναντίον των Εβραίων (Φλάϊσερ, 2009, σελ. 336).

Μετά την αποστολή των Εβραίων στα καταναγκαστικά έργα και τους πρώτους νεκρούς, λόγω κακών συνθηκών διαβίωσης, που έφθασαν στη Θεσσαλονίκη, έγινε επιτακτική η παρέμβαση των επικεφαλής της Κοινότητας. Σε συμφωνία με τις γερμανικές αρχές ανέλαβε η Κοινότητα τη στρατολόγηση των Εβραίων εργατών. Ιδρύθηκε συντονιστικό γραφείο με αρμοδιότητα τη στρατολόγηση, τις συνθήκες διαβίωσης, την ιατρική περίθαλψη, τις απαλλαγές, την εξαγορά των υποχρεώσεων. Οι αποφάσεις τελούσαν υπό την έγκριση του επικεφαλής της στρατιωτικής διοίκησης Μαξ Μέρτεν. Για την απαλλαγή εγκρίθηκε ένα ελάχιστο ποσό ενός εκατομμυρίου δραχμών. Απηλλάγησαν 7.500 άτομα και συγκεντρώθηκαν 750 εκατομμύρια δραχμές που κατατέθηκαν σε ειδικό τραπεζικό λογαριασμό της Κοινότητας. Ο πρόεδρος της Κοινότητας Σαλτιέλ κατηγόρησε τα μέλη της επιτροπής, που είχαν δικαίωμα ανάληψης, στον Μέρτεν και αυτός τους απείλησε με εκτόπιση. Υπάρχουν υποψίες για οικονομικές ατασθαλίες με συνεργασία Μέρτεν και Σαλτιέλ. Τα χρήματα αυτά δεν έχουν εντοπιστεί. Η Κοινότητα τα διεκδικεί από τη Γερμανία όμως οι Γερμανοί ισχυρίζονται ότι αυτά κατατέθηκαν σε λογαριασμό της Τράπεζας της Ελλάδος (Μόλχο, 2015, σελ. 61).

Ο Ευάγγελος Χεκίμογλου, μετά από μακροχρόνια έρευνα, σχετικά με το αν καταβλήθηκαν λύτρα από την ισραηλιτική κοινότητα στις αρχές κατοχής και ποιος τα εισέπραξε, για απαλλαγή των μελών της από την καταναγκαστική εργασία, βρήκε επτά επιταγές. Αυτές, συνολικού ποσού 1.036.000.000 δραχμών, πληρώθηκαν για τα λύτρα με χρέωση του λογαριασμού της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης στην Τράπεζα της Θεσσαλονίκης. Οι έξι επιταγές μεταβιβάστηκαν από το τμήμα του Μέρτεν σε ταμειακή υπηρεσία του Ράιχ που τις προσκόμισε στην Τράπεζα της Ελλάδος ή της Θεσσαλονίκης. Μόνον η πρώτη επιταγή ποσού 250.000.000 δραχμών, οπισθογραφήθηκε από τον Μέρτεν κάτω από τη σφραγίδα της υπηρεσίας του. Την επόμενη μέρα προσκομίστηκε στην Τράπεζα Θεσσαλονίκης και εισπράχθηκε σε μετρητά από τον Μάισνερ, διερμηνέα του Μέρτεν με βαθμό λοχία. Ενδιαφέρον ίσως παρουσιάζει η γνώμη που εκφράζει ο συγγραφέας Μιχαέλ Μόλχο για τον Άρθρουρ Μάισνερ: «ένας λεβαντίνος, που μιλούσε τα ελληνικά σαν βέρος Φαναριώτης, ο πραγματικός τύπος του κουρσάρου, αγρίου, πονηρού και ασυνειδήτου, ικανού για τις

πιο άνανδρες ενέργειες που θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν την αρπακτική διάθεση ενός ευτελούς ψιλικατζή» (Χεκίμογλου, 2005, σελ. 52-53).

Ο Μέρτεν κάλεσε τα μέλη της επιτροπής και τους ανακοίνωσε ότι οι Εβραίοι εργάτες θα μπορούσαν να αντικατασταθούν με Χριστιανούς εργάτες εφόσον η Κοινότητα θα αναλάμβανε να καταθέσει στη γερμανική διοίκηση το ποσό των 3,5 δις δραχμών. Η Επιτροπή τον ευχαρίστησε αλλά του ανακοίνωσε ότι ήταν αδύνατο να συγκεντρωθεί το ποσό αυτό. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι ο Μέρτεν θεωρούσε φυσιολογικό να αμείβονται οι Χριστιανοί όχι όμως οι Εβραίοι και ότι μπορούσε να αυθαιρετεί αυξάνοντας το ποσό των λύτρων (Μόλχο, 2015, σελ. 62).

Τα μέλη της Επιτροπής ζήτησαν τη διαμεσολάβηση του υπεύθυνου των έργων οδοποιΐας Ιωσήφ Μύλλερ για να μειωθεί το ποσόν. Ο Μέρτεν δήλωσε ότι δεν μπορούσε να μειώσει το ποσόν αλλά θα δεχόταν 2 δις δραχμές μετρητά και για το υπόλοιπο 1,5 δις θα κατέστρεφε το εβραϊκό νεκροταφείο και θα χρησιμοποιούσε τις ταφόπλακες ως οικοδομικό υλικό (Μόλχο, 2015, σελ. 63).

Ο Μέρτεν υπέγραψε συμφωνία με την κοινότητα των Εβραίων, για απαλλαγή των μελών της από την καταναγκαστική εργασία, για 5.000 χρυσές λίρες Αγγλίας που θα πληρώνονταν σε δόσεις μέχρι τις 15 Δεκεμβρίου του 1942 (Gotz, 2009, σελ. 315).

Η Βέρμαχτ στο διάστημα Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1942 απέσπασε 25.000 χρυσές λίρες από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης. Τα νομίσματα αυτά πουλήθηκαν στο χρηματιστήριο, έγιναν χαρτονομίσματα και με αυτά πληρώθηκαν οι μισθοί των Γερμανών στρατιωτών και των Ελλήνων εργατών που ήταν στην υπηρεσία του γερμανικού στρατού (Gotz, 2009, σελ. 317).

Ο Μέρτεν συγκέντρωνε χρυσό από τους Εβραίους στη Θεσσαλονίκη για την επίτευξη δύο στόχων: ο πρώτος ήταν να αποσπάσει η Βέρμαχτ το χρήμα που της έλειπε. Ο δεύτερος ήταν να πληρώσει το ελληνικό κράτος ένα τμήμα του κατοχικού βάρους (Gotz, 2009, σελ. 317).

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΒΡΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ

Το νεκροταφείο το ήθελαν οι Γερμανοί για κάλυψη στρατιωτικών αναγκών. Η κοινότητα απάντησε ότι θα έδινε τα 2 δις αλλά δεν διαπραγματευόταν το ζήτημα του νεκροταφείου γιατί δεν μπορούσε να είναι αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής (Σάλεμ, 2001, σελ. 74).

Ο Μέρτεν ζήτησε από την Κοινότητα να μεταφερθούν τα οστά του εβραϊκού νεκροταφείου που εκτεινόταν σε περιοχή 324.000 τ.μ. και περιείχε τουλάχιστον 350.000 τάφους. Η επιχείρηση ήταν μεγάλης κλίμακας και δεν ήταν δυνατό σε δέκα ημέρες να πραγματοποιηθεί η μεταφορά (Μόλχο, 2015, σελ. 64).

Στις 8 Δεκεμβρίου 1942 ο Μέρτεν πλαισιωμένος από την γενικό διοικητή Μακεδονίας, από μηχανικούς και τον αρχираβίνο Κόρετς αποφάσισε: α) να γίνει απαλλοτρίωση ενός τμήματος του νεκροταφείου κοντά στο πανεπιστήμιο και στο συνοικισμό των Σαράντα Εκκλησιών, β) να μην πειραχτεί το υπόλοιπο τμήμα του, γ) να μην καταστραφούν οι τάφοι των τελευταίων 30 ετών (Σάλεμ, 2001, σελ. 74).

Το Δεκέμβριο του 1942 εργάτες του Δήμου Θεσσαλονίκης προχώρησαν στη μαζική καταστροφή του νεκροταφείου. Οι ταφόπλακες χρησιμοποιήθηκαν στα ρείθρα των πεζοδρομίων, στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου ακόμη και για την κατασκευή πισίνας για να ψυχαγωγηθούν οι Γερμανοί αξιωματικοί. Οι υπόλοιπες δόθηκαν ως οικοδομικό υλικό. Η καταστροφή του νεκροταφείου θεωρείται πολιτική και όχι στρατιωτική ενέργεια του Μέρτεν. Απέσπασε την ευμένεια των ελληνικών αρχών (Μόλχο, 2015, σελ. 69).

Καταστράφηκε με τον τρόπο αυτόν ένα νεκροταφείο πέντε αιώνων με 400.000 τάφους. Μετά τον εκτοπισμό των Εβραίων το νεκροταφείο καταλήφθηκε ως ακίνητο που το είχαν εγκαταλείψει οι ιδιοκτήτες του και θεωρήθηκε δημόσιο κτήμα. Το 1959 ο Μέρτεν δικάστηκε, μεταξύ άλλων, για καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου. Σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις (Πράγα, Άμστερνταμ, Βενετία, Βιέννη) δεν καταστράφηκαν τα παλιά εβραϊκά νεκροταφεία στην εποχή της γερμανικής κατοχής (Σάλεμ, 2001, σελ. 76).

Οι δημόσιες αναφορές στο θέμα του νεκροταφείου σπανίζουν. Αυτό οφείλεται στις δυσάρεστες αναμνήσεις των μελών της κοινότητας και στα αισθήματα ενοχής των μη Εβραίων πολιτών της Θεσσαλονίκης για τις πράξεις τους ή για όσα επέτρεψαν να γίνουν (Σάλεμ, 2001, σελ. 76).

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ

Στις αρχές Ιανουαρίου 1943 ο επικεφαλής του Γραφείου Εβραϊκών Υποθέσεων της Γκεστάπο Άντολφ Άιχμαν, ανέθεσε στον συνεργάτη του Ντίτερ Βισλιτσένι και στον Αλόις Μπρούνερ να λύσουν το ζήτημα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης

συνεργαζόμενοι με τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση της Μακεδονίας. Έναν μήνα αργότερα οι δυό τους έφτασαν στη Θεσσαλονίκη (Gotz, 2009, σελ. 313). Στις 6 Φεβρουαρίου 1943, ο Μαξ Μέρτεν, αξιωματικός της Βέρμαχτ στην τοπική στρατιωτική διοίκηση, διέταξε τον εγκλεισμό των Εβραίων σε γκέτο, απαγόρευσε την έξοδό τους και την επικοινωνία και τους υποχρέωσε να φοράνε το εξάκτινο κίτρινο αστέρι (Gotz, 2009, σελ. 314).

Στις 1 Μαρτίου παρακινήθηκαν οι Εβραίοι, για στατιστικούς λόγους όπως τους αναφέρθηκε, να δηλώσουν τα συνολικά περιουσιακά τους στοιχεία. Τα έντυπα των δηλώσεων ήταν δίγλωσσα (ελληνικά και γερμανικά) και υπήρχε ιδιαίτερη στήλη για «κοσμήματα, συνάλλαγμα, πολύτιμα μέταλλα και χρυσό». Η ελληνική κυβέρνηση, μια εβδομάδα αργότερα, δημιούργησε την Υπηρεσία Διαχειρίσεως Ισραηλιτικής Περιουσίας (ΥΠΙΔ) με διευθυντή τον Ηλία Δούρο. Η υπηρεσία αυτή, από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση που ανήκε στην αρχή, εντάχθηκε αργότερα στο ελληνικό Υπουργείο Οικονομικών. Οι Έλληνες που ενδιαφέρονταν να αποκτήσουν τις εβραϊκές ιδιοκτησίες, θα κατέβαλαν το αντίτιμο στο υποκατάστημα της Τράπεζας της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη σε λογαριασμό με τον αριθμό 707. Τη διαδικασία θα επέβλεπε ο Γερμανός επιθεωρητής ο οποίος θα φρόντιζε «να ευνοηθούν οι Έλληνες και οι Ελληνίδες, οι οποίοι κατά κάποιον τρόπο ήταν φιλικά προσκείμενοι προς τους Γερμανούς ή προσέφεραν διάφορες υπηρεσίες στους Γερμανούς» (Gotz, 2009, σελ. 314).

Στις 7 Μαρτίου 1943, ο Μέρτεν με επείγον έγγραφό του προς τον Γενικό Διοικητή Μακεδονίας Σιμωνίδη, γράφει ότι πρέπει να τοποθετηθούν σε όλες τις βιοτεχνίες και τα καταστήματα των Εβραίων μεσεγγυούχοι ώστε σε κάθε ιδιαίτερη επιχείρηση να υπάρχει ιδιαίτερος μεσεγγυούχος. Ζητά επίσης να ιδρυθεί ιδιαίτερη Υπηρεσία Διαχειρίσεως Εβραϊκών Περιουσιών στην οποία θα ανήκουν όλοι οι μεσεγγυούχοι. Τον τρόπο της μεταβιβάσεως θα τον καθορίζουν οι γερμανικές αρχές (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 109-110).

Το Επιμελητήριο αποφασίζει να συστήσει Επιτροπές για κάθε επάγγελμα ώστε να υποδείξουν ποια άτομα είναι άξια και κατάλληλα για να αποσταλούν στη γερμανική διοίκηση που θα αποφασίσει για τους μεσεγγυούχους (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 74).

Στις 15 Μαρτίου 1943, άρχισε το τελευταίο κεφάλαιο της τραγικής ιστορίας των Εβραίων: ο εκτοπισμός τους. Με σκαιότητα και βίαιη συμπεριφορά εκ μέρους των

κατοχικών αρχών, στοιβάζονταν σε βαγόνια για ζώα παίρνοντας ελάχιστα εφόδια μαζί τους (Μπουρούτης, 2023, σελ. 61). Μέχρι τον Αύγουστο του 1943, με δεκαεννέα αποστολές, εκτοπίστηκαν περίπου 46.000 Εβραίοι στο στρατόπεδο Άουσβιτς – Μπιρκενάου. Με το τρόπο αυτόν ξεκληρίστηκε η μεγαλύτερη εβραϊκή κοινότητα των Βαλκανίων (Μπουρούτης, 2023, σελ. 62).

Τον Απρίλιο του 1943 η διανομή των εβραϊκών καταστημάτων έχει ξεκινήσει. Με εντολή των γερμανικών αρχών ανατίθεται η μεσεγγύηση διακοσίων καταστημάτων σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Η ηγεσία του Επιμελητηρίου προσέβλεπε στη διανομή των εβραϊκών καταστημάτων στους Έλληνες πρόσφυγες από την Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, στους ατυχήσαντες εμπόρους και στους ιδιοκτήτες καταστημάτων που κατασχέθηκαν από τις αρχές κατοχής. Επισκέφθηκε τον Μέρτεν, ο οποίος παραδέχθηκε ότι η Επιτροπή του Επιμελητηρίου είναι αρμόδια για τη διάθεση των καταστημάτων «πλην όμως θα πρέπει πρωτίστως να ικανοποιήσει οπωσδήποτε τα υπό της υπηρεσίας αυτού υποδειχθέντα άτομα». Ο Μέρτεν ξεκαθάρισε ότι οι Γερμανοί είχαν χρέος να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που είχαν αναλάβει απέναντι στους συνεργάτες τους και κατόπιν η Επιτροπή να πραγματοποιήσει τις δικές της επιλογές (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 77).

Ο Μέρτεν, είχε την εξουσία ως Σύμβουλος της Στρατιωτικής Διοίκησης Θεσσαλονίκης - Αιγαίου» να παραχωρεί, για λόγους «καλοσύνης» και «γενναιοδωρίας», με συμβολαιογραφικά έγγραφα επιχειρήσεις ισραηλιτικές σαν να ήταν ιδιοκτήτες τους και να κλείνει συμφωνίες με την Ισραηλιτική Κοινότητα (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 272).

Όλα τα παραπάνω εξυπηρετούσαν έναν σκοπό: να στηριχθεί το πληθωριστικό νόμισμα της Ελλάδας με την εγγραφή των κερδών που προέρχονταν από την πώληση των ιδιοκτησιών σε έναν κεντρικό λογαριασμό που είχε δημιουργηθεί στην εκδοτική τράπεζα. Στο σημείο αυτό αρχίζει να φαίνεται η αντιστοιχία ανάμεσα στην εκτόπιση των 46.000 Εβραίων στο Άουσβιτς και στην προσπάθεια του Νοϊμπάχερ να σταθεροποιήσει την ελληνική οικονομία. Ο πρόεδρος της εβραϊκής συνέλευσης της Θεσσαλονίκης, το 2000, ανέφερε ότι ο Μαξ Μέρτεν, που ήταν ο πιο ισχυρός άντρας της πόλης τους έλεγε: « Η ταρίφα είναι ράβδοι χρυσού». Λίγες ημέρες πριν από την αναχώρηση για το στρατόπεδο συγκέντρωσης οι Εβραίοι υποχρεώθηκαν να παραδώσουν όχι μόνον τα κοσμήματα αλλά και όλα τα χρυσά αντικείμενα. Ο Μέρτεν

και οι συνεργάτες του τα τοποθετούσαν σε σακιά (Gotz, 2009, σελ. 315). Και ο Ενεπεκίδης αναφέρει ότι «όλα τα βαρύνοντα ντοκουμέντα που εγκατέλειψαν οι υπηρεσίες της στρατιωτικής διοίκησης φέρουν την υπογραφή “DR. MERTEN”», θεωρώντας τον κεντρικό πρόσωπο στις διώξεις των Εβραίων (Gotz, 2009, σελ. 488).

Από το Μάρτιο του 1943 οι άνθρωποι του Άιχμαν – Βισλιτσένι και Μπρούνερ – χρησιμοποιώντας βασανιστήρια και έχοντας την αρωγή των καταδοτών υποχρέωσαν τους Εβραίους να αποκαλύψουν που έκρυβαν τα κοσμήματά τους και το χρυσό τους. Το θησαυροφυλάκιο της οδού Βελισσαρίου «γέμισε με τους θησαυρούς του Αλί Μπαμπά» αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μίχαελ Μόλχο.

Ο Ιωσήφ Νεχαμάς υπολόγισε, με προσεκτικό και αυστηρό τρόπο το 1946, ότι οι Γερμανοί λήστεψαν από τους Εβραίους περισσότερους από 12 τόνους χρυσού. Το World Jewish Congress του 1948 εκτίμησε τον κλεμμένο χρυσό σε 1,7 εκατομμύρια αγγλικές χρυσές λίρες (Gotz, 2009, σελ. 318).

Στις 15 Ιουνίου 1943, ο Μέρτεν εξέδωσε διαταγή με την οποία μεταφερόταν η ιδιοκτησία της εβραϊκής περιουσίας, που βρισκόταν εντός της περιοχής διοίκησης Θεσσαλονίκης – Αιγαίου, στο ελληνικό κράτος, που εκπροσωπείτο από τον γενικό κυβερνήτη της Μακεδονίας. Το 1964 ο Μέρτεν κατέθεσε ότι ο χρυσός παρέμενε στα χέρια των Γερμανών και κατόπιν μεταφέρθηκε στην Αθήνα προκειμένου να παραδοθεί στη Γερμανική Πρεσβεία. Ο Βισλιτσένι κατέθεσε ότι ο Μέρτεν μετέφερε τα κοσμήματα και το χρυσό στην Τράπεζα της Ελλάδος. Τα μετρητά, πήγαν στην αρχή σε έναν κεντρικό λογαριασμό της Τράπεζας της Ελλάδος και στη συνέχεια στον στρατιωτικό διοικητή (Gotz, 2009, σελ. 319).

Το μεγαλύτερο μέρος του χρυσού μεταφέρθηκε στην Αθήνα για να σταθεροποιηθεί η πληθωριστική δραχμή. Αυτό έγινε με συμφωνία της Κεντρικής Τράπεζας της Ελλάδος, διοικητής της οποίας ήταν ο πρόθυμος για συνεργασία Σπυρίδων Χατζηκυριάκος και του Υπουργείου Οικονομικών στο οποίο είχε επιλεγεί ως Υπουργός ο γερμανόφιλος Έκτωρ Τσιρονίκος (Gotz, 2009, σελ. 320).

Ακολούθως, χρηματομεσίτες Έλληνες, έχοντας τη σύμφωνη γνώμη των Χατζηκυριάκου – Τσιρονίκου, πούλησαν στο χρηματιστήριο Αθηνών τον κλεμμένο χρυσό και εισέπραξαν μεγάλες ποσότητες χαρτονομισμάτων. Με τον τρόπο αυτόν συγκρατήθηκε ο πληθωρισμός, πλούτισαν οι κερδοσκόποι του χρηματιστηρίου ενώ η

Βέρμαχτ πλήρωσε τους στρατιώτες της και κάλυψε τα έξοδά της (Gotz, 2009, σελ. 321).

Οι κατασχεμένες εβραϊκές περιουσίες που δόθηκαν σε επιλεγμένους μεσεγγυούχους, ήταν σε τέτοια έκταση λεηλατημένες από τους Γερμανούς στρατιώτες και τους Χριστιανούς πολίτες ώστε καταγράφηκε μόνον το 1/3 των επιχειρήσεων (Μόλχο, 2015, σελ. 70). Η διαρπαγή, η καταλήστευση, οι επιτάξεις δεν αφορούσαν μόνον στις επιχειρήσεις με αζιόλογο οικονομικό αντικείμενο. Κινήθηκαν προς κάθε επάγγελμα, προς κάθε κατεύθυνση όσο ασήμαντη και αν ήταν η περιουσία. Στα αρχεία της ΥΔΠ, αναφέρονται κατασχέσεις ασήμαντων επίπλων ισραηλιτικών οίκων ανοχής, τη στιγμή που τα έπιπλα των εύπορων Εβραίων όδευαν προς τη Γερμανία, (μεσεγγύηση μιας βάρκας χωρίς καρίνα («πλάβα»)) (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 285), κατασχέσεις κάρων και τυφλών αλόγων (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 287).

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν τα δικαστήρια μετά τον πόλεμο τους δοσίλογους – μεσεγγυούχους υπήρξε τραγελαφικός. Σχηματίστηκαν δικογραφίες για παράβαση της Συντακτικής Πράξης 06/1945 όμως για την πλειονότητα των εμπλεκομένων εκδόθηκε απαλλακτικό Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών. Για όσες υποθέσεις κατέληξαν στο ακροατήριο του Ειδικού Δικαστηρίου εκδόθηκαν αθωωτικές αποφάσεις λόγω αμφιβολιών. Σε σπάνιες περιπτώσεις κηρύχθηκε η ενοχή τους και επιβλήθηκε ποινή. Μεταξύ αυτών που παραπέμφθηκαν ήταν και οι δημοσιογράφοι – εκδότες που χρησιμοποίησαν το χαρτί των ισραηλιτικών καταστημάτων προκειμένου να εκδώσουν δοσιλογικά περιοδικά (*Νέοι Καιροί*) και εφημερίδες (*Νέα Ευρώπη*) (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 471).

Αξίζει να αναφερθεί ότι στην Αθήνα είχε στηθεί βιομηχανία έκδοσης πιστοποιητικών, έναντι δέκα λιρών, τα οποία βεβαίωναν ότι οι διωκόμενοι για συνεργασία λειτουργούσαν ως μυστικοί πράκτορες των Άγγλων. Ο Νίκος Τσιφόρος (1909-1970) μάλιστα σε ένα ευθυμογράφημα με τίτλο «Ο τίμιος ούτος ανήρ» καυτηριάζει την τακτική των επιτήδειων Ελλήνων και των αγγλικών μυστικών υπηρεσιών: «Πως τα μοίραζε έτσι τα διπλώματα η Αγγλική Υπηρεσία Πληροφοριών; Σαν τα συγχωροχάρτια τα παπικά...Πάρτε κόσμε» (Τσιφόρος, 2018, σελ. 235).

Μετά την απελευθέρωση έγιναν προσπάθειες για την απεγκατάσταση των μεσεγγυούχων από τα εβραϊκά καταστήματα. Τα αποτελέσματα όμως υπήρξαν πενιχρά. Η νομοθεσία για τη φορολόγηση των «πλουτισάντων στη διάρκεια του πολέμου»

κατέληξε σε αποτυχία. Οι ομάδες πίεσης εντός της Βουλής από τη μια πλευρά και οι διαρκείς υπαναχωρήσεις των αρμόδιων Υπουργών από την άλλη, αποδυνάμωσαν το αρχικό κείμενο του Νόμου με διαρκείς νομοτεχνικές βελτιώσεις (Καρατζόγλου, 2023, σελ. 472).

ΟΙ ΑΠΟΤΙΜΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Στην έκθεση πεπραγμένων του Paul Hahn με τίτλο «Δομή και αρμοδιότητες των γερμανικών υπηρεσιών, αρμόδιων για τα οικονομικά και δημοσιονομικά ζητήματα στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής, 1941-1944», γίνεται αναφορά στην προσπάθεια που καταβλήθηκε, μέσω της πώλησεως χρυσών νομισμάτων, για στήριξη της δραχμής που κατέρρεε. Ο συντάκτης της όμως αποκρύπτει την πηγή προέλευσης αυτών των νομισμάτων, που «πρέπει να προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από τη λεηλασία των εβραϊκών περιουσιών» (Μανουσάκης, 2020, σελ. x).

Η απόκρυψη αυτή, μαζί με άλλες παραλείψεις και αποσιωπήσεις, εξηγείται από το γεγονός ότι ο συντάκτης της ήταν άνθρωπος καριέρας. Επιπλέον, επειδή συνετάχθη τις τελευταίες ημέρες του πολέμου, πιθανόν να σκεπτόταν ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τους νικητές του πολέμου για να στηριχθούν οι κατηγορίες περί διάπραξης εγκλημάτων πολέμου εκ μέρους των Γερμανών (Μανουσάκης, 2020, σελ. xiii).

Για την αντιμετώπιση του φαύλου κύκλου της ελληνικής οικονομίας εφαρμόστηκε η «επιχείρηση χρυσού» από τον Neubacher. Επενδύθηκαν χρυσά νομίσματα στο Χρηματιστήριο Αθηνών για υποστηριχθεί η υπό κατάρρευση δραχμή και για να πληρωθούν άμεσα οι ανάγκες των κατοχικών αρχών. Οι εμπιστευτικές απολογιστικές εκθέσεις των στελεχών του γερμανικού οικονομικού επιτελείου, που υπέβαλαν το 1945 προς τους ανωτέρους τους, δεν φανερώνουν την προέλευση ενός τμήματος τουλάχιστον των χρυσών νομισμάτων από τις λεηλατημένες εβραϊκές περιουσίες (Μανουσάκης, 2020, σελ. 38). Η λεηλασία αυτή ή αποσιωπάτο εντελώς ή κρυβόταν κάτω από ασάφειες και παραπλανητικά στοιχεία. Ωστόσο, υπάρχουν μερικές συμπτώσεις που προκύπτουν από την έκθεση του Hahn που δεν μπορεί να είναι τυχαίες. Τα πρώτα ποσά συμπίπτουν με τον εγκλεισμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στο γκέτο και την ολοκλήρωση της απογραφής των περιουσιών τους (Φεβρουάριος – Μάρτιος 1943). Η πρώτη φάση της επιχείρησης διαρκεί έως τον Αύγουστο οπότε και ολοκληρώνεται ο εκτοπισμός των Εβραίων (Μανουσάκης, 2020, σελ. 75). Επίσης από

τα τέλη του 1942 οι Εβραίοι είχαν υποχρεωθεί να καταβάλουν 10.000 χρυσές λίρες και αυτό ήταν μάλλον το πρώτο ποσό που εισήχθη στο ελληνικό χρηματιστήριο (Μανουσάκης, 2020, σελ. 76).

Το ύψος της απομύζησης της ελληνικής οικονομίας ισούται, με αρκετές επιφυλάξεις, στο μισό του ΑΕΠ των ετών 1941-1944. Στην κλίμακα της οικονομικής εκμετάλλευσης η Ελλάδα κατατάσσεται στις κορυφαίες θέσεις (Μανουσάκης, 2020, σελ. 43). Μετά τη λήξη του πολέμου η δραχμή ήταν εντελώς απαξιωμένη και η οικονομία βρισκόταν στα όρια της καταστροφής. Χρειάστηκαν δεκαπέντε χρόνια για να επανέλθει η ελληνική οικονομία στα επίπεδα που βρισκόταν προ του πολέμου (Μανουσάκης, 2020, σελ. 44).

Οι επιχειρήσεις αυτές παρέμειναν μυστικές. Μετά τον πόλεμο κανείς δεν ρώτησε για αυτές. Έτσι οι Έλληνες και οι Γερμανοί που συμμετείχαν δεν χρειάστηκε να διαψεύσουν τις ενέργειες αυτές από τις οποίες υπήρξε αμοιβαίο όφελος (Götz, 2009, σελ. 329).

Αντί για αυτό, η παγκόσμια κοινή γνώμη είχε πιστέψει μια ιστορία που είχε διηγηθεί ο Μέρτεν σε κάποιον συγκρατούμενό του το 1957, όταν ήταν φυλακισμένος για ένα σύντομο χρονικό διάστημα στις φυλακές της Αθήνας. Αλλά και μετά την αποφυλάκισή του συνέχισε να καυχιέται αναφερόμενος σε έναν θησαυρό που βρισκόταν στο βυθό της θάλασσας και προερχόταν από τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης. Με το τέχνασμα αυτό, που εντασσόταν στη στρατηγική υπεράσπισης του Νοϊμπάχερ και άλλων Γερμανών αξιωματούχων, κατόρθωσε να ξεγελάσει ακόμη και τον Σιμόν Βίζενταλ, αμείλικτο διώκτη των εγκληματιών Ναζί. Ο Βίζενταλ απευθύνθηκε σε δικαστήριο της Βιέννης και ζήτησε 100 χιλιάδες μάρκα ως προμήθεια για τη συμμετοχή του στην προσπάθεια ανεύρεσης του θησαυρού που κλάπηκε από την Ελλάδα στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι εκπρόσωποι του ελληνικού κράτους – καλύτερα πληροφορημένοι – ισχυρίστηκαν ότι οι πληροφορίες του Βίζενταλ ήταν «άνευ αξίας». Ωστόσο, μερικοί έπαιρναν τοις μετρητοίς τα απατηλά ίχνη του Μέρτεν. Ακόμη και τα πρόσφατα χρόνια, επαγγελματίες δύτες συνέχιζαν να ερευνούν το βυθό της θάλασσας στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο. Ο στόχος είναι να βρουν ένα ψαροκάικο που βύθισε σκόπιμα ο Μέρτεν και που ήταν γεμάτο με τους θησαυρούς των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Οι φήμες ήταν τόσο ισχυρές ώστε δημιουργήθηκε και διεθνές ζήτημα

για την ιδιοκτησία του θησαυρού σε περίπτωση που τον έβρισκαν (Gotz, 2009, σελ. 330).

Οι αθηναϊκοί οικονομικοί κύκλοι, για μεγάλο διάστημα μετά τον πόλεμο, γνώριζαν ότι ο χρυσός των Εβραίων ούτε είχε κατευθυνθεί προς τη Γερμανία ούτε είχε φορτωθεί σε ένα ψαροκάικο που βυθίστηκε στη θάλασσα. Κατά το μεγαλύτερο τμήμα του παρέμεινε στη χώρα αλλάζοντας ιδιοκτήτη, έναντι αμοιβής (Gotz, 2009, σελ. 331).

Με την απαλλοτρίωση που επιβλήθηκε στους Εβραίους εισέρευσαν σημαντικά χρηματικά ποσά στα ταμεία της Γερμανίας. Με τον τρόπο αυτόν σταθεροποιήθηκε στο εσωτερικό η Γερμανία και αυξήθηκε η προθυμία για συνεργασία στις κατακτημένες χώρες. Τα περιουσιακά στοιχεία των Εβραίων μετατρέπονταν σε πολεμικά δάνεια. Από τυπική άποψη δεν υπήρχε παράβαση της απαγόρευσης απαλλοτρίωσης που προβλεπόταν στη Συνθήκη της Χάγης. Οι πιστωτές δολοφονούνταν στους θαλάμους αερίων. Οι Γερμανοί εμφανίζονταν να είναι ταυτόχρονα ενδιαφερόμενοι και επικαρπωτές της εξαφάνισης των Εβραίων (Gotz, 2009, σελ. 349).

Το Ολοκαύτωμα παραμένει ανερμηνευτο χωρίς την ανάλυση της μαζικότερης ληστείας μετά φόνου που εμφανίστηκε στη σύγχρονη ιστορία (Gotz, 2009, σελ. 353).

Ο μηχανισμός αυτός της ναζιστικής οικονομίας μας παρέχει το κλειδί για να κατανοήσουμε πως κατάφερε να σταθεροποιήσει τα κρατικά έσοδα, την κατανάλωση στο εσωτερικό της Γερμανίας και τη διάθεση του λαού (Gotz, 2009, σελ. 425).

Οι παράγοντες που έχουν προταθεί για να εξηγήσουν την επιτυχία των σχεδίων των Γερμανών εναντίον των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, κάτι που δεν συνέβη στην περίπτωση της Αθήνας, είναι: Η παρουσία των καλύτερων ανδρών του Άιχμαν (Ντίτερ Βισλιτσένι – Αλόις Μπρούνερ) – Η προθυμία που επέδειξε ο γενικός διοικητής Μακεδονίας Βασίλειος Σιμωνίδης – Η αποφασιστικότητα του εκπροσώπου του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών Γκύντερ Άλτενμπουργκ – Η απουσία έμπρακτης αλληλεγγύης μεταξύ των Ελλήνων και των Εβραίων που είχαν έλθει μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και δεν είχαν ενσωματωθεί εντελώς – Η ευπείθεια του πνευματικού ηγέτη της Κοινότητας αρχιραβίνου Κόρετς – Η απουσία πληροφοριών για την τύχη που τους περίμενε μετά την επιβίbasή τους στα τρένα (Friedlander, 2013, σελ. 900).

ΜΙΑ ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ: Η ΛΕΗΛΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ο Βασίλης Βασιλικός (1933-2023), μετοίκησε με την οικογένειά του το 1941 στη Θεσσαλονίκη (Κούρτοβικ, 1995, σελ. 41). Έζησε τα γεγονότα της εποχής και γράφει:

« Κάποτε ο πόλεμος και οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί τελείωσαν, αυτοί που ήταν να γυρίσουν γύρισαν, όσοι ήταν να μείνουν, ρέστοι σε έναν ληξιπρόθεσμο λογαριασμό παρέμειναν και εμείς μεγαλώσαμε, γίναμε έφηβοι, άντρες και σαν την Δάφνη που την κυνηγούσε ο Απόλλωνας, αλλάξαμε και από άνθρωποι γινήκαμε δέντρα: ριζώσαμε στα σπίτια των αλλοιών, γίναμε κύριοι με τη χρησικτησία, ακινήτων που δεν υπήρχαν σε διαθήκες γιατί κανείς δεν πίστευε πως το τέλος θα ερχόταν έτσι ξαφνικά ή και σ' όσες βρέθηκαν κι ανοίχτηκαν λείψανε οι κληρονόμοι» (Βασιλικός, 2019, σελ. 64).

Κατεξοχήν συγγραφέας της Θεσσαλονίκης είναι ο Γιώργος Ιωάννου (1927-1985), το έργο του οποίου είναι μια σειρά από σπουδές πάνω στους ανθρώπινους χαρακτήρες και στο αστικό τοπίο της (Κούρτοβικ, 1995, σελ. 103). Αναφέρεται στους Έλληνες χριστιανούς που έσπευσαν, από καιροσκοπισμό ή από ανάγκη, να εκμεταλλευτούν τις περιστάσεις και προσπαθεί να ερμηνεύσει το καταχθόνιο μίσος των Γερμανών για τους Εβραίους:

«Ανεβάσαμε σε μας το μονό αυτό κρεβάτι, τη μέρα που μάζεψαν απ' τη γειτονιά μας τους Εβραίους, και απ' το ίδιο κιόλας βράδυ, αν δεν κάνω λάθος, άρχισα να κοιμάμαι σ' αυτό. Το πάπλωμα, το στρώμα και τα λερά σεντόνια του τα είχαν στο μεταξύ άλλοι αρπάξει. Το κρεβάτι ήταν το μόνο πράγμα που είχε απομείνει τελικά μέσα στο άγρια λεηλατημένο διαμέρισμα. Και το μόνο εβραϊκό πράγμα, που ύστερα από πολύ δισταγμό πήραμε – το ορκίζομαι.» (Ιωάννου, 1988, σελ. 46).

«Οι Γερμανοί μετέφεραν ξαφνικά στη σχεδόν ειδυλλιακή για μας σήμερα ατμόσφαιρα της ανύποπτης και σκονισμένης βαλκανικής πολιτείας όλα τα αβυσσαλέα μεσαιωνικά πάθη και τους παραλογισμούς της γοτθικής Ευρώπης. Είχε τόση ψυχολογική προϊστορία το εβραϊκό ζήτημα γι' αυτούς, ώστε πρέπει να ήταν με το μίσος τους εντελώς εξοικειωμένοι και συμφιλιωμένοι» (Ιωάννου, 1980, σελ. 58).

« Και πραγματικά το τι γιάγμα, το τι διαρπαγή, επακολούθησε, δεν λέγεται. Που βρέθηκε, από που ξεφύτρωσε, όλο εκείνο το γυφταριό, τα τάγματα εκείνα της λιμασμένης αληταρίας; Ούτε οι κοφτές κραυγές, ούτε οι αραιοί πυροβολισμοί των ελάχιστων Γερμανών σκοπών, που θεωρούσαν τα εβραϊκά κατάλοιπα δική τους

περιουσία, τους αναχαίτιζαν. Ακόμα και τις πόρτες και τα παραθυρόφυλλα του φωταγωγού έβγαλαν και πήραν» (Ιωάννου, 1980, σελ. σελ. 66).

« Και έβλεπες κρεβάτια, μπουφέδες, ντουλάπες, καναπέδες, κομοδίνα, να ανεβαίνουν με σκοινιά σε δεύτερα και τρίτα πατώματα, που βέβαια δεν φαίνονταν από το δρόμο. Όλα αυτά μέσα σε φοβερή βιασύνη και σε αγωνιώδεις κινήσεις. Σε λίγες μέρες οι Γερμανοί μοίρασαν τα μαγαζιά σε διάφορους τύπους, που ίσως μπορεί να φαντασθεί κανείς πώς τους διάλεξαν. Αλλά τα μαγαζιά βρέθηκαν άδεια και αυτό ήταν μια καλή, αν και η μόνη, τιμωρία τους» (Ιωάννου, 1984, σελ. 68).

Ο Νίκος Μπακόλας (1927-1999), είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της λεγόμενης «σχολής της Θεσσαλονίκης» (Κούρτοβικ, 1995, σελ. 163). Γράφει για τα βασανιστήρια και τις ταπεινώσεις των Εβραίων από τους Γερμανούς και για μια ιστορία αξιοπρέπειας ενός ηλικιωμένου ζεύγους Εβραίων που πρόκειται να εκτοπιστεί:

« Σε μια γωνιά ήταν πέντε άντρες και εκεί τους έκανε γυμναστική ένας φαντάρος, τη μια να πέφτουν μπρούμυτα και να σηκώνονται, την άλλη να πηδούν, να κάνουν τα χέρια τους ανάταση και έκταση και πρόταση και ο φαλακρός ο άντρας να παραπατά και να λυγίζει, και να τσιρίζει η φωνή του Γερμανού.....» (Μπακόλας, 1987, σελ. 287).

«...στη μέση από τη σάλα καθισμένη μια γριούλα και επάνω της ολόρθος ένας γέρος άρχοντας ..... και παρακαλούσε «περιμένετε λοιπόν να φύγουμε» και κατόπι «λυπηθείτε την κυρία μου».....είχαν κιόλας ανοιχτεί συρτάρια, όπου δύο γυναίκες βγάζανε λευκά σεντόνια και κουβέρτες και λινά και τα ρίχναν κάτω σε δύο στοίβες, λες και τα μοιράζανε» (Μπακόλας, 1987, σελ. 332).

Η ΕΙΔΙΚΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η Χάνα Άρεντ υποστηρίζει ότι «οι δίκες για εγκλήματα πολέμου, σε όλες τις χώρες, πλην της Ελλάδας, κατέληξαν σε πολύ βαριές ποινές». Το μοτίβο που κυριάρχησε στη μεταπολεμική Ευρώπη ήταν το “they did it”. «Οι άλλοι», οι κατακτητές, υποκίνησαν τις αγριότητες και τη βία. Οι ευθύνες βρίσκονταν εκτός του έθνους. Προκειμένου να λησμονηθεί η συμμετοχή των ντόπιων αρχών στη γενοκτονία των Εβραίων ή στα εγκλήματα σε βάρος των αντιστασιακών οργανώσεων υπερίσχυσε ο καταλογισμός των ευθυνών στους «άλλους» (Κουσουρή, 2014, σελ. 556-557).

Κοινός παρονομαστής στον τρόπο χειρισμού της συνεργασίας με τον κατακτητή που ακολούθησαν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις μετά τον πόλεμο ήταν η λήθη. Το τεράστιο έργο της ανασυγκρότησης της καθημαγμένης Ευρώπης στηρίχτηκε κυρίως στην προσπάθεια των επιζώντων να ξεχάσουν όσα βίωσαν. Ο Τόνυ Τζαντ, αναφέρει ότι «χωρίς αυτή τη συλλογική αμνησία, η εκπληκτική μεταπολεμική ανάκαμψη της Ευρώπης δεν θα ήταν εφικτή» (Judt, 2012, σελ. 61).

Η σχέση συνεργασίας υπήρξε αμοιβαία επωφελής. Οι κατακτητές εκμεταλλεύτηκαν τους συνεργάτες τους για να επιβάλλουν τις πολιτικές τους. Οι συνεργάτες εκμεταλλεύτηκαν τις αρχές κατοχής για να αποκομίσουν οφέλη και να εξουδετερώσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους καλυπτόμενοι από τους ξένους κατακτητές (Χαραλαμπίδης, 2023, σελ. 19).

Το φαινόμενο της συνεργασίας με τους κατακτητές δημιούργησε μεγάλες αναστατώσεις στην πολιτική ζωή της χώρας μας. Στην Ευρώπη υπήρξε βέβαια τιμωρία των συνεργατών αλλά ήταν περιορισμένη. Στην Ελλάδα μεσολάβησε ο εμφύλιος πόλεμος και το θέμα έλαβε χαρακτηριστικά ατιμωρησίας. Ο σκληρός πυρήνας του κρατικού μηχανισμού παρέμεινε άθικτος. Οι στρατιωτικοί και οι αστυνομικοί που οδηγήθηκαν μετά από μηνύσεις ιδιωτών σε δίκες είχαν ευνοϊκή μεταχείριση και επανήλθαν στις θέσεις τους συνδιαμορφώνοντας και επιβάλλοντας πολιτικές. Παράλληλα, υπήρξε πλήρης αντιστροφή του υποκειμένου της δίωξης από τους συνεργαζόμενους σε εκείνους που προέβαλαν αντίσταση. Το ζήτημα αυτό επανερχόταν στην επικαιρότητα με διάφορες αφορμές μέσα και έξω από το Κοινοβούλιο. Η κηλίδα του συνεργάτη στο πολιτικό προσωπικό της χώρας δηλητηρίαζε τη δημόσια ζωή της χώρας. Κορυφαίο παράδειγμα υπήρξε η υπόθεση του Μαξ Μέρτεν που επέβαλε τα μέτρα δίωξης της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης (Χαραλαμπίδης, 2023, σελ. 402).

Οι συνεργάτες των κατακτητών δεν τιμωρήθηκαν γιατί η απαλλαγή τους ήταν βασική πολιτική επιλογή της εξουσίας μετά τον πόλεμο. Αυτό αποδεικνύεται από την άμεση ένταξή τους στους μηχανισμούς του κράτους (Χαραλαμπίδης, 2023, σελ. 400).

Προκειμένου δε να μην απωλέσουν τα οικονομικά και πολιτικά κεκτημένα της κατοχικής περιόδου αντέδρασαν με σφοδρό τρόπο εναντίον εκείνων που θα μπορούσαν να τα θέσουν υπό αμφισβήτηση (Χαραλαμπίδης, 2023, σελ. 23).

Την απόσταση μεταξύ της αληθινής ιστορικής εμπειρίας και της δικαστικής αναπαράστασης, που επηρεάζει τη συλλογική μνήμη, επέκτεινε η διστακτικότητα του ελληνικού κράτους να ασκεί διώξεις εναντίον των εγκληματιών πολέμου στη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Υπήρξε ειδική μεταχείρισή τους. Τις λιγοστές καταδικαστικές αποφάσεις ακολούθησαν διακριτικές αποφυλακίσεις. Στην Ελλάδα δικάστηκαν 64 εγκληματίες πολέμου. Κραυγαλέα περίπτωση ειδικής μεταχείρισης αποτέλεσε εκείνη του στρατηγού Alexander Andrae. Υπηρέτησε ως στρατιωτικός διοικητής Κρήτης και το 1947 καταδικάστηκε σε ισόβια για μαζικές δολοφονίες στα πλαίσια αντιποίνων της Βέρμαχτ. Το Συμβούλιο Χαρίτων μείωσε την ποινή του σε 4 χρόνια και αποφυλακίστηκε το 1951. Προκλήθηκε σκάνδαλο γιατί την ίδια περίοδο καταδικάστηκαν σε θάνατο από το Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών 12 κομμουνιστές (Κουσουρής, 2014, σελ. 553). Παρεμφερής είναι και η δίκη του Ταγματάρχη και πολιτικού μηχανικού Deter, που έγινε στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1947 και προκάλεσε ανησυχία στους επιχειρηματικούς κύκλους της Αθήνας. Οι κατηγορίες σχετίζονταν με οικονομικά εγκλήματα. Απολογούμενος, ο ταγματάρχης ενέπλεξε ηχηρά ονόματα της ελληνικής οικονομικής ζωής. Καταδικάστηκε σε φυλάκιση 5 ετών, αλλά το δικαστήριο εξέφρασε την επιθυμία να του χορηγήσει χάρη, λόγω της κατάστασης της υγείας του και των υπηρεσιών που είχε προσφέρει «στους Έλληνες» κατά τη διάρκεια της κατοχής. Το Σεπτέμβριο 1950 δημοσιεύτηκε ο νόμος για τα μέτρα επιείκειας με ευεργετικές διατάξεις για τους συνεργάτες. Λίγες μέρες αργότερα, η ποινική δίωξη τριών Γερμανών στελεχών της γερμανικής καπνοβιομηχανίας ανεστάλη, μετά από γερμανικές πιέσεις στο πλαίσιο των εμπορικών διαπραγματεύσεων (Georgoulas, 2023, p. 29).

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΜΑΞ ΜΕΡΤΕΝ

α) Το ευρύτερο πλαίσιο

Από το 1943, οι Σύμμαχοι είχαν υπογράψει συμφωνία για παράδοση των εγκληματιών πολέμου στις χώρες όπου είχαν διαπράξει τα εγκλήματά τους. Το 1946 οι Αμερικανοί συνέλαβαν στη Γερμανία τον Μέρτεν. Πρότειναν την παράδοσή του στις ελληνικές αρχές. Η ελληνική κυβέρνηση δεν ήθελε να τον δεχτεί ενώ ήδη διεξάγονταν έρευνες για τον Μέρτεν. Ο στρατιωτικός ακόλουθος στο Βερολίνο, στρατηγός Ανδρέας Υψηλάντης, τονίζοντας την «άμεμπτη διαγωγή» και τις «ανεκτίμητες υπηρεσίες προς την Ελλάδα» του Μέρτεν, πρότεινε στις αμερικανικές αρχές κατοχής την απελευθέρωσή του. Ο Μέρτεν έχει ήδη κατηγορήσει τον Χανς Γκλόμπκε, που

συνεργαζόταν στενά με τον Πρόεδρο Αντενάουερ, ότι είχε αναμιχθεί στο διωγμό των Εβραίων. Αν αποφάσιζε να επεκτείνει τις αναφορές του στη δράση και Ελλήνων πολιτικών ηγετών, πράγμα που συνέβη αργότερα, θα δημιουργούνταν υποψίες για εκτεταμένα φαινόμενα δοσιλογισμού (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 318).

Το 1950 αποκαταστάθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις της Ελλάδας με τη Γερμανία. Είχε εκφραστεί η άποψη, εκ μέρους της γερμανικής διπλωματίας, ότι «η αρμονική αποκατάσταση στις σχέσεις των δύο χωρών απαιτεί μια γενική, ταχεία και όσο το δυνατόν πιο αθόρυβη διευθέτηση των εγκλημάτων πολέμου» (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 319).

Από το 1952 σε αμερικανικές εκθέσεις τονιζόταν η ανάγκη να εξευρεθούν συμπληρωματικοί πόροι (Τσάκας, 2023, σελ. 29). Το σχέδιο Μάρσαλ είχε περατωθεί και το αμερικανικό ενδιαφέρον είχε στραφεί στην Ασία λόγω της κομμουνιστικής επικράτησης στην Κίνα (1949) και του πολέμου της Κορέας (1950-1953). Οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι έπρεπε να αναλάβουν το μερίδιο της ευθύνης που τους αναλογούσε. Η συγκυρία ευνοούσε τη Δυτική Γερμανία που είχε ανακάμψει οικονομικά και επιθυμούσε με τη διείσδυση των γερμανικών εταιρειών στις νέες αγορές να ανακαταλάβει τη θέση της στη διεθνή σκηνή. Κύριο μέσο υλοποίησης της πολιτικής αυτής ήταν η παροχή πιστώσεων. Οι λοιπές χώρες της Ευρώπης έσπευσαν να επωφεληθούν από τις γερμανικές πιστώσεις προκειμένου να βελτιώσουν και αυτές τη θέση τους (Τσάκας, 2023, σελ. 31-32). Η σκιά του παρελθόντος έπεφτε βαριά στις καρδιές των ανθρώπων που δεινοπάθησαν την περίοδο της κατοχής. Στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας όμως εργαλειοποιήθηκε. Χρησιμοποιήθηκε από τα δύο μέρη σαν ισχυρό φύλλο σε χαρτοπαίγνιο. Η δίωξη των εγκληματιών πολέμου αποτελούσε μέρος της ανεπίσημης ατζέντας σε κάθε συνάντηση των εκπροσώπων τους (Τσάκας, 2023, σελ. 39). Η υπόθεση Μέρτεν και η αντιδικία που δημιουργήθηκε γύρω από αυτήν αποτέλεσε ένα παράδειγμα ισχυρού συμβολισμού σχετικά με τα ανταλλάγματα που θα απαιτούσε η Γερμανία για να προσφέρει οικονομική στήριξη στην Ελλάδα (Τσάκας, 2023, σελ. 127).

Η εμπέδωση της κοινωνικής ειρήνης απασχόλησε και τις γερμανικές και τις ελληνικές κυβερνήσεις. Στη Γερμανία ο πρόεδρος Αντενάουερ αποθάρρυνε το διαχωρισμό της κοινωνίας σε εκείνους που ήταν άψογοι στην πολιτική τους συμπεριφορά και σε

εκείνους που είχαν παρασυρθεί. Οι διώξεις θα ασκούνταν εναντίον όσων ήταν «πραγματικά ένοχοι» (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 318).

Για να εδραιωθεί η κοινωνική ειρήνη στην Ελλάδα απαιτείτο η πλήρωση δύο προϋποθέσεων: Να ενσωματωθούν τα αριστερά κόμματα στην πολιτική ζωή και να ανασυγκροτηθεί οικονομικά η χώρα. Το πρώτο σε συνθήκες Ψυχρού Πολέμου και με κυρίαρχη την αντικομμουνιστική ιδεολογία φαινόταν δύσκολο να συμβεί. Για την δεύτερη προϋπόθεση, σημαντικός ήταν ο ρόλος της Δυτικής Γερμανίας, ιδιαίτερα μετά το πέρας του σχεδίου Μάρσαλ. Προείχαν οι καλές σχέσεις με αυτόν τον ισχυρό οικονομικό παράγοντα (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 318-319).

Υπό αυτό το πρίσμα ερμηνεύεται το ότι στο νόμο «περί μέτρων ειρηνεύσεως» του 1952, που αποσκοπούσαν στη σύνδεση των αριστερών δυνάμεων με τον πολιτικό βίο, υπάρχουν και διατάξεις που ρυθμίζουν το θέμα των εγκληματιών πολέμου (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 319).

Στην Ελλάδα είχε συσταθεί Υπηρεσία Διώξεως Εγκλημάτων Πολέμου με επικεφαλής τον εισαγγελέα Ανδρέα Τούση που είχε σχηματίσει 900 δικογραφίες με κατηγορούμενους Γερμανούς. Ο νόμος «περί μέτρων ειρηνεύσεως» προέβλεπε την αναστολή, με ευθύνη της ελληνικής δικαιοσύνης, της ποινικής δίωξης των εγκληματιών πολέμου με τον όρο να αναλάβουν την υπόθεση οι διωκτικές αρχές της Γερμανίας. Σε δύο δόσεις, το 1952 και το 1956, παραδόθηκαν οι φάκελοι στο γερμανικό υπουργείο Δικαιοσύνης. Οι υποθέσεις παρέμειναν σε στασιμότητα χωρίς να γίνουν οι απαραίτητες δικονομικές ενέργειες. Ο εισαγγελέας Τούσης επισήμανε ότι με κλειστούς τους φακέλους στη Γερμανία η αναστολή των διώξεων στην Ελλάδα έχει απωλέσει την εγκυρότητά της (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 319).

Οι γερμανικές αρχές πίστευαν, από το 1952, ότι η ελληνική κυβέρνηση με την παράδοση των φακέλων έκλεινε με ανεπίσημο τρόπο το ζήτημα των εγκληματιών πολέμου και πλέον δεν θα υπήρχαν προσκόμματα για την σταθεροποίηση της ελληνογερμανικής φιλίας. Η ελληνική πολιτική παραβίασε το πνεύμα των νόμων για χάρη των καλών σχέσεων με τη Γερμανία και των οικονομικών πλεονεκτημάτων που θα παρουσιάζονταν στο μέλλον (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 320).

Με τις συνθήκες ειρήνης του 1955 η Γερμανία απέκτησε πλήρη ανεξαρτησία. Σκόπευε να ζητήσει από την ελληνική κυβέρνηση να παραχωρήσει γενική αμνηστία για τα εγκλήματα πολέμου. Για να παρασχεθεί γενική αμνηστία έπρεπε να γίνει συζήτηση στη

Βουλή όπου η αντιπολίτευση θα ανέτρεχε στα γεγονότα της κατοχής και στα φαινόμενα δοσιλογισμού. Και η θέση της κυβέρνησης θα ήταν δυσάρεστη και τα συμφέροντα της Γερμανίας θα ζημιώνονταν. Δεν υπήρχε διάθεση και από τις δύο πλευρές για δικαστική διευθέτηση του ζητήματος. Αναζητούσαν μια πολιτική λύση που δεν θα προκαλούσε έντονες αντιδράσεις (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 320).

Το 1956, βρέθηκε η φόρμουλα: Θα εχορηγείτο αμνηστία εάν η Γερμανία αποζημίωνε τα θύματα του πολέμου. Η ιδέα απορρίφθηκε από τη Βόννη. Έγινε αναφορά στη Συνθήκη του Λονδίνου του 1953 σύμφωνα με την οποία αυτό θα συνέβαινε μόλις υπογραφόταν γενική συνθήκη ειρήνης, κάτι που είχε ως προϋπόθεση την ενοποίηση της Γερμανίας, πράγμα απίθανο να συμβεί στο άμεσο μέλλον (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 320-321).

β) Το νομικό πλέγμα της δίωξης των εγκληματιών πολέμου

Ορίστηκαν τα εγκλήματα πολέμου και δημιουργήθηκε παράλληλα η Εθνική Υπηρεσία Εγκλημάτων Πολέμου που υπαγόταν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης (Αναγκαστικός Νόμος 384/1945).

Επιτράπηκε η άσκηση έφεσης για τους εγκληματίες πολέμου που δεν προβλεπόταν μέχρι τότε (Αναγκαστικός Νόμος 1860/1951).

Απαγορεύθηκε η χορήγηση γενικής αμνηστίας. Επετράπη η παράδοση των κατηγορουμένων με τη σχετική δικογραφία στον τόπο καταγωγής τους εφόσον θα ασκείτο εκεί ποινική δίωξη (Νόμος 2058/1952).

Οι υπουργοί Δικαιοσύνης και Εξωτερικών, μετά από εισήγηση του υπουργικού συμβουλίου, μπορούσαν να παύσουν την ποινική δίωξη υπηκόων ξένων κρατών αν οι πράξεις τους είχαν διενεργηθεί πριν τη δημοσίευση του νόμου ή εάν μπορούσαν να διαταραχθούν οι διεθνείς σχέσεις (Νόμος 2219/1952).

Αναστελλόταν αυτοδίκαια κάθε δίωξη Γερμανού πολίτη που είχε διαπράξει εγκλήματα πολέμου. Μόλις οι γερμανικές αρχές ασκούσαν ποινική δίωξη θα επιδίδονταν αντίγραφα της δικογραφίας. Εξαιρούνταν όσοι κρατούνταν στις ελληνικές φυλακές. Δηλαδή ο Μέρτεν (Νόμος 3933/1959).

Η αρμοδιότητα για το χειρισμό στις υποθέσεις εγκληματιών πολέμου μεταβιβαζόταν στην ελληνική κυβέρνηση. Η Εθνική Υπηρεσία Εγκλημάτων Πολέμου καταργήθηκε

και οι αρμοδιότητές της μεταβιβάστηκαν στην Εισαγγελία Αθηνών (Νόμος 4016/1959).

γ) Η σύλληψη

Ο Μέρτεν από το καλοκαίρι του 1942 έως το Μάρτιο του 1944 άσκησε το αξίωμα του συμβούλου της γερμανικής διοίκησης στη Θεσσαλονίκη. Στις αρχές του 1943 συνεργάστηκε στενά με την ειδική ομάδα που είχε αποστείλει ο Άιχμαν στην Θεσσαλονίκη για να χειριστεί τον εκτοπισμό των Εβραίων. Ο Μέρτεν υπέγραψε τα έγγραφα για τη δήμευση των εβραϊκών περιουσιών, για την αποστολή τους σε καταναγκαστικά έργα, για την καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου και για τη μεταφορά τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Kralova, 2013, σελ. 216-217).

Τον Απρίλιο του 1957, ο Μέρτεν ταξίδεψε στην Αθήνα για να καταθέσει ως μάρτυρας σε αστική δίκη του διερμηνέα του την περίοδο της κατοχής Άρθρουρ Μάισνερ. Πρώτα επισκέφθηκε το νομικό τμήμα της πρεσβείας του για να μην βρεθεί προ εκπλήξεων. Τον καθυσύχασαν, παρουσιάστηκε στον εισαγγελέα, κατέθεσε και αμέσως μετά συνελήφθη αφού εκκρεμούσε ένταλμα σύλληψης εις βάρος του. Λίγο νωρίτερα ο εισαγγελέας Τούσης είχε προειδοποιήσει ότι θα επαναλάβει τις έρευνες λόγω της αδράνειας των γερμανικών αρχών. Το γερμανικό υπουργείο Δικαιοσύνης διαμαρτυρήθηκε έντονα αλλά δεν προσκόμισε στοιχεία που θα έδειχναν ότι κατέβαλε προσπάθειες στη δίωξη των εγκληματιών πολέμου. Ο κατάλογος με τις κατηγορίες εις βάρος του Μέρτεν εμπλουτιζόταν συνεχώς και η υπόθεση αποκτούσε μεγάλη δημοσιότητα (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 321).

Με τη σύλληψη του Μέρτεν οι Γερμανοί υπέθεσαν ότι επρόκειτο για το τρόπο που οι ελληνικές αρχές επέλεξαν για να ασκήσουν πίεση στην Δυτική Γερμανία για τις πολεμικές αποζημιώσεις και για τους εγκληματίες πολέμου. Ο εισαγγελέας Τούσης ξεκαθάρισε ότι η σύλληψη ήταν ενέργεια που υπαγορευόταν από λόγους δικαιοσύνης (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 408).

Ο Μέρτεν παρέμεινε φυλακισμένος δύο χρόνια σχεδόν στις φυλακές Αβέρωφ. Στα τέλη του 1958 και ενώ εξελίσσονταν οι ελληνογερμανικές οικονομικές διαπραγματεύσεις η Βόννη συσχέτισε την παροχή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα με την ευνοϊκή επίλυση του ζητήματος των εγκλημάτων πολέμου (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 321).

Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν ως επιχείρημα και την πρόσφατη προσχώρηση της Ελλάδας στο NATO. Τόνισαν ότι μόνον η Ελλάδα από όλα τα κράτη – μέλη

εξακολουθούσε να ασχολείται με τους εγκληματίες πολέμου. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως εχθρική συμπεριφορά προς ένα σύμμαχο κράτος – μέλος (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 422).

Ο πρωθυπουργός Καραμανλής, σε εμπιστευτικό παράρτημα της τελικής συμφωνίας, υποσχέθηκε στον πρόεδρο Αντενάουερ ότι η Ελλάδα θα ανέστελλε τις διώξεις και θα παρέδιδε τον Μέρτεν στη χώρα του (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 321).

Αυτό δεν μπορούσε να γίνει άμεσα γιατί η κοινή γνώμη και η εβραϊκή κοινότητα θα αντιδρούσαν έντονα. Θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ως επέκταση του δωσιλογισμού της πολεμικής περιόδου. Η δίκη του Μέρτεν ήταν αναπότρεπτη (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 322).

Για να καθησυχάσει τους Γερμανούς ο Καραμανλής τους διαβεβαίωσε ότι δεν θα υπάρξει θανατική καταδίκη. Και αν καταλογιζόταν κάποια ποινή αυτή θα ήταν πάρα πολύ μικρή (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 425).

Ο πρωθυπουργός Καραμανλής υποσχέθηκε ότι τουλάχιστον θα επηρέαζε τη σύνθεση του έκτακτου στρατοδικείου και ότι αμέσως μετά το πέρας της δίκης θα χορηγούσε αμνηστία στον Μέρτεν και θα τον παρέδιδε στη Γερμανία, μόλις οι συνθήκες το επιτρέψουν (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 322).

Αξίζει να γίνει μνεία στη στάση του Γκούσταβ φον Σμόλερ, συμβούλου στη γερμανική πρεσβεία της Αθήνας, που ήταν επικριτικός απέναντι στην πολιτική που ακολουθούσε η χώρα του στο ζήτημα των εγκληματιών πολέμου. Υποστήριζε ότι οι Γερμανοί διέπραξαν εγκλήματα πολέμου στην Ελλάδα και δεν είναι δυνατόν να διαγραφούν οι μνήμες των Ελλήνων για τις κακουχίες που πέρασαν ούτε να παραγραφεί το δικαίωμα της χώρας να τιμωρεί τα εγκλήματα αυτά (Kralova, 2013, σελ. 219).

Αργότερα δήλωσε ότι δύο διπλωμάτες του Ράιχ κατέθεσαν ότι ο Μέρτεν συμμετείχε άμεσα στη λεηλασία των εβραϊκών περιουσιών και είχε αποκτήσει τη φήμη ατόμου διεφθαρμένου (Kralova, 2013, σελ. 221).

Το υπουργείο Εξωτερικών της Γερμανίας δεν έβλεπε με καλό μάτι το γεγονός ότι οι αξιωματούχοι της πρεσβείας τους στην Αθήνα υιοθετούσαν τα ελληνικά επιχειρήματα. Για το λόγο αυτό κάλεσαν τον πρέσβη επειγόντως στη Βόννη προκειμένου να του αποσαφηνίσουν τις γερμανικές νομικές απόψεις (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 411).

δ) Η δίκη, η φυλάκιση και η απελευθέρωση

Στις 11 Φεβρουαρίου 1959 ξεκίνησε η δίκη του Μέρτεν στην Αθήνα. Την πρώτη μέρα ο πρόεδρος του έκτακτου στρατοδικείου Κοκρέτσας απέβαλε την πολιτική αγωγή. Το δικαστήριο έκρινε απαράδεκτη την παράσταση πολιτικής αγωγής διότι τα αδικήματα του Μέρτεν δεν προκάλεσαν άμεσα υλικές ζημιές στην ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης και στους παριστάμενους μεμονωμένα πολιτικώς ενάγοντες (Κούκουνας, 2019, σελ. 244).

Υπήρξε διεθνές ενδιαφέρον και το υπουργείο Εξωτερικών της Γερμανίας οργάνωσε την υπεράσπιση (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 322).

Ο Μέρτεν είναι κομπά ντυμένος και όταν φθάνει η ώρα να του λύσουν τις χειροπέδες μοιράζει χαμόγελα και ανταλλάσσει χειραψίες. Το ακροατήριο όμως, χριστιανοί και ισραηλίτες, τον αποδοκιμάζει (Λιναρδάτος, 1978, σελ. 386). Ο πρόεδρος μάλιστα σύστησε στον Μέρτεν, που καθόταν με το ένα πόδι πάνω στο άλλο, να καθίσει κοσμιότερα διότι δεν είναι τρόπος αυτός κατηγορουμένου ενώπιον δικαστηρίου (Κούκουνας, 2019, σελ. 242).

Ο Βάλτερς, ο γερμανός συνήγορος υπεράσπισης του Μέρτεν, ισχυριζόταν πριν την έναρξη της δίκης ότι είναι σημαντικό να τονιστεί στη δίκη ότι η λύση του εβραϊκού ζητήματος ήταν υπόθεση των Χίτλερ – Χίμλερ – Χάιντριχ - Άιχμαν (Kralova, 2013, σελ. 232).

Πράγματι, ο Μέρτεν απέδωσε την ευθύνη για το εβραϊκό ζήτημα στην τετραμελή ηγεσία του Ράιχ. Ισχυρίστηκε ότι ήταν άμοιρος ευθυνών αφού ήταν ένας απλός αξιωματούχος χωρίς την εξουσία να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 322).

Ακόμη και στις περιπτώσεις που του επιδεικνύονταν έγγραφα που έφεραν την υπογραφή του μετακυλούσε τις ευθύνες του στους ανωτέρους του. Επίσης, δεν έδειξε καμία συγκίνηση, παρά τις παροτρύνσεις των συνηγόρων του, όταν οι επιζώντες του Άουσβιτς περιέγραφαν τις οδυνηρές τους εμπειρίες (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 433).

Για την καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου ισχυρίστηκε ότι ήταν καθολική απαίτηση των χριστιανών της Θεσσαλονίκης και η ενέργειά του αυτή πανηγυρίστηκε σαν μεγάλο ευεργέτημα (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 434).

Στην πολυσυζητημένη αυτή δίκη, ο Μέρτεν αντιμετώπισε, μεταξύ άλλων, τις κατηγορίες:

« ... (11) Εξαναγκασμός 9.000 Εβραίων, προς εργασία σε στρατιωτικά έργα του εχθρού, τους οποίους έστειλε σε στρατόπεδα εργασίας εντός της Ελλάδος,

(12) Εσκεμμένη εγκατάλειψη σε θάνατο από ασιτία των παραπάνω Εβραίων,

(13) Δόλια αφαίρεση ιδιωτικών περιουσιών Ισραηλιτών Θεσσαλονίκης».

Και για τις τρεις κατηγορίες κηρύχθηκε ένοχος. Ειδικά για την 13^η κατηγορία κηρύχθηκε ένοχος «δολίας αφαιρέσεως από τους εκπροσώπους της Ισραηλιτικής Κοινότητας 500.000.000 δραχμών» (Χεκίμογλου, 2005, σελ. 47-48).

Η κατηγορία δεν αφορούσε σε όλο το ποσό που κατέβαλε η εβραϊκή κοινότητα αλλά συγκεκριμένο ποσό 500.000.000 δραχμών, που αφαιρέθηκε δολίως από τον Μέρτεν. Η κατηγορία θεμελιώθηκε στις καταθέσεις επτά μαρτύρων ισραηλιτών. Κατέθεσαν ότι το ποσό των 500.000.000 δραχμών δεν δόθηκε με επιταγή, όπως συνέβη με τα υπόλοιπα ποσά, αλλά παραδόθηκε σε μετρητά στα χέρια του Μέρτεν. Ο Μέρτεν ισχυρίστηκε ότι δεν ζήτησε μετρητά, δεν δέχθηκε επιταγή και ότι τα χρήματα κατατέθηκαν στην Τράπεζα της Ελλάδος (Χεκίμογλου, 2005, σελ. 50).

Ο Μέρτεν καταδικάστηκε σε κάθειρξη 25 ετών, σε δήμευση της περιουσίας και σε καταβολή των εξόδων της δίκης. Την απόφαση την άκουσε προσποιητά ψύχραιμος αλλά «κατέρυθρος» και αμέσως μετά δήλωσε στη γαλλική γλώσσα: «Τώρα είναι η σειρά μου να αρχίσω τον αγώνα». Το δύσκολο κομμάτι το είχε περάσει και τώρα μπορούσε να αναμείνει την τήρηση της υπόσχεσης που είχε δώσει η ελληνική κυβέρνηση στη Γερμανία (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 438).

Ο Γερμανός συνήγορος υπεράσπισης Βάλτερς δήλωσε ότι ήταν ικανοποιημένος αφού το δικαστήριο αναγνώρισε ελαφρυντικά για τις κατηγορίες για τις οποίες προβλέπονταν οι υψηλότερες ποινές (Κωνσταντινάκου, 2015, σελ. 439).

Η καταδίκη σκόπευε να κατευνάσει την κοινή γνώμη και να φανερώσει τη βούληση του ελληνικού κράτους να τιμωρήσει τους εγκληματίες πολέμου (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 322).

Η δίκη του Μέρτεν παρουσίασε αρκετά ουσιαστικά κενά. Μετά τη σύλληψή και την προφυλάκισή του απαγορεύτηκε η αναγραφή ειδήσεων γύρω από αυτήν. Η επίκληση

των δικονομικών διατάξεων ήρε την απαγόρευση αυτή λίγο πριν την έναρξη της δίκης (Κούκουνας, 2019, σελ. 375).

Θεωρείται βέβαιο ότι στη διάρκεια της δίκης υπήρχε παράτυπα επικοινωνία των παραγόντων του έκτακτου στρατοδικείου (προέδρου και επιτρόπου) με τον υπουργό Προεδρίας Κυβερνήσεως Κ.Τ. που είχε την εποπτεία της υπόθεσης ως γερμανομαθής και έμπειρος νομικός (Κούκουνας, 2019, σελ. 375-376).

Ο εισαγγελέας Τούσης δεν μίλησε τα επόμενα χρόνια για την ουσία της υπόθεσης. Θεωρείται βέβαιο ότι συγκρούστηκε με την ελληνική κυβέρνηση εξαιτίας των χειρισμών που ακολούθησε. Δεν ευνοήθηκε πάντως μετά την άνοδο στην εξουσία της Ένωσης Κέντρου (Κούκουνας, 2019, σελ. 398).

Παρέμεινε σε εκκρεμότητα η απαίτηση του εβραϊκού παράγοντα για υλική και ηθική ικανοποίηση. Ο Μέρτεν και ορισμένοι Εβραίοι δοσίλογοι προσωποποίησαν τις διώξεις των Εβραίων. Οι βασικοί οργανωτές, Βισλιτσένι και Μπρούνερ, απέφυγαν τα ελληνικά δικαστήρια (Κούκουνας, 2019, σελ. 400).

Ο Μέρτεν από τις φυλακές Αβέρωφ απευθυνόταν αφειδώς με έγγραφα και επιστολές σε δημοσιογράφους, προσωπικότητες της πολιτικής και γερμανικές υπηρεσίες. Η διεύθυνση των φυλακών είχε λάβει γνώση ότι έκανε αναφορές σε Έλληνες υπουργούς και επιχειρήθηκε η συγκράτησή του (Κούκουνας, 2019, σελ. 400).

Τον Μάιο του 1959 άρχισαν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδας για τις αποζημιώσεις. Ανέκυψαν διαφωνίες ως προς τους δικαιούχους των αποζημιώσεων. Οι Έλληνες ήθελαν να αποζημιωθούν και οι άμαχοι – θύματα αντιποίνων σε μια προσπάθεια να αποκατασταθεί η αξιοπιστία της κυβέρνησης. Οι Γερμανοί αναφέρονταν μόνον στα θύματα φυλετικών, θρησκευτικών και ιδεολογικών διώξεων. Δηλαδή κυρίως στους Εβραίους. Αυτό είχαν συμφωνήσει με άλλες δεκαέξι ευρωπαϊκές χώρες. Την ίδια περίοδο η Ανατολική Γερμανία πρότεινε στην Ελλάδα να καταβάλλει αποζημιώσεις για τα θύματα των αντιποίνων. Αν η Ελλάδα δεχόταν η Δυτική Γερμανία θα διέκοπτε τις διπλωματικές της σχέσεις αφού η Ανατολική Γερμανία δεν είχε αναγνωριστεί από τη διεθνή κοινότητα. Η Βόννη και η Αθήνα έπρεπε να αντιδράσουν άμεσα. Το Μάρτιο του 1960 υπογράφηκε συμφωνία αποζημιώσεων (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 323).

Τον Οκτώβριο του 1959, ο υπουργός Δικαιοσύνης έφερε, με τη διαδικασία του επείγοντος, στη Βουλή νομοσχέδιο περί τερματισμού της δίωξης των Γερμανών εγκληματιών πολέμου και αναστολής της έκτισης της ποινής όσων ήδη κρατούνταν για εγκλήματα πολέμου. Δηλαδή του Μέρτεν (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 300).

Η αντιπολίτευση τόνισε ότι είναι ακατανόητο να ξεχνιούνται τα εγκλήματα των κατακτητών εναντίον της χώρας μας και την ίδια στιγμή να κρατούνται στις φυλακές Έλληνες επί δεκαπέντε χρόνια για πολιτικά αδικήματα. Ο υπουργός Δικαιοσύνης παραδέχθηκε ότι το νομοσχέδιο βασίζεται στην εκτίμηση του συμφέροντος της χώρας και ότι οι διώξεις των Γερμανών εγκληματιών δεν εναρμονίζονται με τις φιλικές σχέσεις των δύο λαών (Λιναρδάτος, 1978, σελ. 483).

Στις 3 Νοεμβρίου 1959 τέθηκε σε ισχύ διάταγμα που έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να κλείσει την υπόθεση Μέρτεν χωρίς τη χορήγηση αμνηστίας (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 301).

Παρά τις αντιρρήσεις της αντιπολίτευσης φαίνεται ότι υπήρχε ένας κοινός παρονομαστής με την κυβέρνηση: Η Γερμανία όφειλε να αποζημιώσει τα θύματα της κατοχής μετά τη γενναιόδωρη ενέργεια της Ελλάδας να τερματίσει τη δίωξη των εγκληματιών πολέμου (Κωνσταντίνου, 2023, σελ. 445).

Στις 5 Νοεμβρίου 1959, ο Μέρτεν αναχώρησε χωρίς να γίνει αντιληπτός από το αεροδρόμιο του Ελληνικού για τη Γερμανία (Σπηλιώτη, 2003, σελ. 324). Στη Γερμανία συνελήφθη για να εκτελεστεί το ένταλμα σύλληψης που εκκρεμούσε εις βάρος του και σε λίγες ημέρες αφέθηκε ελεύθερος να επιστρέψει στην εργασία του. Αποζημιώθηκε μάλιστα από το γερμανικό κράτος για τα δύο χρόνια που έμεινε στις φυλακές Αβέρωφ (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 301).

ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΜΑΞ ΜΕΡΤΕΝ

α) Οι κατηγορίες για δωσιλογισμό

Το τελευταίο σκάνδαλο στις πρώιμες μεταπολεμικές σχέσεις των δύο χωρών αποτέλεσαν οι κατηγορίες του Μέρτεν για δωσιλογισμό του Έλληνα πρωθυπουργού στα τέλη του 1960. Θεωρήθηκε το άρωμα μιας εποχής που είχε πλέον παρέλθει (Τσάκας, 2023, σελ. 128).

Το Σεπτέμβριο του 1960 η εφημερίδα *Ηχώ του Αμβούργου* άρχισε να δημοσιεύει δηλώσεις του Μέρτεν σύμφωνα με τις οποίες ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος

Καραμανλής, ο υπουργός Εσωτερικών Δημήτριος Μακρής, ο υφυπουργός Άμυνας Γεώργιος Θεμελής και η σύζυγος του Μακρή Δοξούλα συνεργάζονταν με τις αρχές κατοχής στη Θεσσαλονίκη (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 301).

Ο Μέρτεν, αντεπιτιθέμενος, ισχυρίστηκε ότι είχε στην κατοχή του ακλόνητα πειστήρια για συμμετοχή του Θεμελή, νομάρχη Πέλλας στην κατοχή, στην επιλογή ομήρων από τις κατοχικές αρχές. Δήλωνε ακόμη ότι διέθετε φωτογραφία στην οποία εμφανίζονται μαζί ο Καραμανλής και το ζεύγος Μακρή (Kralova, 2013, σελ. 244).

Τη σκυτάλη παρέλαβε το *Spiegel* διανθίζοντας το ρεπορτάζ με την πληροφορία ότι τα παραπάνω πρόσωπα αμείβονταν από τις λεηλατημένες περιουσίες των Εβραίων (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 301).

Ο Μέρτεν, κραδαίνοντας αποκαλύψεις, προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στην ελληνική πολιτική σκηνή και τα στελέχη των κομμάτων έφθασαν στο σημείο να ανταλλάσσουν γροθιές στο χώρο του Κοινοβουλίου (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 302).

Τον Ιανουάριο του 1961 ο Καραμανλής ανήγγειλε αιφνιδιαστικά ένα Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο, στο οποίο θα συμμετείχαν οι Πρόεδροι των ανώτατων ελληνικών δικαστηρίων, που θα ερευνούσε το σύνολο του βίου όλων των Ελλήνων πολιτικών από το έτος 1946. Θα γινόταν έρευνα στα περιουσιακά τους στοιχεία των ιδίων και των στενότερων συγγενών τους. Ζήτησε δε από τον υπουργό Δικαιοσύνης να συντάξει το σχετικό νομοσχέδιο (Χατζηβασιλείου, 2005, σελ. 482).

Παρέμειναν αναπόδεικτες οι καταγγελίες του Μέρτεν σχετικά με τον Καραμανλή, ο οποίος ζούσε στην Αθήνα όσο διαρκούσε ο πόλεμος (Meunaud, 2002, σελ. 477).

Για τους λοιπούς υπήρχαν ισχυρές ενδείξεις ενοχής. Ο Μακρής στην κατοχή δικηγόρουσε και υπερασπιζόταν στα γερμανικά στρατοδικεία Έλληνες πολίτες. Κάτι τέτοιο όμως αποτολμούσαν μόνον όσοι είχαν ιδιαίτερους δεσμούς με τους κατακτητές. Η σύζυγός του Δοξούλα εργάστηκε ως γραμματέας του Μέρτεν. Σε κάποια τελετή μάλιστα προσέφερε στον Μέρτεν ένα φωτογραφικό λεύκωμα. Ο Θεμελής διορίστηκε Νομάρχης από τη γερμανική διοίκηση. Τέτοιες διοικητικές θέσεις προσφέρονταν μόνον σε στενούς συνεργάτες. Η ελληνική κυβέρνηση διέψευσε τις καταγγελίες αυτές χωρίς να προσκομίστούν στοιχεία που θα τις αναιρούσαν (Κάτρης, 1974, σελ. 104).

Οι Μακρής και Θεμελής δεν κατέφυγαν στα γερμανικά δικαστήρια όπως τους προκαλούσε ο Μέρτεν. Κατέθεσαν μήνυση για δυσφήμιση στα ελληνικά δικαστήρια.

Η κυβέρνηση της Γερμανίας κατάφερε να περιορίσει την ένταση της υπόθεσης. Αργότερα ο τότε πρεσβευτής της Ελλάδος στη Βόννη σχολίασε με καυστικό τρόπο τις επαφές που έγιναν μεταξύ των εμπλεκόμενων υπηρεσιών των δύο χωρών (Meunaud, 2002, σελ. 477).

Τον Νοέμβριο του 1961 το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών καταδίκασε τον Μέρτεν σε φυλάκιση τεσσάρων ετών και τους υπεύθυνους της Ηχούς του Αμβούργου και του Σπήγκελ σε φυλάκιση δύο ετών τον καθένα για δυσφήμιση του Δημητρίου Μακρή (Χατζηβασιλείου, 2005, σελ. 416).

Ο Μέρτεν δεν εμφανίστηκε ξανά στην Ελλάδα. Το ηθικό πρόβλημα δεν ξεκαθαρίστηκε. Οι κατηγορηθέντες Έλληνες δεν προσέφυγαν στα γερμανικά δικαστήρια (Κάτρης, 1974, σελ. 106).

Οι Γερμανοί θα μπορούσαν εύκολα να αναγκάσουν τον Μέρτεν να σωπάσει. Επέτρεψαν να ξεσπάσει η εκδικητική του μανία γιατί ούτε τα αισθήματα του ελληνικού λαού τους ενδιέφεραν ούτε τον Καραμανλή θεωρούσαν αναντικατάστατο πρόσωπο για την πρόοδο των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών (Χαρβαλιάς, 2023, σελ. 305).

β) Τα αποδεσμευμένα έγγραφα

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έχει επιχειρηθεί με συστηματικό τρόπο η σύνδεση του Καραμανλή με τους Γερμανούς την περίοδο της Κατοχής. Καμιά κατακριτέα συμπεριφορά του όμως δεν έχει στοιχειοθετηθεί. Πριν από μερικά χρόνια δημοσιεύθηκε ένα έγγραφο της CIA με ημερομηνία 16 Σεπτεμβρίου 1962 που συνδέει τον Έλληνα πολιτικό με τη δίωξη των Εβραίων από τις γερμανικές αρχές κατοχής (Κούκουνας, 2019, σελ. 181).

Στο ανυπόγραφο (άρα μειωμένης αξιοπιστίας) αυτό έγγραφο ως πληροφοριοδότης της αμερικανικής μυστικής υπηρεσίας φέρεται ο Έλληνας διπλωμάτης Ι.Μ., ο οποίος ανακοίνωσε στον συντάκτη ότι στη δικογραφία με βάση την οποία δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο ο Αιχμάν περιλαμβανόταν ένας επίσημος πίνακας. Τον πίνακα αυτόν τον είχε δει «ιδίοις όμμασι» υπάλληλος της ελληνικής διπλωματικής υπηρεσίας στο Ισραήλ που διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον Ι.Μ. Στον συνημμένο πίνακα υπήρχε και το όνομα του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή «υπογραμμισμένο δια ερυθράς μολυβδίδος». Ειδοποιήθηκε η ελληνική κυβέρνηση που προέβη σε έντονα διαβήματα προς τις ισραηλινές αρχές για να μην αποκαλυφθεί το

όνομα του πρωθυπουργού. Πράγματι δεν έγινε χρήση του εγγράφου αυτού κατά τη διάρκεια της δίκης (Κούκουνας, 2019, σελ. 182).

Το έγγραφο κλείνει με την κατηγορηματική υπόσχεση του συντάκτη του προς τον Ι.Μ. να τηρήσει άκρα εχεμύθεια. Ο διπλωμάτης Ι.Μ. που φέρεται ως ο πληροφοριοδότης, το βράδυ της 21^{ης} Απριλίου 1967 είχε προταθεί από τους στρατιωτικούς ως υπουργός Εξωτερικών. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος όμως διέγραψε το όνομά του αφήνοντας κενό το υπουργείο (Κούκουνας, 2019, σελ. 183).

Σε γερμανικά έγγραφα που βρίσκονται στο Λονδίνο υπάρχει και κατάλογος Ελλήνων πρακτόρων που συνεργάζονταν με τους Γερμανούς. Τέτοια έγγραφα συνέλεξε και ο Μέρτεν μετά την αποφυλάκισή του για να πάρει την εκδίκησή του. Σε ένα από τα έγγραφα αυτά αναφέρεται το επώνυμο «Καραμανλής» αλλά αφορούσε τον Θάνο Καραμανλή, που είχε συνεργαστεί με τους Γερμανούς, είχε ωφεληθεί οικονομικά από αυτούς και διέφυγε στο τέλος του πολέμου στη Βιέννη με τον κύκλο του Τσιρονίκου, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση γερμανόφιλων Ελλήνων (Κούκουνας, 2019, σελ. 183-184).

Διοχετεύθηκε το έγγραφο στη γενική εισαγγελία του Ισραήλ ενόσω συνεχιζόταν η δίκη του Άιχμαν. Η ελληνική κυβέρνηση παρενέβη για να μην ξεσπάσει διεθνής σάλος (Κούκουνας, 2019, σελ. 184).

Από τα αποδεδειγμένα αρχεία της CIA έχουν γίνει γνωστά και τα πρόσωπα που μεσολάβησαν για να επιτευχθεί μια συμφωνία με τον Μέρτεν. Η σιωπή του φέρεται να εξαγοράστηκε από τους Έλληνες μεγαλοεπιχειρηματίες ΓΚ. και Κ., που ενώ είχαν ευνοηθεί οικονομικά στην κατοχή δεν διώχθηκαν ποτέ. Του πρόσφεραν άγνωστο ποσό με ενδιάμεσο πρόσωπο τον άλλοτε διερμηνέα του Άρθουρ Μάισνερ (Κούκουνας, 2019, σελ. 514).

Πράγματι, στις 7 Δεκεμβρίου 1960 ένα έγγραφο της CIA προανήγγειλε μια απροσδόκητη εξέλιξη. Ανέφερε: «ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΕΝΑ ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΕΝΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΜΕΡΤΕΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΑΥΤΟΝ». Χωρισμένο σε διαδοχικές παραγράφους, το έγγραφο της CIA εξηγούσε πώς οι Έλληνες μεσάζοντες «ΓΚ. και Κ., γνωστοί οικονομικοί συνεργάτες των Γερμανών κατά την Κατοχή», εργάστηκαν για να ικανοποιήσουν το αίτημα του Μέρτεν (Archer, 2016, p. 55).

Συζήτησαν τους όρους του συμβιβασμού και σε ένα πρώτο στάδιο μιας συμφωνίας που προέκυψε, καταβλήθηκε στον Μέρτεν το ποσό των περίπου 100.000 δολαρίων κυρίως από τον Κ. Επίσης του δόθηκαν και άλλες διαβεβαιώσεις για επανεξέταση της ποινής του με την παρέμβαση και την ισχυρή υποστήριξη της ελληνικής κυβέρνησης επίσης. Έτσι εξασφαλίστηκε η παρούσα αδράνεια του Μέρτεν (Archer, 2016, p. 56).

γ) Η επανεξέταση του ρόλου του Μαξ Μέρτεν

Με μια γερμανική διατριβή του 2003, έγινε προσπάθεια να αναθεωρηθεί ο ρόλος του Μέρτεν. Αναγράφεται ότι στην Ελλάδα αντιμετωπίζεται σαν ένας από τους υπεύθυνους του Ολοκαυτώματος και από τους μεγαλύτερους εγκληματίες του πολέμου. Στην Γερμανία θεωρείται ως ένας απλός δικομανής. Υποστηρίζεται επίσης ότι μπορεί να αναμίχθηκε στο παράνομο εμπόριο της Θεσσαλονίκης όμως δεν συσώρευσε θησαυρό. Ο συγγραφέας αναφέρει ακόμη ότι ο Μέρτεν βοήθησε στην επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος του πληθυσμού προσφέροντας τρόφιμα σε παιδιά, χωριά και οργανώσεις. Το γεγονός ότι εκπονήθηκε διατριβή που προσπαθεί να εξιλεώσει έναν άνθρωπο σαν τον Μέρτεν δημιούργησε έντονους προβληματισμούς (Δρουμπούκη, 2014, σελ. 67-68).

δ) Η αποκατάσταση του Κων/νου Καραμανλή

Στις 04 Νοεμβρίου 2015, κατατέθηκε ερώτηση στη Βουλή από τον βουλευτή Ν.Ν. σχετική με το απόρρητο έγγραφο της CIA που κατονομάζει τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ως συνεργάτη των Γερμανών. Ο ερωτών βουλευτής κάλεσε το υπουργείο Εξωτερικών να απαντήσει εάν έχει ερευνήσει τη γνησιότητα των κρίσιμων εγγράφων και να αποκαταστήσει την ιστορική αλήθεια (Νικολόπουλος, 2015).

Στις 20 Νοεμβρίου 2015, ο υπουργός Εξωτερικών Ν.Κ. απάντησε ότι η υπόθεση παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον για την Ελλάδα επειδή ο Μέρτεν ήταν αναμειγμένος στις διώξεις των ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης. Για το λόγο αυτό έγινε έρευνα στους φακέλους της υπόθεσης αλλά «ουδέν προέκυψε αναφορικά με τους ισχυρισμούς περί εμπλοκής του Κωνσταντίνου Καραμανλή στο ζήτημα» (Κοτζιάς, 2015).

Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ, ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Από τα παραπάνω εμφανίζεται η σύνδεση του υπόθεσης Μέρτεν με:

α) Εγκληματολογικές θεωρίες

Την εγκληματική συμπεριφορά του ο Μέρτεν δεν την κληρονόμησε αλλά την έμαθε. Την έμαθε στο εσωτερικό του ναζιστικού κόμματος συναναστρεφόμενος με άτομα που ασπάζονταν την ίδια ιδεολογία και συνδέονταν μεταξύ τους με στενές σχέσεις. Στο ναζιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαπαιδαγωγήθηκε ο Μέρτεν οι απόψεις που υπερτερούσαν προέκριναν τις διώξεις εναντίον των Εβραίων. Με τον τρόπο αυτόν κατέληξε από επαγγελματίας νομικός να γίνει εγκληματίας πολέμου. Αυτό αποτελεί και τον πυρήνα της «αρχής των διαφορικών συναναστροφών».

Τα τρία στάδια, που προβλέπουν οι τεχνικές ουδετεροποίησης ως εκδοχή των «υποπολιτισμικών θεωριών», τα διέτρεξε ο Μέρτεν για να οδηγηθεί στο έγκλημα: Εξοικειώθηκε με τον εγκληματικό υποπολιτισμό του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος της χώρας του, πράγμα που εξηγεί τη γρήγορη ανέλιξή του, δικαιολόγησε τις πράξεις του όπως προκύπτει και από την απολογία των ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων και τελικά προτίμησε να τελέσει τα εγκλήματα για τα οποία καταδικάστηκε ως εγκληματίας πολέμου και όχι να απόσχει από αυτά.

Οι πράξεις του Μέρτεν έλαβαν χώρα στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι πολεμικές συρράξεις συνιστούν απότομη κοινωνική αλλαγή, η οποία σύμφωνα με την «θεωρία της ανομίας», χαρακτηρίζεται από την κατάλυση των κανόνων που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας και οδηγούν στην εγκληματικότητα και στην κατάρρευση του συστήματος.

Αποδέκτες των εγκληματικών του πράξεων είναι οι Εβραίοι, οι οποίοι έχουν υποστεί τη διαδικασία που περιγράφει η «θεωρία της ετικέτας». Η ναζιστική ιδεολογία τους έχει επισημάνει, ξεχωρίσει και ταυτοποιήσει ως κατώτερη και ιδιαίτερα επικίνδυνη φυλή. Για το λόγο αυτόν υφίσταντο διακρίσεις και διώκονταν.

Συνδέεται επίσης με τις θεωρίες των εκπροσώπων της «κριτικής εγκληματολογίας». Με αυτές που αποδίδουν το εγκληματικό φαινόμενο στην αχρειότητα του καπιταλισμού και στις εγωιστικές μεθόδους με τις οποίες υλοποιούνται τα συμφέροντα (Bonger) και σε αυτές που αναφέρονται στο στάδιο της δευτερογενούς

εγκληματοποίησης και στην υπο – εγκληματοποίηση των επιβλαβών πράξεων των ισχυρών (Valeria Vegh Weis).

Η υπόθεση του Μέρτεν συσχετίζεται ακόμη με τη «ριζοσπαστική εγκληματολογία» και ειδικότερα με τη θεωρία του Chambliss. Με τη συμβιωτική σχέση μεταξύ εγκλήματος και ποινικού νόμου, με τη μετάλλαξη του ποινικού νόμου σε ασπίδα προστασίας των πλουσίων και με την εισαγωγή νόμων που ευνοούν τους ισχυρούς.

β) Σύστημα ποινικής δικαιοσύνης:

Αστυνομία

Από τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν δεν προκύπτει ότι η Αστυνομία απευθύνθηκε στην εκτελεστική εξουσία της εποχής προκειμένου να λάβει οδηγίες για τον τρόπο που θα αντιμετώπιζε τον Μέρτεν. Τον συνέλαβε αμέσως ύστερα από την εμφάνισή του ενώπιον του εισαγγελέα Τούση εκτελώντας το ένταλμα σύλληψης που εκκρεμούσε εις βάρος του.

Δικαστήριο

Από το στάδιο της εκδίκασης της υπόθεσης αξίζει να επισημανθούν τα εξής:

Η υπόσχεση του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή προς τους Γερμανούς ότι θα επηρεάζε τους δικαστές του έκτακτου στρατοδικείου.

Η αποβολή της πολιτικής αγωγής της ισραηλιτικής κοινότητας και των μεμονωμένων ατόμων από την πρώτη ημέρα της διαδικασίας.

Η άνεση του Μέρτεν προς τους δημοσιογράφους που θα κάλυπταν τη δίκη και η στάση του μπροστά στο δικαστήριο.

Η απαγόρευση μετάδοσης ειδήσεων σχετικά με την υπόθεση μέχρι την άρση της λίγο πριν την έναρξη της δίκης με επίκληση των δικονομικών διατάξεων.

Η ικανοποίηση του συνηγόρου υπερασπίσεως Βάλτερς μετά την έκδοση της απόφασης για την αναγνώριση ελαφρυντικών ως προς τις βαρύτερες κατηγορίες που αποδίδονταν στον Μέρτεν.

Από τις πηγές θεωρείται επίσης σίγουρο ότι υπήρχε παράτυπη επικοινωνία μεταξύ μελών του δικαστηρίου και του αρμόδιου υπουργού Προεδρίας Κυβερνήσεως και ότι οι χειρισμοί τους ακέραιου εισαγγελέα Τούση δυσaráεστησαν την πολιτική εξουσία.

Φυλακή

Κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του δεν προκύπτει από τις πηγές ότι ο Μέρτεν στερήθηκε τα δικαιώματά του. Η αλληλογραφία του με Έλληνες και Γερμανούς υπήρξε πληθωρική. Πράγμα που προϋποθέτει καλή επικοινωνία με το σωφρονιστικό προσωπικό. Όσον αφορά στη στάση του Μέρτεν εντός της φυλακής αξίζει να σημειωθούν τα παρακάτω:

Γνωρίζει την υπόσχεση της ελληνικής κυβέρνησης προς τη Γερμανία για ευνοϊκή ρύθμιση της υπόθεσής του και με αυτό τον τρόπο αποκτά την ψυχολογία του «παρεπιδημούντος», αφού είναι σίγουρος ότι είναι θέμα χρόνου η αποφυλάκισή του.

Ήδη ασκεί επάγγελμα με κοινωνική ισχύ, είναι επιτυχημένος οικονομικά και δεν τον ενδιαφέρει να ανέλθει στην ιεραρχία της φυλακής αλλά να επιστρέψει το γρηγορότερο δυνατόν στην προηγούμενη ζωή του.

Η χώρα του τον υποστηρίζει και οι συνήγοροί του καταστρώνουν την υπερασπιστική γραμμή. Το υποστηρικτικό δίκτυο τον βοηθάει να διατηρηθεί η αυτοεκτίμησή του στα ίδια επίπεδα και να αντιμετωπίζει το χρόνο κράτησης ως μια παρένθεση.

Έχει αρνηθεί τις εγκληματικές πράξεις που του αποδίδονται, η προηγούμενη κοινωνική ταυτότητά του δεν έχει τροποποιηθεί και ετοιμάζει την αντεπίθεσή του.

γ) Κρατικό έγκλημα

Εμφανίζει τα χαρακτηριστικά δύο κατηγοριών από τις προτεινόμενες από τον ΜακΛάφλιν (μεθοδική δίωξη της εβραϊκής φυλής που αποσκοπεί στην εξάλειψή της – καταστροφή έργων πολιτισμού και τέχνης της υπό καταδίωξη φυλής).

Υφίσταται δεσμός με την κατάχρηση εξουσίας και συντρέχουν οι προϋποθέσεις (πολιτική – οργανωσιακή) για την τέλεση κρατικού εγκλήματος (ο Μέρτεν πράττει για λογαριασμό του Γ' Ράιχ με σκοπό να προαχθεί η οργάνωσή του).

Συγγενεύει με τα «εγκλήματα μίσους», με τα «εγκλήματα πολέμου» και αποτελεί το κορυφαίο παράδειγμα της «γενοκτονίας».

Ως δράστης ανελέητων ενεργειών ο Μέρτεν χρησιμοποιεί τρεις τεχνικές ουδετεροποίησης:

α) Την «άρνηση της ευθύνης» με τη μορφή της υπακοής στις εντολές που δεχόταν (εγκρίνει τις βίαιες πράξεις, αφαιρεί την ανθρώπινη ιδιότητα από τα θύματα,

επαναλαμβάνει τις ωμές του ενέργειες), β) την «ηθική αδιαφορία» απέναντι στις καταθέσεις των παθόντων ισραηλιτών στη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας και γ) την «κατηγορία των κατηγορούντων» με τις δηλώσεις του στο γερμανικό τύπο περί δωσιλογισμού τριών Ελλήνων πολιτικών.

Η αντίδραση της γερμανικής κυβέρνησης παίρνει τη μορφή της «μερικής αναγνώρισης» με το τέχνασμα της «αυτοδιόρθωσης» αφού επιθυμεί να διευθετηθεί το πρόβλημα των εγκληματιών πολέμου με αθόρυβο, γενικό και γρήγορο τρόπο. Τα μέλη της γερμανικής πρεσβείας στην Αθήνα τα θεωρεί εσωτερικούς κατηγορούς και εφαρμόζει στους δικούς της διπλωμάτες τη στρατηγική της «αντεπίθεσης».

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στην προσπάθεια για επεξεργασία των συνεπειών του πολέμου οι πιο σημαντικές παράμετροι ήταν η δίωξη των εγκληματιών πολέμου και η διεκδίκηση των πολεμικών οφειλών. Κατά τη διάρκεια των συνεννοήσεων μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, η οποία προξένησε τις πιο εκτεταμένες καταστροφές και τους περισσότερους θανάτους, συνδέθηκαν αδιάσπαστα μεταξύ τους.

Οι επανορθώσεις και το κατοχικό δάνειο εξακολουθούν να απασχολούν τον δημόσιο διάλογο ιδιαίτερα μετά την οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών. Τα θύματα δεν αποζημιώθηκαν στο βαθμό που τους αναλογούσε.

Το παλλαϊκό αίτημα για τιμωρία των εγκληματιών πολέμου παρέμεινε σε αναμονή. Στη συλλογική συνείδηση των Ελλήνων εμπεδώθηκε το αίσθημα ότι δεν τιμωρήθηκαν όπως τους άξιζε όσοι, κατακτητές και συνεργάτες, διέπραξαν εγκλήματα τόσο ευρείας κλίμακας.

Η ηθική δικαίωση με τον καταλογισμό των ευθυνών και την απόδοση δικαιοσύνης δεν επήλθε. Στην υψηλού συμβολισμού υπόθεση Μέρτεν δεν αποδέχτηκαν τις ευθύνες τους οι πρώην κατακτητές (γερμανική κυβέρνηση και κατηγορούμενος). Το ελληνικό ποινικό σύστημα δεν τιμώρησε όπως έπρεπε έναν εγκληματία πολέμου. Κρίσιμο ρόλο έπαιξε το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου που είχε κάνει τα όρια μεταξύ εχθρών και συμμάχων δυσδιάκριτα. Από τη μία πλευρά υπήρξαν πιέσεις από την σύμμαχο πλέον Δυτική Γερμανία. Από την άλλη σταδιακές υποχωρήσεις και συμβιβασμοί προκειμένου

να βοηθηθεί η Ελλάδα οικονομικά και να μην διαταραχθούν οι σχέσεις της με τα κράτη της Δύσης.

Στην υπόθεση Μαξ Μέρτεν εκτός από την επιλεκτικότητα της ποινικής δικαιοσύνης συγκλίνει και η εξίσου σημαντική επιλεκτικότητα της μνήμης και της λήθης. Οι εξουσίες διεκδικούν με ζέση τον έλεγχο της διαδικασίας με την οποία καθορίζονται οι περιοχές της μνήμης και της λήθης για να διαμορφώνουν το δικό τους ιδεολογικό χώρο.

Η εκτόπιση, η λεηλασία των περιουσιών και ο θάνατος δεκάδων χιλιάδων Εβραίων της Θεσσαλονίκης δεν είναι μύθος ούτε ιστορική λεπτομέρεια. Η αναφορά στις «χαμένες πατρίδες» της χώρας μας δεν μας εμποδίζει να θυμόμαστε ότι η Θεσσαλονίκη αποτελεί μια «χαμένη πατρίδα» για τους Εβραίους.

Η μνήμη, παρά τα όσα ισχυρίζονται οι διαστρεβλωτές της ιστορίας και οι αμνήμονες, με τη σειρά της συμβάλλει στη δικαιοσύνη. Η δικαιοσύνη προς τους δράστες και τα θύματα του παρελθόντος συνεπάγεται δικαιοσύνη προς τους θύτες και τα θύματα του παρόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:

Archer, W. (2016). *The Merten Affair*. A Thesis presented to the Faculty of the Department of History California. Sacramento: California State University

Becker, H. (1963). *Outsiders – Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.

Chambliss, W. (1988). *On the take. From petty crooks to presidents*. Blomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Georgoulas, S. (2023). State – corporate Crimes and German Occupation of Greece (1941-1944). A Case Study. *Journal of Crime and Criminal Behavior*, 3 (1), 19-31.

Sutherland, E. (1940). White – collar criminality. *American Sociological Review*, 5 (1), 1 -12.

Sutherland, E. (1944). Is “White Collar Crime” Crime? *American Sociological review*, 10 (2), 132-139.

Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the community*. New York and London: Columbia University Press.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:

Cohen, S. (2021). *Καταστάσεις άρνησης. Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Elias, N. (2016). *Ναζισμός και γερμανικός χαρακτήρας. Δοκίμιο πάνω στην κατάρρευση του πολιτισμού*. Ηράκλειο Κρήτης – Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Fleischer, H. (2009). *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Friedlander, S. (2013). *Η ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Gotz, A. (2009). *Το λαϊκό κράτος του Χίτλερ*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.

Grotius, H. (2020). *Η Θέσεις περί Κυριαρχίας, Δίκαιου Πολέμου και Ανταρσίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ρώμη.

Judt, T. (2012). *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Kralova, K. (2013). *Στη σκιά της Κατοχής – Οι ελληνογερμανικές σχέσεις την περίοδο 1940-2010*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Lewcowitz, B. (2000). Μετά τον πόλεμο ήμασταν όλοι μαζί: Αναμνήσεις Εβραίων της μεταπολεμικής Θεσσαλονίκης, στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Meunaud, J. (2002). *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα – Τόμος Α' 1946-1965*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Veil, S. (2018). *Στοχασμοί για τις απαρχές του ολοκληρωτισμού*. Άλιμος: Εκδόσεις Διαλέγεσθαι.

Vitoria, F. (2020). *Για το δίκαιο του πολέμου*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ρώμη.

Αλοσκόφης, Ου. (2019). Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών – Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 87 – 109). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Αλοσκόφης, Ου. (2010). *Ο άτυπος κώδικας συμπεριφοράς των κρατουμένων. Στρατηγικές Επιβίωσης στη Σύγχρονη Φυλακή*. Αθήνα Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Αλοσκόφης, Ου. (2023). Ποινική επιλεκτικότητα: μια μακρο – ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis, *Crime Times*, 15 (Μάρτιος). <https://www.crimetimes.gr>.

Βαρών – Βασάρ, Ο. (2012). *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης. Κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Βαρών – Βασάρ, Ο. (2022). Συγκρότηση και μεταμορφώσεις μιας πολιτισμικής ταυτότητας της εβραϊκής διασποράς. Οι Σεφαραδίτες της Θεσσαλονίκης. Στο Γ. Αντωνίου, Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 121-144). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Βασιλικός, Β. (2019). *Οι ρεμπέτες και άλλες ιστορίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.

Βάσσου, Γ. (2018). Εγκλήματα πολέμου. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 318 – 319). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Βιδάλη, Σ. (2007). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία. Τομές και συνέχειες στην αντεγκληματική πολιτική*. Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2018). Αλλάζοντας την αστυνομία, αλλάζοντας το κράτος. Στο Σ. Βιδάλη (επιμ.) *Αστυνομία και Αριστερά* (σσ. 53 – 95). Αθήνα: Εκδόσεις νήσος/Ινστιτούτο Νίκου Πουλαντζά.

Βιδάλη, Σ. (2018). Εγκληματολογία Κριτική. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας* (Τόμος 1, σσ. 380 – 381). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Βιδάλη, Σ. (2018). Εγκλήματα του κράτους. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 330 – 332). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Βιδάλη, Σ. (2019). *Έγκλημα και κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Βιδάλη, Σ. (2022). *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Γιακοέλ, Γ. (1993). *Απομνημονεύματα 1941-1943*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Γκιούρας, Θ. – Ψαλιδόπουλος, Μ. (2015). *Κατοχή, ναζισμός και ελληνική οικονομία. Υπηρεσιακές εκθέσεις και απομνημονεύματα*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.

Γουσέτη, Ι. (2011). Ρόμπερτ Μέρτον (1910 – 2003), *The Art Of Crime*, 19 (Ιούλιος). <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime.gr>.

Δασκαλάκης, Η. κ.ά. (1983). *Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.).

Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα - Κομοτηνή: Νομικές Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Δασκαλάκης, Η. (1975). Η εγκληματολογική σημασία του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας. *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών - The Greek Review of Social Research*, 25 (Γ' Τετράμηνο), 370 – 374.

Δημόπουλος, Χ. (2022). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δρουμπούκη, Ά. - Μ. (2014). *Μνημεία της λήθης. Ίχνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Ζαραφωνίτου, Χ. (1995). *Εμπειρική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα, (2012). *Ψαλμοί 17:26-27*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Ελλάδος.

Ιωάννου, Γ. (1980). Το ξεκλήρισμα των Εβραίων. Στο *Το δικό μας αίμα*. Αθήνα: Κέδρος.

Ιωάννου, Γ. (1984). Εν ταις ημέραις εκείναις. Στο *Η πρωτεύουσα των προσφύγων*. Αθήνα: Κέδρος.

Ιωάννου, Γ. (1988). Το κρεβάτι. Στο *Η σαρκοφάγος*. Αθήνα: Κέδρος.

Καβάλα, Μ. (2022). Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης. Οι γάμοι και η συνοχή της κοινότητας (1945-1955). Στο Γ. Αντωνίου,

Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 211-220). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Καρατζόγλου, Γ. (2023). *Μεσεγγινοί και δοσίλογοι και το τέλος της εβραϊκής επιχειρηματικότητας στην κατοχική Θεσσαλονίκη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Κασάπογλου, Α. (2014). Οι συνέπειες των ποινών κατά της ελευθερίας στην κοινωνική ταυτότητα κρατούμενων μεσοαστικής προέλευσης που έχουν διαπράξει βαριά οικονομικά εγκλήματα. Κομοτηνή: Αρχείο διδακτορικών διατριβών.

Κασάπογλου, Α. (2016). Οικονομική κρίση και κρατούμενοι για οικονομικά εγκλήματα και εγκλήματα του «λευκού κολάρου». Οι επιδράσεις του εγκλεισμού στην κοινωνική τους ταυτότητα, *Crime in Crisis*, Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη.

Κάτσης, Γ. (1974). *Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κοτζιάς, Ν. (2015). Απάντηση στην υπ' αριθμ. 841/45 από 04.11.2015 Ερώτηση και Α.Κ.Ε. του Βουλευτή κ. Νικολάου Ι. Νικολόπουλου. Υπουργείο Εξωτερικών-Διπλωματικό Γραφείο Υπουργού-Τμήμα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου (Νοέμβριος). <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/9399103>.

Κούκουνας, Δ. (2019). *Η υπόθεση Μέρτεν – Και η σύγκρουση με τον Καραμανλή*. Lausanne: Ariston Books.

Κουλούρης, Ν. (2011). Η «κραιπάλη της φυλάκισης»: στις συμπληγάδες πέτρες της μεταχείρισης των κρατούμενων. Στο Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου (Διεύθ.

Έκδοσης), *Η εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις* (σσ. 225 – 248). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κούρτοβικ, Δ. (1995). *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς. Ένας κριτικός οδηγός*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Κουσουρή, Δ. (2014). *Δίκες των δοσιλόγων, 1944-1949. Δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Κρανιδιώτη, Μ. & Κατσιγάρκη, Ε. (2018). Θεωρία διαφορικής συναναστροφής/συγχρωτισμού. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας* (Τόμος 1, σσ. 585 – 588). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Κουφού, Α. (2018). Γενοκτονία. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 163 – 165). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Κουφού, Α. (2018). Εγκληματικότητα Αφανής/ Λανθάνουσα/ Σκοτεινός Αριθμός/ Σκοτεινή Περιοχή. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 345 – 347). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Κριαράς, Ε. (1995). *Νέο Ελληνικό Λεξικό. Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Κωνσταντινάκου, Δ. – Γ. (2015). *Πολεμικές οφειλές και εγκληματίες πολέμου στην Ελλάδα – Ψάχνοντας την ηθική και πολιτική δικαίωση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Λαμπροπούλου, Ε. (1994). *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Λαμπροπούλου, Ε. (2012). *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Λιναρδάτος, Σ. (1978). *Από τον εμφύλιο στη χούντα – Τόμος Γ' 1955-1961*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μαγγανάς Α. & Λάζος Γρ. & Σβουρδάκου Δ. (2008). *Η Εγκληματολογία από τα Κάτω*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μανουσάκης, Β. (2020). «Στο νότιο προπύργιο του Ράιχ. Ο απολογιστικός φάκελος του γερμανικού οικονομικού επιτελείου για την Ελλάδα της Κατοχής». Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μαρούλη, Μ. (2007). Εμίλ Ντυρκάιμ (1858 – 1917), *The Art Of Crime*, 6 (Νοέμβριος).

<https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr>.

Μόλχο, Ρ. (2015). *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων – Μελέτες ιστορίας και μνήμης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μπακόλας, Ν. (1987). *Η μεγάλη πλατεία*. Αθήνα: Κέδρος.

Μπουρούτης, Α. (2022). Η συμμετοχή της Ελλάδας στους διεθνείς οργανισμούς και οι εβραϊκές περιουσίες. Στο Γ. Αντωνίου, Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 191-200). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Μπουρούτης, Α. (2023). *Οι εβραϊκές περιουσίες. Κράτος και δωσιλογισμός στη Θεσσαλονίκη, 1943-1949*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Ναρ, Α. (2022). Η πολιτική δραστηριοποίηση των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης την περίοδο του Μεσοπολέμου. Στο Γ. Αντωνίου, Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 145-153). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Νικολόπουλος, Ν. (2015). Αιδήμονα σιωπή για το φερόμενο ως απόρρητο έγγραφο της CIA που ονοματίζει τον αείμνηστο Κων/νο Καραμανλή ως συνεργάτη των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής. *Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα Ελλάδος-Ερώτηση και ΑΚΕ-Προς τον Πρωθυπουργό-Προς τον Υπουργό Εξωτερικών* (Νοέμβριος).

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d-7550-4265-8e0b-078e1bc7375a/9372255>.

Παπαγεωργίου, Α. (2018). Εγκλήματα μίσους. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 300 – 305). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Παπανικολάου, Π. (2018). Ρατσισμός και έγκλημα. Στο Κ. Σπινέλλη/ Ν. Κουράκης/ Μ. Κρανιδιώτη (Επιμ.), *Λεξικό εγκληματολογίας*, (Τόμος 1, σσ. 971 – 977). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Πλάτων, (2011). *Πολιτεία*. Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοθήκη των Ελλήνων.

Σάλεμ, Σ. (2001). Το παλιό εβραϊκό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 6 (Οκτώβριος), 57-78.

Σπηλιώτη, Σ.-Σ., (2003). Μια υπόθεση πολιτικής και όχι δικαιοσύνης. Η δίκη Μέρτεν (1957-1959) και οι ελληνογερμανικές σχέσεις, στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Σορβατζιώτη, Δ. (2011). *Η φτώχεια της δικαιοσύνης*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.

Σπινέλλη Κ. (2004). *Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τάτσης, Ν. (1989). Η θεωρία του χαρακτηρισμού: ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών - The Greek Review of Social Research*, 72 (Δεκέμβριος), 44-74.

Τσάκας, Χ. (2023). *Με το βλέμμα στην Ευρώπη. Οι ελληνογερμανικές σχέσεις μετά τον πόλεμο (1953-1981)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Τσιρώνης, Ν. (2019). Τεχνικές ανίχνευσης των ύποπτων χρηματοοικονομικών ροών στο πλαίσιο της ανάκρισης. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών – Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 361 – 377). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Τσιφόρος, Ν. (2018). *Ιστορίες πίσω από τα κάγκελα*. Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Στοιχεία εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χαΐδου, Α. (1996). *Θετικιστική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χανδρινός, Ι. (2022). Σηκώνοντας το βάρος της απείθειας. Ο Μώυς Εσκαλονή και η Θεσσαλονίκη του Ολοκαυτώματος και της Αντίστασης. Στο Γ. Αντωνίου, Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 165-172). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Χαραλαμπίδης, Μ. (2023). *Οι Δωσίλογοι. Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Χαρβαλιάς, Γ. (2023). *Η άγνωστη ελληνογερμανική ιστορία. Γιαβόλ. Αίμα, λήθη και υποτέλεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2005). Δραστηριότητα στο εξωτερικό και το εσωτερικό. Στο *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Η γέννηση της ευρωπαϊκής επιλογής, τόμος 4*. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής - Η Καθημερινή Α.Ε.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2005). Ένταση στο εσωτερικό. Στο *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Η γέννηση της ευρωπαϊκής επιλογής, τόμος 4*. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής - Η Καθημερινή Α.Ε.

Χεκίμογλου, Ε. (2005). Οι «χαμένες» επιταγές του Μέρτεν. *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 18 (Σεπτέμβριος), 40-59.

Χεκίμογλου, Ε. (2022). Εισαγωγή: Δημογραφικά στοιχεία για τους Εβραίους της Ελλάδας (1861-1940). Στο Γ. Αντωνίου, Ε. Χεκίμογλου (Επιμ.), *Οι Εβραίοι της Ελλάδας*. (σσ. 12-28). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Χουλιάρης, Α. (2019). Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική. Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών – Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σσ. 63 – 85). Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Α.Π.

Johnson, B. Sir Francis Drake.

<https://www-historic--uk-/HistoryUK/HistoryofEngland/Sir-Francis-Drake>.

Δημελλάς, Μ. Πειρατές ή κουρσάροι;

<https://verena.gr/content/πειρατές-ή-κουρσάροι-μια-κουβέντα-με-τον-μανώλη-περσελή>.

Νομοθετικές πηγές

Αναγκαστικός Νόμος 384/1945, Περί συστάσεως Ελληνικού Εθνικού Γραφείου Εγκλημάτων Πολέμου, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας* (ΦΕΚ Α 145/04.6.1945).

Αναγκαστικός Νόμος 1860/1951, (23.6.1951) Περί συμπληρώσεων διατάξεων της υπ' αριθ. 73/1945 Συντακτικής Πράξεως, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας* (ΦΕΚ Α 185/23.6.1951).

Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (Ν. 5090/2024, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, ΦΕΚ Α' 30/24.02.2024).

Νόμος 2058/1952, Περί μέτρων ειρηνεύσεως, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας* (ΦΕΚ Α 95/18.4.1952).

Νόμος 2219/1952, Περί αναστολής διώξεων υπηκόων ξένων Κρατών, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, (ΦΕΚ Α 269/26.9.1952).

Νόμος 3933/1959, Περί αναστολής διώξεων εγκληματιών πολέμου, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας* (ΦΕΚ Α 31/18.9.1959).

Νόμος 4016/1959 Περί τροποποιήσεως της περί εγκληματιών πολέμου νομοθεσίας, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας* (ΦΕΚ Α 237/03.11.1959).

Ποινικός Κώδικας. (Ν. 4619/2019, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, ΦΕΚ Α' 95/11-62019).

«Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.»